

GONAGASLAŠ GIELDA- JA
ODASMAHTTINDEPARTEMEANTA

Died. St. 37

(2020–2021)

Diedáhus Stuorradiggái

Sámi giella, kultuvra ja servodateallin

Ealli sámi báikkálaš servodagaid ealáhusvuodđu

GONAGASLAŠ GIELDA- JA
ODASMAHTTINDEPARTEMEANTA

Died. St. 37

(2020–2021)

Diedáhus Stuorradiggái

Sámi giella, kultuvra ja servodateallin

Ealli sámi báikkálaš servodagaid ealáhusvuodđu

Sisdoallu

1	Álgu	5	4.5.1	Digitála infrastruktuurra	35
1.1	Bajimus mihtut ja rámmat	6	4.5.2	Dáhta resursan	37
1.1.1	Alvvalaš guovlopolitihkka sámi guovlluid várás mii maddái duste ealáhuseallima dárbbuid	6	4.6	Málbma- ja minerálaruvken	38
1.1.2	Kultuvrralaš norpmat ja árvvut – sámi fidnohtkama ofelaččat	7	4.6.1	Sámedikki mearkkašupmi	38
1.1.3	ON guoddevašvuodamihtut	8	5	Váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideapmái sámi servodagain	39
1.1.4	Sámepolitihka nationála ja riikkaidgaskasaš rámmat	9	5.1	Váikkuhangaskaoapmedoaimma- heddjiiid rolla ja ovttasbargu sámi ealáhusaid ovddideamis	41
1.1.5	Dálkkádatrivedamat – odđa eavttut ja hástalusat ealáhusovddideapmái sámi guovlluin	9	5.1.1	N2 – ovttasbargu árvoviddjiiid ovddideami hárrái	41
2	Sámi guovllut – ovdánansojut ja dovdomearkkat	10	5.1.2	Ealáhugárddiid doaibma	42
2.1	Mo galgá defineret sámi guovllu?	10	5.2	Guovdilis váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideami ja innovašuvnna várás	43
2.1.1	Sámedikki mearkkašupmi	10	5.2.1	Sámedikki ealáhusdidolaš váikkuhangaskaoamit	43
2.2	Sámi guovlluid dovdomearka ja ovddideapmi	10	5.2.2	Innovašuvdna Norgga juolludeamit	46
3	Sámedikki ealáhuspolitihkka ...	15	5.2.3	SkatteFUNN-ortnega geavaheapmi	47
4	Sámi guovlluid ealáhusvuoddu	17	5.2.4	Regionála dutkanfoanddat	48
4.1	Boazodoallu	17	5.3	Ráddehusa vearpolitihkka dagaha báikkálaš oalgeváikkhusaid	48
4.1.1	Sisabahkkemat boazodoalloareálaide	19	5.4	Nuppástuhttin ja ahtanuššan gáibida kapitála fidnema	49
4.1.2	Guoddevaš boazodoallu	20	5.4.1	Sámedikki mearkkašupmi	49
4.1.3	Norgga-Ruođa boazoguohtun- konvenšuvnna váilun	21	5.5	Heivehuvvon bargodivat addá ovdduid ealáhusaide	50
4.1.4	Boraspiret	21	6	Buorre lea eallit sámi guovlluin	51
4.1.5	Dálkkádatrivedamiin leat stuorra váikkuhusat boazodollui	22	6.1	Heivvolaš ássanviesuid fidnenvejolašvuolta	51
4.1.6	Sámedikki mearkkašupmi	22	6.2	Kultur- ja astoáigefálaldagat	52
4.2	Eanadoallu	24	6.3	Smávvagávogat ja čoahkkebáikkít fálet bálvalusaid	53
4.2.1	Sámedikki mearkkašupmi	25	6.4	Gáiddusbargama lámčin addá gealbobargosajiid	53
4.3	Mariidna ealáhusat	26	6.5	Persovdnavástešaš váikkuhangaskaoamit	55
4.3.1	Riddoguoástus	26	7	Lámčin ealáhusovddideapmái ...	56
4.3.2	Mearradoallu	27	7.1	Gielddaid ja fylkkagielddaid rolla	56
4.3.3	Sámedikki mearkkašupmi	28	7.1.1	Konsultašuvnnat Sámedikkiin ja eará sámi beroštusaiguin	56
4.4	Sámi giella ja kultuvra vuodđun ealáhusovddideapmái	28	7.1.2	Gielddaid gaskasaš ovttasbargu ...	57
4.4.1	Hutkás ealáhusat	29			
4.4.2	Sámi kultuvra mátkeealáhusa vuodđun	31			
4.4.3	Sámedikki mearkkašupmi	35			
4.5	Digitaliseren ja teknologiija – odđa vejolašvuodát ahtanuššamii ja árvoháhkamii	35			

7.1.3	Areálaide sisabahkken ja gulahallan sámi beroštusaiguin	57	8.1.2	Eambbo ángirusšan heivehahtti oahppofálaldagaiguin mat dustejit regionála dárbbuid	64
7.2	Ovttasbargu ovddideami várás	58	8.1.3	Eanet välljenvejolašvuodát joatkkaoahpahusas	65
7.2.1	Regionála davviguovlofora	58	8.2	Gealbo- ja oahppofálaldagat mat leat heivehuvvon báikkálaš bargomárkaniid dárbbuide	66
7.2.2	Interreg – reaidu sámi riikarájaid rasttideaddji ovttasbargguid várás	59	8.3	Návccaid čohkket gealboovddideapmái	66
7.2.3	Digitála vuodđogeaddggi nannen ...	59	8.3.1	Fitnodagaid siskkáldas oahpahus	66
7.3	Johtalus	60	8.3.2	Návccaid čohkken fitnodagaid gealbobuorideapmái	67
7.3.1	Dakkár riikageainnuid huksen ja buorideapmi mat leat dehálaččat sámi servodagaide	60	8.3.3	Rávven virggis ovdáneami hárrái	67
7.3.2	Lassi ángirusšan fylkkageainnuiguin	61	8.4	Nuorra eallin olggobealde	67
7.3.3	Bures hutkojuvnon kollektiivačovdosat mat buoridit olbmuid johtindárbbuid	61	8.4.1	Nuorra gamerat bargoeallima resursan	68
7.3.4	Dálkkádatnuppástusat ja eambbo vahátvuloš infrastruktuorra	62	9	Ekonomalaš ja hálddahaslaš čuovvumušat	69
7.3.5	Sámedikki mearkkašupmi	62			
8	Oahpu ja gealbolaš bargofámu fidnen	63	Mielddus		
8.1	Oahpu ja gealbudeami fidnen doppe gos don ásat	64	1	Addosat guoddevašvuodamihtuide	73
8.1.1	Leavahuvvon struktuvra alit oahpu várás	64			

Sierra mielddus: Sámedikki 2020 jahkediedáhus

GONAGASLAŠ GIELDA- JA
ODASMAHTTINDEPARTEMEANTA

Died. St. 37

(2020–2021)

Diedáhus Stuorradiggái

Sámi giella, kultuvra ja servodateallin

Ealli sámi báikkálaš servodagaid ealáhusvuoddu

*Giella- ja odasmahttindepartemeanta ráva geassemánu 18. b. 2021,
dohkkehuvvon stáhtarádis seamma beaivvi.
(Solberg ráddehus)*

1 Álgu

Nu mo bohtá ovdan Granavolden-julggaštusas, de áigu ráddehus lámhit dilálašvuodaid ealli báikkálaš servodagaide ja ahtanuššamii miehtá Norgga. Dát stuorradiggediedáhus, man fáddán lea ealli sámi báikkálaš servodagaid ealáhusvuoddu dán jagi stuorradiggediedáhusa, čuovvula dan čuoggá julggaštusas.

Telemarksforskinga *Regional analyse for Samisk område 2020* čájeha ahte olmmošlohku sámi guovlluin lea njiedjan mañimus logi jagi. Eretfárren ja veahkadatnjiedjan dain guovlluin lea okta dain stuorámus áitagiin sámegeleide, sámi kultuvrii ja sámi eallinvuohká.

Árjjalaš ealáhuseallin, mas hutkáivuoha, luovvanfápmu ja máhttu leat čovddafáktorat, lea dehálaš eaktun eallinnávccalaš sámi servodagaide. Go sámi servodagat ožžot eanet vejolašvuodaid, de lea maid vejolaš gáhttet ja ovddidit sámegeleide ja sámi kultuvrra. Seammás mii fertet geavahit resurssaid dakkár guoddevaš vuogi mielde mii lámhá vuodu gánnáhahtti bargosajiide.

Go lámhá dilálašvuodaid dasa ahte sámi servodagaid álbmogis lea vejolašvuoha háhkat oahpu

ja gelbbolašvuoda doppe gos sii orrot, earret eará lávdaduvvon dahje heivehuvvon fálddagaid bokte, de ii livččii dárbu fárret oahpu gazzat. Seammás lea dehálaš lámhit dilálašvuodaid dasa ahte dat sámi nuorain, geat válljejit fárret ruovttoluotta ruovttugildii mañná oahpu gazzama, leat buorit bargovejolašvuodat.

Ráddehusas lea ovtta gielddaiguin, fylkkagielddaiguin ja Sámedikkiin oktasaš ovddasvástáduš das ahte gávdnat čovdosiid mat sáhttet váikkuhit ássan- ja sajáiduvvanmillii ja odđa ealáhusdoaimmaide sámi guovlluin. Dát diedáhus válddaha muhtun hástalusaid mat dain gielddain leat main lea sámi álbmot, go sii áigot lámhit dilálašvuodaid odđa ealáhusdoaimmaide. Maiddái čujuhuvvo buriid ovdamearkaide main odđa ealáhusat leat váikkuhan ahtanuššamii ja eanet ássangeasuheapmái.

Dáinna diedáhusain válddaha ráddehus sámi guovlluid ealáhusvuodu, čilge ealáhuspolitihkalaš váikkuhangaskaomiid mat sáhtášedje leat guoskevaččat sámi guovlluid ealáhusovdáneapmái ja geahčada lagabui guđe eavttut fertejit leat ollašuhtto-

juvvon mat movttiidahttet bargosadjeovddideami ja ássangeasuheami. Buori ealáhusovdáneapmái sámi guovlluin lea mearrideaddjin ahte maiddáin dáin guovlluin lea guoskevaš gelbbolašvuohta buriin kvalitehta.

Solberg ráđdehus lea manjimus jagiid geigen davveguovlodiedáhusa, guovlodiedáhusa ja nammadan guokte lávdegotti mat leat geahčadan guovlluid hástalusaid ja ealáhuseallima mearkkašumi ealli ja guoddevaš báikkálaš servodagaide.¹ Seammás lea Ungdommens distriktspanel addán ráđdehussii rávvagiid maid berrešii dahkat vai doaresbealit doibmet buorin ja geasuheadji báikin bargamii ja ássamii. Panela logi nuora ovddastedje juohkehaš iežas fylkka ja sii ovddidedje evttohusaideaset 2021 giđa. Ráđdehus ovddida dál maid golbma guovlopolitihkalaš strategiija guovlluid ahtanuššanfámolaš smávvgávpoigiid ja čoahkkebáikkiid birra, riddo-Norgga ealáhusovdáneami birra ja várre- ja siseatnan-Norgga ealáhusovdáneami birra. Buot dat fátmastit sámi servodagaid ja gusket daidda.

Dát diedáhus lea goalmmat diedáhus ráiddus boahhteáiggedidolaš diedáhusain Stuorradiggái sámi giela, kultuvra ja servodateallima birra. Ráđdehus bidjá ovdan dakkár diedáhusaid juohke jagi, muhto diedáhusa fáttát molsašuddet jagis jahkái. Dain lea dattetge dat oktasaš ahte Sámedikki jahkeraporta lea bistevas mielddus, ja ahte Sámedikki árvoštallamat bohtet ovdan ieš diedáhusasteavsttas. Sámediggi lea leamaš mielde diedáhusa hábmemin. Earret eará leat dollojuvvon mánja čoahkkima barggu oktavuodas ja Sámediggi lea ožžon ovdeš álgodivodusaid. Sámedikki árvalusat ja mearkkašumit leat muhtumassii goddojuvvon diedáhusastekstii ja muhtumassii biddjojuvvon sierra vuollekapihtalin.

1.1 Bajimus mihtut ja rámmat

Granavolden-julggaštusas lea ráđdehus dovddahan iežas váldovuoruhemiid boahtevaš jagiid sámpolitihkkii. Ráđdehus áigu várjalit Sámedikki ja Sámedikki ja ráđdehusa gaskasaš konsultašuvdnaortnega. Viidáseappot áigu ráđdehus ovddidit sámi ealáhuseallima, dás maiddáin dan mátkeealáhusa mii čatnasa sámi kultuvrii ja árbevirolaš sámi ealáhusaide. Ráđdehus lea dál ovttas Sámedikkiin čuovvuleamen NAČ 2016: 18 *Váibmogiela*.

¹ Died. St. 9 (2020–2021)
NAČ 2020: 15
Died. St. 5 (2019–2020)
NAČ 2020: 12

1.1.1 Alvvalaš guovlopolitihkka sámi guovlluid várás mii maiddáin duste ealáhuseallima dárbbuid

Ráđdehus háliida ealli báikkálaš servodagaid ja ahtanuššama olles riikkas. Nana, mánggabealat ja gilvofámolaš ealáhuseallin lea áibbas dehálaš dasa ahte bisuhit buori čálgodási buot osiin riikkas. Árjjalaš ealáhus- ja barggolašvuodapolitihkka ovttas alvvalaš guovlopolitihkain lea vuodđun ássamii maiddáin sámi guovlluin. Dat mii lea deháleamos ealli báikkálaš servodagaide olles Norggas, lea dakkár ealáhuseallin mii bisuha ja ásaha ođđa gánnáhahtti bargosajiid. Daid rámmaeavttuin mat gusket oppalaččat doaresbeliide, lea maid mearkkašupmi árvoháhkamii ja ealáhuseallima ovddideapmái sámi ássanguovlluin.

Ráđdehusas lea boahhteáiggedidolaš ealáhupolitihkka, mii láchá dilálašvuodaid árvoháhkamii ja ahtanuššamii priváhta suorggis ja ealáhuseallima nuppástuhttimii. Govda ealáhusčoahkkádus ja eanet mánggabealat bargosajit addet buori vuodu nuppástuhttimii ja eanet árvoháhkamii. Ráđdehusa bargo-, ealáhus- ja vearropolitihkka addá olbmuide barggu ja fitnodagaide vejolašvuoda ahtanuššat ja ásahtit boahhteáiggi bargguid.

Ráđdehus áigu ain láchit dilálašvuodaid dasa ahte mii sáhttit ávkkestallat daid rikkes luondduresurssaiguin mat addet vuodu doaimmaide, innovašuvdnii ja posiitiiva ovdáneapmái miehtá riikka. Dáid resurssaid ferte geavahit guoddevaš vuogi mielde ja vihkkedaljojuvnot eará beroštusaid ektui ásahan dihtii gánnáhahtti bargosajiid. Danne bidjá ráđdehus ovdan golbma regionálapolitihkalaš strategiija, mat buorebut earuhit dálá guovlopolitihka.

Smávvgávpotstrategiija galgá váikkuhit dasa ahte nannet smávvgávpoigiid geasuheadji fápmoguovddázin regionnas. Strategiija bokte háliida ráđdehus dahkat smávvgávpoigiid eanet geasuheadjain, seammás go dat leat buorebut ráhkkanan veahkehit ja ovttasbargat lagas guovllugiieldaiguin. Nu ovttastahtta ge strategiija sihke guovlo- ja regionálapolitihka, gávpotpolitihka ja guoddevašvuodageatnegasvuodaid. Dat guoská maiddáin sámi guovlluid smávvgávpoigiidda ja čoahkkebáikkiide, gos galgá leat geasuheadji ássat.

Strategiijat rittu ja vári ja siseatnama várás galget leat mielde láchimin dakkár ealáhusovdáneapmái mii buorebut vuhtiváldá regionála erohusaid gaskal rittu, vári ja siseatnama.

Strategiijat ovdandollet ahte ráđdehusa ealáhupolitihka mihttu lea sihkkarastit ealáhuseallimii dakkár rámmaeavttuid mat movttiidahttet

ahtanuššamii ja ovdáneapmái. Ealáhuspolitihkka galgá vuodđuduvvot govda váikkuhangaskaomide mat ovddidit innovašuvnna ja ođđahutkama, ja mat dorjot buoremus prošeavttaid buot surggiid rastá. Smávva ja gaska sturrosaš fitnodagat leat dehálaččat barggolašvuhtii ja árvoháhkamii buot osiin riikkas – maiddá sámi guovlluin.

Máhttu ja dutkan bidjet vuodu dakkár ođđa bargguide stuorra árvoháhkamiin, mat sáhttet doarjut guoddevaš čálgoservodaga. Dakkár oahppoásahusaiguin go Davvi Universitehtain, UíT Norgga ártkalaš universitehtain ja Sámi allaskuvllain leat sámi guovllut bures ráhkkanan dasa ahte lámčit dilálašvuodaid dakkár ohppui mii duste boahthevaš gealbodárbbuid.

Ealáhusovdáneapmi erenoamážit Guovlo-Norggas, sorjá earret eará buori infrastruktuurras. Danne áigu ráđdehus joatkit nana ángiruššama kommunikašuvnnain ja johtalusain miehtá riikka. Sihkkarastin dihtii ealli sámi báikkálaš servodagaid lea maiddá digitaliseremis ja ođđa teknologijias čoavddarolla. Ovdamearkka dihtii lea ráđdehus áigodaga 2022–2033 nationála fievrrádušplánas vuoruhan mángga stuorra geaidnoprošeavtta main lea mearkkašupmi Nordlándda ja Romssa ja Finnmárkku sámi servodagaide, gč. Meld. St. 20 (2020–2021) *Nasjonal transportplan 2022–2033* ja máinnašumi kapihtalis 7.3.1.

Sámi servodagaid ealáhusstruktuurra mihtilmassan leat smávva ealáhusdoaimmaheadjit, smávva bargomárkanat ja stuorra gaskkat. Ráđdehus áigu sihkkarastit buriid oppalaš rámmaeavttuid ja dakkár vearovuogádaga mii lea heivehuvvon smávva ja gaska sturrosaš fitnodagaide. Hálddahaslaš ja byrokráhtalaš álkideamit ja digitaliseren galgá dahkat álkibun álggahit, nuppástuhtit, ođasmahttit ja doaimmahit smávva ja gaska sturrosaš fitnodagaid. Dát doaimmabijut bohtet maiddá sámi servodagaide buorin.

Mearrádušain ja politihkas gieldda ja regionála dásis lea hui stuorra mearkkašupmi dasa man muddui sámi giella, kultuvra, ealáhusat ja servodateallin sáhtta ovdánit buriin lágiin. Fylkkagielddain lea erenoamáš ovddasvástádus regionála ovdáneamis go geahččá viidát. Árvjolaš ángiruššan maiddá regionála doaimmaheddjiid bealis lea mearrideaddjin dasa ahte sámi servodagat bissot ja ovdánit geasuheaddji báikin gos olbmot háliidit ássat.

Vuodđoealáhusat leat dehálaččat stuorra oside sámi guovlluin, ja dat leat vuodđun barggolašvuhtii ja ássamii dain guovlluin. Vuodđoealáhusat leat maid hui dehálaš giella- ja kulturguoddit. Rikkes sámegeilla vuodđoealáhusain duodašta man dehálaččat dát ealáhusat ain leat ja leat

leamaš guhkás maŋas áiggis. Duodjeárbevierut ja biebmokultuvra leat maid lávga čadnojuvvon vuodđoealáhusaid doaimmaheapmái.

Ráđdehussii lea dehálaš ovddidit posiitiiva ovdáneami iešgudetlágan ealáhusain. Ealáhusat mat gullet bálvalussii, huksehussii ja ráhkadussii, logistihkkii/fievrrádussii ja industriijii, leat boahteáiggis dehálaččat ássamii sámi servodagain.

1.1.2 Kultuvrralaš norpmat ja árvvut – sámi fidnohutkama ofelaččat

Sámegeieldoaba birgejuvpmi, maid dárogillii sáhtta jorgalit «å klare seg/berges», čilge sámi kultuvrra dehálaš árvvu ja eallinfilosofijja. Birgejuvpmi čujuha agibeiperspektiiva jurdagii, luonddu iežas ođasmahttima návccaide, mearálašvuhtii gierdökonomiijii. Dat čujuha sámiid luondduvuodot eallinvuohká, mas birgennávccas lea sáhka ávkkástallamis mehciin ja luondduin nu ahte birge. Birgejuvpmi lea maid dehálaš vuoddu sámi mánggahommái, mas sii iešgudet jagiáiggiid doaimmahit boazodoalu, smávvadállodoalu ja guolásteami lotnolasat čoaggimiin, bivdduin ja dujiin. Birgejumis lea lagasvuohtha ávkkástallamii ođasmuvvi luonduriggodagaiguin (meahceávkástallan), mas lea leamaš stuorra mearkkašupmi dálodollui, muhto mat maiddá leat geavahuvvon vuovdima várás háhkan dihtii reidoruđa.²

Raporttas *Guovdageaidnu – Offelaš Sámis – Kautokeino veiviseren i Sápmi* čujuhuvvo dasa ahte birgejuvpmi ja sámiid árbevirolaš mánggahommá lea dehálaš vuodđun fidnohutkamii sámi guovlluin, muhto ahte dat maiddá sáhtta hehttet sámi ealáhuseallima ovdáneami.³ Birgejuvpmi ja mánggahommát dagaha ahte iehčanas ealáhusdoaimmaheaddji ii leat nu rašši rievdamiid ektui. Jus šattaš dárbu dasa, de lea álki gávdnat ođđa čovdosiid ja nuppástuhtit doaimma. Olbmos lea dalle maiddá nana persovnnalaš beroštupmi ja gullevašvuohtha iežas fitnodahkii ja bargui. Nuppe dáfus sáhtta mearálašvuohtha ja dakkár jurddašvuohki ahte mus lea doarvái dasa ahte birgen, in ge dárbaš eanet, hehttet olbmo smiehttamis ovdáneami ja ahtanuššama, dahje dat sáhtta hehttet iehčanas ealáhusdoaimmaheaddji nuppástuhttimis doaimma oasseáiggis ollesáigái.

Nuppástuhttinbarggus Guovdageainnus lea bohtán ovdan ahte sámi guovlluid gielddain lea

² *Meahcci – et grunnlag for identitet, kultur og birgejuvpmi – Sámedikki barggoavkku raporta meahci birra (guovvamánu 2016).*

³ *Guovdageaidnu – Offelaš Sámis – Kautokeino veiviseren i Sápmi* Ođđa ovddidan- ja servodatanalyza 08.05.2019

dehálaš rolla das ahte veahkehit daid ealáhusdoaimmaheddjiid geat háliidit ovdáneami, muhto geain eai leat resurssat ieža čadahit ovddidanbarggu. Dehálaš lea ahte ealáhusdoaimmaheddjit ožžot oktavuoda gielddaid ja fylkkagiieldaid doarjjaapparáhtain. Seammás ferte árvvusatnit dakkár ovddidanbarggu ja bidjat sámi kultuvrra vuodđun, mas birgejuvvo ja mánggahommá leat dehálaččat.

1.1.3 ON guoddevašvuodamihtut

ON guoddevašvuodamihtut leat máilmmi oktasaš bargoplána geafivuoda jávkadeami, erohusaid vuosttaldeami ja dálkkádatrievdamiid bisseheami várás ovdal jagi 2030. Guoddevašvuodamihtuid guovddáš prinsihppa lea ahte ii ovttaga galgga olgguštit. Ráđdehus lea mearridan ahte guoddevašvuodamihtut galget leat politihkalaš váldovuohkin dasa ahte dustet min áiggi stuorámuš nati-onála ja máilmmiviidosáš hástalusaid. ON-gulahalandoaimma almmuhii guoddevašvuodamihtuid sámegillii golggothánu 25. b. 2020 Romssas.

Oktiibuot leat 17 guoddevašvuodamihtu oktan vuollasaš oassemihtuiguin mángga suorggis. Dan barggus mii lea ealáhusvuodu várás sámi báikkálaš servodagain, leat mánga oassemihtu áigeguovdil. Guoddevašvuoda perspektiiva lea čadahuvvon dakkár lágain go Finnmárkkulágas ja boazodoallolágas, ja odđa plána- ja huksenlága ja mearresursalága evttohusas. Álggahuvvon leat maid mánga konkrehta doaibmabiju ja ásavuvvon leat mánga váikkuhangaskaoapmeortnega, earret eará Sámedikki ja Innovašuvdna Norgga bušehtain mat čuovvulit mánga guoddevašvuoda mihtu.

Guoddevašvuodaperspektiiva lea godđojuvvon dakkár lágaide go Finnmárkoláhkii ja boazodoalloláhkii, ja odđa plána- ja huksenlága ja mearresursalága evttohusaide.

Guoddevašvuodadoaba ásavuvvui almmolaččat jagi 1987 raporttas *Our Common Future*, maiddá gohčoduvvon Brundtland-raportan. Raporta čilge guoddevašvuoda dakkár ovdáneamin mii duste dálá buolvva dárbbuid almmá dan haga ahte geahpedit boahhtevaš buolvvaid vejo-lásvuodaid duhtadit sin dárbbuid. Guoddevaš ovdideapmi geavahuvvui maid ulbmilin *Agenda 21* nammasaš doaibmaplánas maid ON konferánasa birra ja ovdideami birra mearridii Rio de Janeiro Brasilas geassemánu 1992.

Guoddevašvuodadoahpagii gullá maiddá ekologalaš, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš dimenšuvdna. Muhtun prinsihpat mat dávjá leat mielde dakkár oktavuodain mas guoddevašvuodadoaba geavahuvvo, lea ovddalgihttiivár-

gasvuodaprinsihppa ja riskaárvoštallamat, luonduvuhttiiváldima fuolaheapmi, álbmotlaš oassálastin mearrádušproseassaide, biologalaš šláddjiivuođagáhtten, vuoiggalašvuotta buolvvaid gaskkas, máilmmiviidosáš perspektiiva, geatnegasvuotta geavahit minsttargeavada (best practice), ii galgga mihkkege humánakapitála dahje luonddukapitála massojuvvot, joatkevaš buorideapmi ja dárbu buori plánemii.

Sámediggi oavvilda ahte birgejumi doahpagis lea lagas čatnaseapmi guoddevašvuodadoahpagii. Sámediggi oavvilda ahte sámi guovlluid ealáhusovddideami vuolggasadjin ferte leat guoddevašvuodadoaba ja birgejuvvo go ángirusšá ealáhusaiguin mat geavahit resurssaid dakkár vugiin mii boahhtá boahhtevaš buolvvaide buorin. Dakkár jurdda go agibeaperspektiiva, luondu ieš odas-muvvi náka, mearálašvuotta ja gierdoekonomiija berre Sámedikki oainnu mielde geavahuvvot dehálaš prinsihppan odđa ealáhusdoaimmaid plánemis ja ásaheamis.

Sámediggi lea hábmemin sámi guoddevašvuodaportála. Áigumuš dáinna portálain lea háhkat ja gaskkustit máhtu ja dieđuid ON guoddevašvuodamihtuid birra sámi perspektiivvas. Sámedikki mielas berre árvoštallat ásavuhit ráđjarastideaddji jurddabáji dálkkádatrievdamiid ja vuoiggalaš ovdideami birra Sámis.⁴

Sámediggi háliida geahččat ON guoddevašvuodamihtuid ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa oktavuodas. Sámedikki oainnu mielde leat ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa ja ON guoddevašvuodamihtuin ollu oktasaš mihtto-mearit, ja dat dorjot goabbatbeallasaččat.⁵ Sámediggi oavvilda ovdamearkka dihtii ahte lea váttis juksat dan prinsihpa ahte ii oktage galgga olgguštuvvot (Leaving no one behind), mii lea okta guoddevašvuodamihtuid váldoprinsihpain. Viidáseappot oavvilda Sámediggi ahte álgoálbmot-giit, mat leat máilmmi rašimus joavkkut, ferte vuoruhit guoddevašvuodamihtuid čuovvuleamis. Sámediggi čujuha dasa ahte birrasa, dálkkádaga, biologalaš šláddjiivuođa ja ekovuogádagaid rievdamis lea mearkkašupmi sámiid vuoigatvuhtii beas-sat ieža ovddidit ja gáhttet gielaset, kultuvrraset ja eallinvuogiset, maid maiddá Sámedikki oainnu

⁴ Sápmi lea sámiid namahus sámiid historjjálaš ássanguovvlus. Guovllus eai leat formála ráját, muhto dábálaš lea váldit mielde Davvi-Norgga, Trøndelága ja muhtun guovlluid máttabealde Trøndelága, nu go Trollheimena ja Femundsmark-guovlluid. Olggobealde Norgga adnojuvvojit Guoládat Ruoššas, Lappi Suomas ja Norrlánda Ruotas gullat Sáp-mái, (Sápmi – Store norske leksikon)

⁵ UNDRIP (2020)

mielde ON álgoálbmotjulggaštus ja ON guoddevašvuodamihtut dorjot.

1.1.4 Sáme politihka nationála ja riikkaidgaskasaš rámmat

Norga lea ratifiseren ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodakonvenšuvnna artihkkala 27 ja ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iehčanas stáhtain. Danne lea Norga geatnegahttojuvvon fuolahit sámi kulturdoaimmaheami materiála vuodu, ja gáhttet boazodolu ja eará sámi ealáhusaid. ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštus ii leat álbmotrievttálaččat čadni, muhto bidjá vástideaddji politihkalaš geatnegasvuodaid sámiid ektui álgoálbmogin. Sámediggái ja sámi beroštusaid eará ovddasteddjiide galgá sihkkarastojuvvot oassálastin ja váikkuhanfápmu go meannuduvvojot dakkár áššit mat gusket dán kulturdoaimmaheapmái.

Álgoálbmogiid vuoigatvuohta beassat konsulterejuvvot dakkár gažaldagain main sáhtta leat njuolggá mearkašupmi sidjiide, čuovvu ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iehčanas stáhtain, maid Norga ratifiserii jagi 1990. ON olmmošvuoigatvuodálávdegoddi lea maid dulkon ahte konsultašuvdnageatnegasvuohta čuovvu ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodakonvenšuvnna artihkkalis 27. Geatnegasvuohta lea dál čadahuvvon Norgga rievttis jagi 2005 mannosáš Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvdnaprošedraida bokte.

Guovvamánus 2021 ovddidii ráddehus evttohusa Stuorradiggái lága bokte mearridit njuolggadusaid konsultašuvnnaid birra sámelágas, gč. Prop. 86 L (2020–2021) *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)*. Stuorradiggi mearridii láhkariivdadusaid geassemánu 3. b. 2021 ja dat galget doaimbagoahit suoidnemánu 1. b. 2021. Njuolggadusat galget láhčit diliid beaktileabbo ja buoret konsultašuvnnaide gaskal almmolaš eiseválddiid ja Sámedikki dahje eará áššáiguoski sámi beroštusaid.

Sámelága hágu ja dan ovdabargguid vuodul lea Sámediggi jagi 1989 ásaheami rájes ožžon eanet ja eanet váikkuhanfámu áššiide mat gusket sámi álbmogii. Mañimusat jagi 2019 oáččui Sámediggi odđa bušeahhtaortnegiin eanet friijavuoda ieš vuoruhit jahkásaš bušeahhtarámmaid. Eanaš oassi

Sámedikki vuoddojuolludusas juolluduvvo dál Gielda- ja ođasmahttindepartemeantta kap. 560, poasttas 50 Sámi giella, kultuvra ja servodateallin. Váikkuhangaskaomiid bokte earret eará kultuvrra, giela, ealáhusaid ja oahpahusa várás, váikkuha Sámediggi ahtanuššamii ja ovddideapmái iešgudet báikkálaš servodagain, maiddái dain servodagain mat árbevirolaččat eai adnojuvvo sámi guovllun.

1.1.5 Dálkkádatrievdamat – odđa eavttut ja hástalusat ealáhusovddideapmái sámi guovlluin

Raporta mii váldá ovdan dan máhtu mii mis lea dálkkádatrievdamiid váikkuhusaid birra Norggas, lea geahčadan sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami heiveheami ja raššivuoda dálkkádatrievdamiid ektui.⁶ Raporta čájeha ahte dat sámít Norggas geat oassálastet árbevirolaš luondduvuodot ealáhusdoaimmaide, vásihit ahte dálkkádatrievdamat rievdadit sin doaimma vuodu. Dálkkádatrievdamat sáhttet váikkuhusa bokte sámiid ealáhusdoaimmaid luondduresursavuodđui, raššudit sámi kultuvrra. Dál jo oaidnit ahte dálkkádatrievdamiin leat stuorra váikkuhusat boazodollui, geahča kap. 4.1.6 máinnašumi.

Dálkkádatrievdamat sáhttet eanedit buvttadanmuni ja vuolggahit odđa vejolašvuodaid sámi guovlluid eanadollui go šaddanaigodat guhku ja temperatuvra goargnu. Eanadoallu lea álo geahčalan heivehit iežas buoremus lági mielde dálke- ja dálkkádatmolsašumiide. Norggas sáhtta dálkkádatrievdan addit odđa buvttadanvejolašvuodaid, muhto rievdamiid čuovvu maid eanet eahpesihkarvuohta.⁷ Gittiid dávjiit liegganeapmi ja jiekñun dálvet, stádismeahtun šaddandilit ja hástalusat beassamis gittiide stádismeahtun eanadiliid geažil, buvttihit hástalusaid boanddaide maiddái sámi guovlluin.

Dálkkádatrievdamiin leat maid váikkuhusat guolástussii. Dálkkádaga rievdan ja lieggasat mearra váikkuha guliid boahtimii gátteguvlui ja guoli johtinminstarii. Dat mielddisbuktá odđa vejolašvuodaid – muhto maiddái odđa hástalusaid árbevirolaš doaimmaide.

⁶ Aall, C. ja earát (2019)

⁷ Died. St. 9 (2020–2021)

2 Sámi guovllut – ovdánansojut ja dovdomearkkat

Ollu fáktorat váikkuhit servodaga veahkadatovdáneapmái. Olmmošlohku Norggas lassána dađistaga, muhto olbmot fárrejit eret smávit čoa-hkkebáikkiin ja nu lassána ahki doaresbeale gielddain. Sámi álbmot orru čuovvumin servodaga oppalaš sojuid, ja jáhkkinis ássat eanet ja eanet sámít gávpogiin.

2.1 Mo galgá defineret sámi guovllu?

Sámi álbmot ássá biedgguid miehtá Norgga. Ii leat mihkkege statistihkaid mii čájeha gii lea sápmelaš ja gos Norggas sii ássat. Danne ii leat dáhtavuoddu ge ráhkadit indiviidavuđot statistihka dain olbmuin geain lea sámečearddalaš gullevašvuhta.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ráhkada dattetge sámi statistihka mii lea geográfalaččat ráddjejuvvon SED-guvlui.¹ Guvlui gullet 21 olles gieldda ja 10 gieldda oasis. Buot dát leat Sálto-duoddara davábealde. Ođđajagimánu 1. b. 2020 orro 54 307 olbmo SED-guovlluin. Statistihka ii fátmmas lulli-, bihtán- ja julevsámi guovllu ja gávpogiid. Jagi 2018 rájes lea SED-guovllu statistihka ođasmahttojuvvon veaháš.

Dasa lassin ráhkada Telemarksforskning, Sámedikki ovddas, jahkásaš analysaid ealáhus- ja veahkadatovdáneamis sámi guovlluin. Analysa fátmasta 21 gieldda main lea sámi álbmot.² Dáin gielddain ásse 41 189 olbmo ođđajagimánu 1. b. 2020.

Dutkan ja buori statistihka ráhkadeapmi lea dehálaš máhttovuđot servodatdigaštallamii ja buoriid politihkalaš mearrádusaide. Buori dutkama ja statistihka vuodul ovddiduvvojit fáktavuđot vástádusat ovdánansojuide ja hástalusaid sámi servodagas. Rádddehus doarju dán barggu earret eará jahkásaš juolludemiiguin Dutkanrádi pro-

grámmii sámi dutkama várás ja Sámi statistihka fágalaš guorahallanjovki.

2.1.1 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi deattuha ahte dat geográfalaččat vuodđuduvvon statistihka mii dál ráhkaduvvo, ovddasta uhca oasisa sámi servodagaid dilis, ja dat lea guhkin eret doarvá. Sámedikki oainnu mielde lea dárba iskat lagabui guđe lohkovuoddu dárbašuvvo dasa ahte ráhkadit deaivilat sámi statistihka. Statistihka ráhkadeapmái čearddalašvuoda vuodul lea dattetge historjjálaš sivaidda geažil čadnon eahpádušat.

Sámediggi čujuha dasa ahte Norgga olmmošvuoigatvuodaásahus (NIM) almmuhii 2020 čavčča raprotta *Olmmošvuoigatvuodaidvuđot lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas*. Das čállá NIM earret eará ahte álgoálbmotstatistihkkadáh- taid čohkken, juohkin ja vuogádahttin lea earret eará ON ja Eurohpárádi mielas dehálaš oassi ollašuttimis stáhta olmmošvuoigatvuodageatne- gasvuodaid.³

Raporta váldá earret eará ovdan dárbbu indiviidavuđot sámi statistihkkii. Ággan dárbbu geavahuvvo stáhta geatnegasvuhta raporteret mo olmmošvuoigatvuodaindikáhtor doahhtaluvvo sámi álbmoga ektui. Dattetge deattuhuvvo ahte sámi álbmot ieš galgá fuolahit oktasaš dárkkástusa iežas statistihkalaš dáhtain. Čohkkenproseassaid vuoddu galgá leat oassálastin ja miediheapmi, ja ahte iešidentifiseren galgá geavahuvvot registre- rema oktavuodas. Sámediggi lea geahčadišgoah- tán mo sáhtášii čađahit dakkár registrerema eak- todáhtolašvuoda vuodul. Dát bargu lea álggahuvv- omin.

2.2 Sámi guovlluid dovdomearka ja ovddideapmi

Doaba «sámi guovllut» ii leat aiddolaččat define- rejuvvon. Dán stuorradiggedieđáhusas mii bidjat

¹ Samiske forhold. Statistikkbanken SED-guovlu lea Sámedikki ealáhusovvdeami doarjjaortnegiid geográfalaš doaibmaguovlu (SED). Guđe gielddat gullet SED-guvlui, oaidná Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga nehttasiidduin

² Sámi guovllu regionála analysa 2019, Telemarksforskning

³ Olmmošvuoigatvuodavuđot lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas – NIM (nhri.no)

vuodđun dan 21 gieldda maid Telemarksforskning geavaha sámi guovlluid analysas.

Dát sámi gielddat leat buot doaresbealgielddat, main eatnašat leat Romssas ja Finnmárkkus (17 gieldda), lassin guovtti gildii goappáge fylkkas Nordlánddas ja Trøndelágas. Dat leat gielddat mat leat uhcimusat guovduluvvan – 19 gieldda lea vuolimus guovduluvvandásis 6 ja guokte leat guovduluvvandásis 5.⁴ Olbmot áset stuorra viidodagain, áinnas smávva gilážiin, gos lea stuorra gaska gielddaguovddážiidda. Stuorra gaskkat ráddjejit suhkkoljohtolaga bargui. Olbmot áset ja barget eanaš seamma gielddas, gos bargomárkanat maid leat smávvat. Smávva veahkadat addá maiddái smávva márkana bálvalusaid várás, ja nu leat maid dáid sámi báikkálaš servodagain uhcit bálvalusat.

Nu mo eará ge guovllugielddain guovduluvvandásis 6, de lea sámi báikkálaš servodagain dakkár ealáhuseallimii mii lea mealgat earálágan go riikkas muđui. Lokaliserengorrelohku muitala man stuoressa guovllu ealáhus lea riikagaskameari ektui. Govus 2.1 čájeha sámi guovlluid iešguđet surggiid lokaliserengorrelogu. Suorggit maid lokaliserengorrelohku lea stuorát go 1, leat suorggit mat leat viehka ollu sámi guovlluin. Sámi guovllus lea hui stuorra oassi bargosajiin guolástusas ja mearradoalus, ja maiddái viehka ollu eanadoalus, el-buvttadeamis, biebmogálvoindustriijas, idjadeamis ja eará bálvalusain.⁵ Sámi guovllus lea maid viehka stuorra oassi bargiin gielddalaš suorggis.

Almmolaš sámi ášahusat adnojuvvojit statistihkas stáhta bargosadjiin, ja dat dagaha ahte sámi guovlluin leat moadde eanet stáhtalaš bargosajit go eará guovllugielddain.⁶ Sámi perspektiivvas sáhtta sámi eanetlohkgielddaid Kárašjoga, Guovdageainnu, ja Deanu ja Unjárga gohčodit sámedipolitihkalaš guovddážiin.⁷ Dáin gielddain mii gávdnat dakkár sámi guovddášásahusaid go Sámedikki, Sámi allaskuvlla, NRK Sámi, Beaivváš Sámi našunálateáhtera, Sámi klinihka – Finnmárkkubuočceveiesu, Sis- ja Nuorta-Finnmárkkku diggegotti ja Riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáži, lassin

⁴ Guovduluvvandási lea indeaksalohku juohke gieldda várás, vuodđuduvvon dasa man lahka lea bargosajiide ja bálvalusdoaimmaide. Dát logut leat čohkkejuvvon guđa luohkkái. Joavku 1 lea dat kategoriija mas gullet eanemusat guovduluvvon gielddat (alimus guovduluvvon indeavssat) ja joavku 6 leat dat uhcimusat (uhcimus guovduluvvon indeavssat).

⁵ Vareide j.e. (2020)

⁶ Sámedikki vuollásaš sámi ášahusat kategoriserjuvvojit statistihkas stáhtalaš ášahussan. Sámi guovllus leat dattetge uhcit oassi stáhtalaš bargosajit go riikkas ollislaččat.

⁷ Selle, Per et. al., 2015

ásahusaide Saemien Sijte Snoasas ja Árran julevsámi guovddáži Hápmira suohkanis. Dát ášahusat leat sámi báikkálaš servodagaid guovddášásahusat, ja dehálaš bargosajit álbmogii – erenoamážit nissoniidda geain lea alitoahppu.

Sámi ášahusat leat guovddáš máhttoorganisašuvnnat ja dahket ahte daid oassi geain lea alit oahppu sámi guovllus (23,9 proseantta), lea stuorát go eará guovllugielddain mat lea vuolimus guovduluvvandásis (guovduluvvandásis 6 22,3 proseanttain). Oahppodási lea erenoamáš allin Guovdageainnu ja Kárašjoga nissoniin. Doppe lea 44 proseantta nissoniin alitoahppu, mii lea badjel nissoniid riikagaskameari mii lea 39 proseantta. Sodju lea dattetge ahte ealáhuseallin doaresbeliin ja sámi guovllus ii jearat nu olu alitoahpu, ja oahppodási lea danne čielgasit vuolleleppos go riikagaskameari 34,7 proseantta.

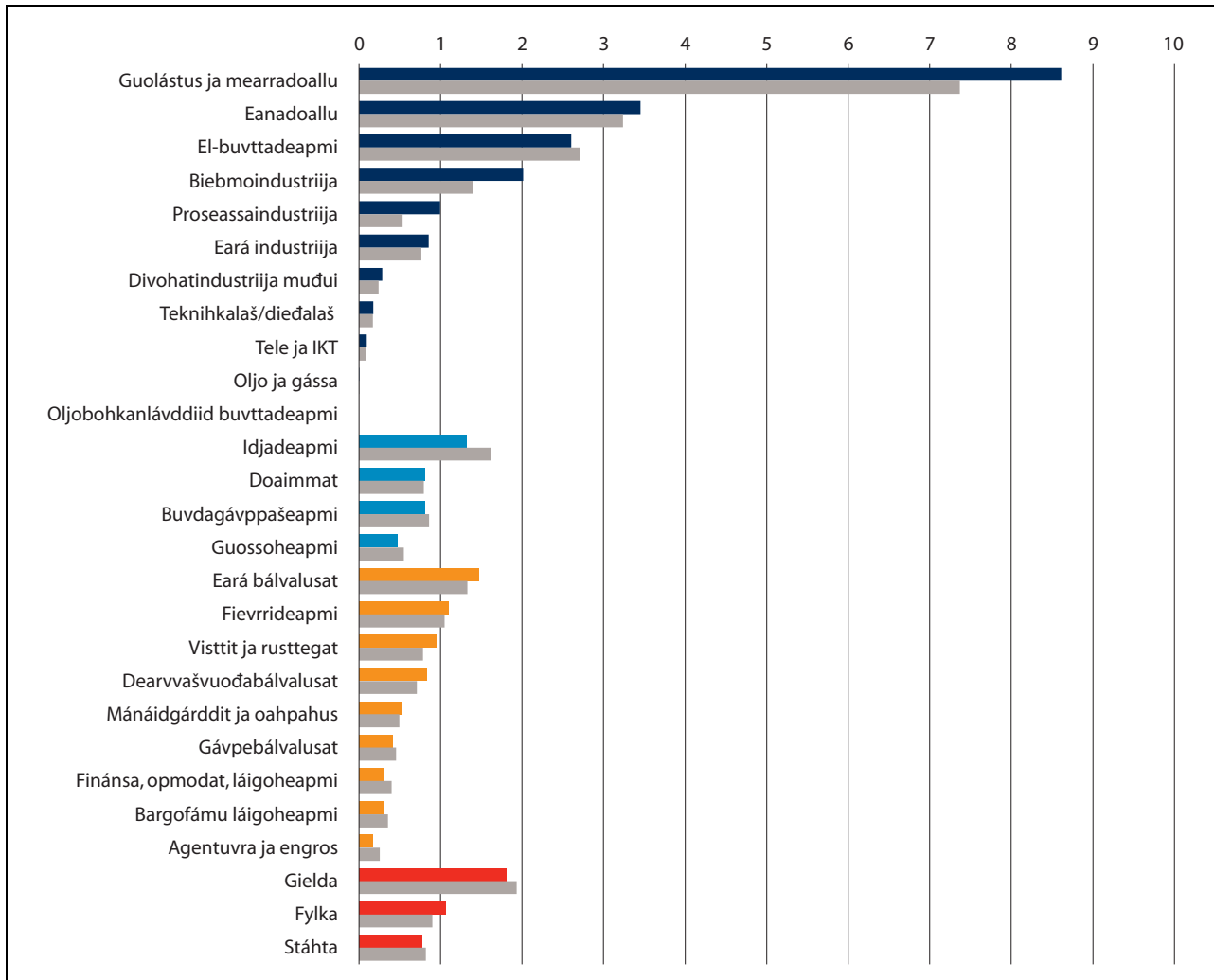
Ealáhuseallimii: Sihke stuorrun ja njiedjan vuodđoealáhusain

Telemarksforskinga guorahallamat čájehit ahte sámi guovllus leat leamaš uhccán oiddolaš eavttut dasa ahte oážžut eanet bargosajiid ealáhuseallimii mañimus logi jagi. Sivvan lea go sámi guovllus leat eanet ealáhusat mat eai leat sturron nu ollu go riikagaskameari ovttaš dainna ahte veahkadatstuorrun lea uhcit. Doppe gos olmmošlohku stuorru uhcit go gaskameari, ožžot dat fitnodagat mat buvttadit báikkálaš márkana várás, uhcit stuorrunimpulssa, mii guoská ovdamearka dihtii gávppašepmái, guossoheapmái, huksehus- ja ráhkadussuorgái.

Oktiibuot lei barggolašvuodalassáneapmi ealáhuseallimis veaháš negatiiva áigodagas 2010–2019.⁸ Seammás leat stuorra erohusat sámi guovllus, ja mángga gielddas lea leamaš buoret bargosadjelassáneapmi go riikka gaskamearis dán áigodagas. Telemarksforskinga analysat čájehit maiddái ahte sámi guovllu ealáhuseallimis lea leamaš buoret ovdáneapmi go vurdojuvvon ja nu sámi guovllut leat leamaš viehka geasuheaddjit ealáhuseallimii.⁹ Erenoamážit guolástusas ja mearradoalus ja dasa gulli biebmindustriijas lea barggolašvuodta lassánan áigodagas 2010–2019. Seammá guoská huksehus- ja ráhkadussuorgái. Dáid ovdánansojuid juogada sámi guovlu eará guovllusuohkaniiguin. Ii ge barggolašvuoda njied-

⁸ Várta lei ealáhuseallimis barggolašvuodalassáneapmi dán áigodagas, muhto barggolašvuoda registrerema rievdan jagi 2015 čájehii stuorra njiedjama priváhta suorggi bargiid logu registreremis dan jagi.

⁹ Vareide j.e. (2020)

Govus 2.1 Sámi guovllu iešguđet surggiid jagi 2019 lokaliserengorrelogut jagi 2009 ektui.

Gáldu: Telemarksforsking (2021)

jan eanadoalus ja gávppašeamis leat áidnalunddot sámi guvlui.

Čielgasit uhcit veahkadatlassáneapmi riikka ektui oppalaččat lea maid dagahan uhcit barggolašvuođalassáneami sámi guovllu gielddasuorggis. Gielddasuorggi barggolašvuohta čuovvu álbmoga bálvalusdárbbu, ja gielddasuorggi lassáneapmi lea eanaš bohtán dain gielddain main lea stuorra veahkadatlassáneapmi. Sámi guovllus lea seamma láhkai go eará guovllugielddain leamaš njiedjan stáhta barggolašvuođas. Sivvan dasa lea dakkár ovdáneapmi maid mii leat oaidnán mañimus guovtti-golmma logijagis, goas bálvalusaid digitaliseren uhcida dárbbu báikkálaš oassálastimii, ja bargit čoahkkanit stuorát fágabirrasiidda. Dat mielddisbukta stuorát kvalitehta dahkamuščoavdimis, seammás go geavaheddjiide dávjá lea álkit fidnet bálvalusaid miehtá riikka.¹⁰

Árvoháhkkan sámi guovlluin

Mánnga dutkama geažidit ahte árvoháhkkan sámi guovlluin lea uhcit go riikagaskameari ja eará guovllugielddain. Sivvan dasa lea sihke uhcit barggolašvuohta (uhcit barggolašvuođaoassi) ja ahte uhcit buvttolašvuohta ealáhuseallimis.¹¹

Sámi guovllus lea leamaš vuollegis barggolašvuođaoassi riikagaskameari ektui buot jagiid mañná 2000. Jagi 2019 ledje 62,2 proseantta buot ássiin gaskal 15 ja 74 jagi barggus, dan ektui go vástideaddji oassi olles riikkas lei 66,8 proseantta. Guovllugielddain lea vuolit barggolašvuođaoassi go riikagaskameari. Okta sivain dasa lea go doarresbeliid álbmot lea boarrásat, ja vuorrasiin lea dávjá vuolit barggolašvuohta. Go heiveha álbmoga

¹⁰ Dieđ. St. 5 (2019–2020)

¹¹ Torvmo, P. (2018) ja Vareide, K. (2020)

sohkabealle- ja ahkečoahkkádusa ektui, de lea barggolašvuohta vuolit maiddá maŋŋá dán heiveheami.¹²

Bargiid oassi lea dattetge ovdánan posiitiiva guvlui ja buorránan áiggi mielde ja go heiveha erohusaid ektui veahkadatčoahkkádusas, de lea barggolašvuodoaassi lahkónan riikagaskameari.¹³

Telemarksforsking čájeha ahte sámi guovllu ealáhuseallimis lea vuolit buvttolašvuohta go riikagaskamearis. Buvttolašvuohta lea maid čielgasit vuolit go eará guovllugielddain.¹⁴ Sámi guovllu regionála guorahallama vuodul lea ealáhusmálle vuolggasajis oiddolaš alla buvttolašvuhtii. Muhto sámi guovllus lea eanaš vuolit buvttolašvuohta go riikadásis ja maiddá go buohtastahtá eará guovllugielddaiguin guhtenai ealáhusas. Buvttolašvuodalassáneapmi lea dattetge čielgasit stuorát sámi guovlluin go riikadásis. Telemarksforsking meroštallá 57 proseantasaš buvttolašvuodalassáneami gaskal 2008 ja 2019 sámi guovlluin, dan ektui go riikkas muđui dat lea 16%.¹⁵ Maiddá Torvmo (2018) meroštallá alit árvoháhkánlassáneami juohke ássi nammii SED-guovllus gaskal 2013 ja 2016 (22 proseantta lassáneapmi SED-guovllus ja 8 proseantta lassáneapmi riikkas muđui).¹⁶

Sámi guovllus lea dakkár ealáhusmálle mii dagaha ahte odđaásahemiid lohku ja gánnáhttivohta ealáhuseallimis lea vuolit go riikkas muđui. Dattetge lea leamaš buorráneapmi áiggi mielde, erenoamážit lei odđaásahemiid dávjodat lassáneamen ovdal koronapandemijja.¹⁷

Vuolit barggolašvuodoaassi ja vuolit buvttolašvuohta ealáhuseallimis miellidibuktá uhcit dietnasa. Gaskamearalaš dienas lea mealgat uhcit sámi guovllus.¹⁸ Čilgejuvvon lea ahte okta sivain uhcit registrerejuvvon márkandietnasii lea ahte davviguovlluin lea iešbuvttadeapmi meahcástemis, guolástusas, boazodoalus ja ollu eará mea-

hceávkástallamiin nana árbevierrun.¹⁹ Gaskamearredietnasa lassáneapmi lea baicce leamaš stuorát sámi guovlluin go riikkas muđui gaskal 2008 ja 2018, man sivvan sáhtá leat stuorát buvttolašvuodalassáneapmi ja árvoháhkán juohke ássi nammii.

Koronapandemijja: Lassánan bargguhisvuohta, muhto uhcit go gávpogiin

Njoammumiid viiddes eastadandoaibmabijuin jagi 2020 njukčamánu gaskkamuttu rájes lei stuorra váikkuhus ealáhuseallimii ja bargomárkani. Ollu bargit permiterejuvvojedje dahje masse barggu. Eastadandoaibmabijuid váikkuhusat deive viidát, muhto muhtun ealáhusaide ja fidnošlájaide dat čuožai hui garrasit, nu go mátkeealáhussii ja persovnnalaš bálvalusdoaimmaide. Dát fidnut sorjájit viehka muddui olbmuid lagas gaskavuodain, ja doaibmabijut miellidibukte dávjá ahte doaibma giddejuvvui dahje kundariid lohku njejai mealgadit. Nu mo eará ge riikkain, lei bargguhisvuoda lassáneapmi stuorámuš gávpogiin ja Norgga guovdileamos osiin. Danne lei bargguhisvuohta sámi guovllus juovlamánus 2020 uhcit go bargguhisvuohta muđui riikkas. Nu dat lea eahpedábálaš dilli, go bargguhisvuohta lea guhká leamaš stuorát sámi guovllus.

Seammás lea sámi guovllus leamaš stuorát bargguhisvuodanjiedjan ealáhuseallimis go sihke riikkas muđui ja eará doaresbeliin. Ferte iskat eanet mii dat lea sivvan dán njiedjamii, guđe ealáhusaide lei váikkuhus stuorámuš ja dasto lassána go barggolašvuohta fas go pandemijja lea nohkan.

Heajut veahkadatovdáneapmi doaresbeliin ja sámi guovlluin

Guovllugielddain lea olles áiggi maŋŋá soađi leamaš heajos veahkadatlassáneapmi dahje veahkadatnjiedjan. Nu mo eará ge guovllugielddain, de lea sámi guovllus ge leamaš veahkadatnjiedjan maŋimus viđa jagi. Sivvan njiedjamii lea muhtumassii dat ahte sámi guovllus lea riegádahttinvuollebáza, muhto erenoamážit dat go lea leamaš netto fárren guovllus maŋimus jagiid. Sisafárren lea oalle stuoris guovllugielddaide ja sámi guvlui, muhto sisafárren lea leamaš uhcit maŋimus jagiid go áigodagas 2007–2017.

Koronapandemijja áiggi jagi 2020 lassánii netto sisriikafárren sámi guovllus, dan ektui go eará guovllugielddain njejai eretfárren veaháš. Seammás lassánii netto sisafárren veaháš, dan

¹² Vareide, K. (2020)

¹³ Vareide, K. (2020)

¹⁴ Vareide, K. (2020) *Regional analyse av samisk område*. Sámi guovlluin lea 21 proseantta uhcit buvttolašvuohta og guovduluvvon dási 6 gielddain. Analysaide eai gula dakkár suorggit go oljobohkan, finánsa, eanadoallu ja olgoriika mearrajohtolat ja dušše dat mat leat rehketdoallogeatnegahttojuvvon. Alla buvttolašvuohta guovduluvvon dási 6 guovllugielddain čatnasa erenoamážit alla doaibmabohtosii el-buvttadusas ja guolástusas ja mearradoalus. Dáin surggiin manná viehka uhccán árvoháhkamis bálká barggiide eará surggiid ektui.

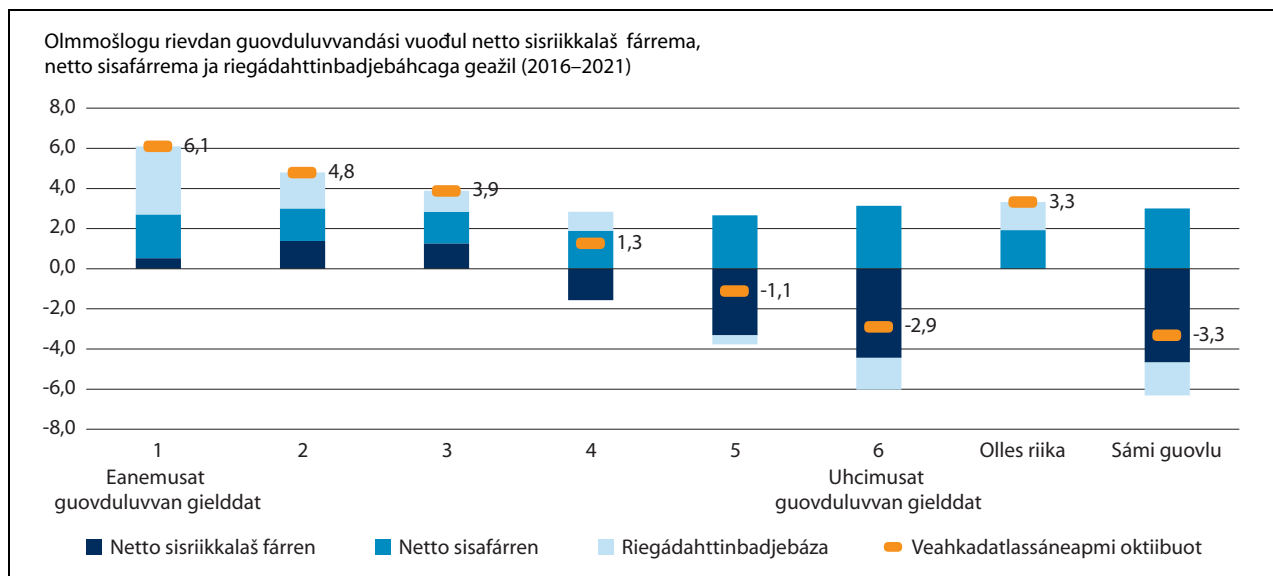
¹⁵ Vareide, K. (2020) Rievdadusat leat korrigererejuvvon inflašuvnna ektui. Sivvan uhcit buvttolašvuhtii sámi guovlluid ealáhusain ii leat Vareide (2020) čilgen lagabui.

¹⁶ Torvmo, P. (2018)

¹⁷ Vareide, K. m.fl. (2019)

¹⁸ Dat maid boahá ovdan SED-guovllu analysain (Sønsethø, A. (2020)

¹⁹ Holen, D. et al (2015)

Govus 2.2 Olmmošlogu rievdan guovduluvvandási vuodul netto sisriikkalaš fárrema, netto sisafárrema ja riegádahttinbadjebáhca geažil (2016–2021). Proseantalogut

Gáldu: SSB (tabealla 01223)

ektui go riikkas muđui njejai netto sisafárren mealgadit.

Telemarksforsking meroštallá lea go gielddain leamaš eanet dahje uhcit netto fárren go dan maid bargosadjeovdáneapmi gielddas ja gieldda birra-sis ja gieldda guovduluvvandási bearihit. Olles sámi guovllus lei áigodagas 2010–2019 stuorát

netto sisafárren go vurdojuvvon. Mañimus moadde jagi (2018–2019) lea baicce netto fárren leamaš uhcit go vurdojuvvon. Sivvan dasa lea eanet eretfárren ovttas uhcit sisafárrejeddjiguin.²⁰

²⁰ Telemarksforsking, Regionála analysa.

3 Sámedikki ealáhuspolitihkka

Sámit leat okta álbmot, muhto ieš servodaga sáhtta juohkit iešguđet láhkai nu go giela, ealáhusaid, kultuvrra ja geografijja vuodul. Oktiibuot dat bealit gullet sámi kultuvrra ja servodateallima ollislašvuhtii. Eallinnávccalaš sámi báikkálaš servodagat leat eaktun sámi giela, kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima nannemii ja viidasat ovddideapmái. Buori ássanovddideami ja árjjalaš ealáhuseallima sihkkarastin leat dasa dehálaš eavttut.

Sámedikki árvohákanpolitihkka boahťa ovdan sámediggeráđi áigodaga 2017–2021 álggahanjulggastusas, *Muohtačalmmit-julggastusas*, man vuodđun lea máhttovuđot ealáhusovddideapmi, mas eanet máhttu ja odđa diehtu, ovttas árbedieđuin galgá leat vuodđun boahťeággedidolaš ealáhuseallimii. Dan láhkai sihkkarastojuvvo ahte árbevirolaš ja odđa ealáhusat sáhttet ovddiduvvot bálddalagaid.

Sámi guovllu dehálaš ealáhusat leat vuodđoealáhusat nu go boazodoallu, eanadoallu, mariidna ealáhusat, guolástus, meahcásteamit ja duodji. Oktasaččat dain ealáhusain lea ahte dat leat árbevirolaš ealáhusat ja dehálaš kulturguoddit. Sámiid ássanguovlu ollá mearas siseatnamii, ja luondduresursaávkkestallan molsašuddá dan mielde. Lotnolasealáhusat leat dehálaš heiveheapmi molsašuddi resursavuđđui luondduvuđot ealáhusdoaimmaheamis. Dehálaš lea sihkkarastit árbevirolaš ealáhusaid luondduvuđu.

Ealáhusdiedáhusaš *Šattolaš Sápmi – Ceavzilis ealáhusovdánahttin – Sámediggediedáhus ealáhusovdánahttima birra* lea Sámediggi čohkan iežas politihkalaš ángiruššama ja váikkuhangaskaoapmegeavaheami.

Sámedikki ealáhuspolitihka váldomihttu lea:

Sámi guovlluin galget lea nana ealáhusat mat ovddidit ja bisuhit eallinfámolaš sámi servodagaid. Sámedikki oainnu mielde lea mearrideaddjin ahte ealáhusovddideapmi dáhpáhuvvá guoddevaš vuogi mielde, mas kultuvra, luondu ja biras vuhtiiváldojuvvo. Ealli sámi báikkálaš servodagaid guovddáš vuodđu lea sámi giella ja kultuvra, ja ealáhusovddideamis lea dehálaš ahte dat deattuhuvvojit.

Ealáhusdiedáhusa bajimus mihttomearri lea ahte Sámediggi áigu vuoruhit dakkár odđaásahemiid ja innovašuvnna main lea čielga čatnaseapmi sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii. Sámedikki oainnu mielde dat sihke fuolahivččii, ovddidivččii ja duddjošii eallinnávccalaš sáme servodagaid mat fuolahit sámi kultuvrra ja árvvuid boahťeáigái. Sámediggi lea välljen vuoruhit čuovvovaš joavkkuid ealáhusángeruššamis:

- Vuosttaš gearddi ásaheapmái gullet ásaheaddjit geat áigot álggahit, háhkat dahje álggahit juoidá mii lea ođas. Vuosttaš gearddi ásaheapmi dán oktavuodas guoská odđa ealáhusa/doaimma ásaheapmái.
- Árradási innovašuvdnii, dutkamii ja ovddideapmái gullet ealáhusdoaimmat mat áigot čadahit prošeavttaid main leat čielga odđaháhkama elemeanttat.
- Sámediggi sáhtta maiddái ruhtadit investerenprošeavttaid. Dat guoská buot ealáhusaide main lea stuorra servodatlaš mearkkašupmi.
- Nuorra ealáhusbargit ja nissonolbmot olahusjoavkun vuoruhuvvojit erenoamážit.

Sámediggi lea dehálaš sáhttit mihtidit ealáhuspolitihka ángeruššama bohtosiid. Boahťejagiid áigu Sámediggi vuoruhit vuodđoealáhusaid, duoji, hutkás ealáhusaid, sámi mátkeealáhusaid ja mánggabealat ealáhuseallima. Sámedikki ealáhusdiedáhus čállojuvvui ovdalگو koronadilli čuožai. Jáhkkmis lea nu ahte pandemiija váikkuhusat vuolggahtit dárbbu jurddašit eará láhkai go dalle go Sámediggi meannudii diedáhusa.

Sámediggi áigu maiddái vuoruhit eanet ángeruššama ealáhusdidolaš bargguin fitnodagaid ja eará resursabirrašiid gaskasaš fierpmádagas. Ovttasbargu lea hui dehálaš ealáhusovddideapmái. Dálá teknologijja uhcida fysihkalaš gaskkaid ja rahpá odđa márkaniid. Sámediggi háliida čalmustahttit sámiid immateriála vuogitvuodaid, ja ásahtit nana mearkagávvu sámi giela, kultuvrra ja ealáhusa vuodul ja dan geavahit gilvalanovdun márkaniis.

Sámedikkis lea govda servodatovddasvástádus ja ovddasvástádus ollu iešguđet fágasurggiin. Stuorra oassi Sámedikki bušehtas, guokte

goalmmádasoassi, juolluduvvo viidáseappot sámi ášahusaide ja organisašuvnnaide. Dat ášahusat ja organisašuvnnat leat dehálaččat sámi servodaga ovdáneapmái. Sámi festiválat vuolggahit ássanmiela ja ášahit arena sámi artisttaide. Sámi giellaguovddážiin lea sámezielat searvevuolta gos gielat sihke gullojit ja oidnojit. Giellaguovddážit fáallet sámezielaoahpahusa ja sis leat iešguđet prošeavttat sámeziela ovddideami várás. Sámi museat ja kulturviesut ášahit sámi deaivvadansa-jiid ja doibmet sámiid historjjá dehálaš máhttogáldun. Dát ovdamearkkat čájehit muhtun ášahusaid ja organisašuvnnaid mat vuolggahit ássanmiela ja váikkuhit ealli sámi báikkálaš servodagaide.

Sámediggi deattuha ahte giella ja kultuvra leat dehálaš immateriala resurssat sámi ealáhusaid ovddideapmái, ja kulturealáhusaide erenoamážit. Okta Sámedikki giellastrategiija fáttáin lea sámeziela gelbbolašvuoda váilun buot servodatsurggiin.¹ Ollislaš áŋgiruššan sámeziela bargiid háhkamiin, ja oahpahusfálaldat sámezielas studeanttaide ja fágabargiide, lea áibbas dárbbášlaš vai sáhtta gokčat servodaga boahhtevaš dárbbuid. Sámi allaskuvla lea dehálaš oahppoášahus Sámis, ja addá vejolašvuoda váldit alitoahpu mas lea sámi perspektiiva. UiT – Norgga ártkalaš universitehtas ja Davvi universitehtas lea maiddá oahppofálaldat mii addá dakkár vejolašvuoda. Maiddá odđa oahppofálaldagat ja oahppoprográmmat ihtet. Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla Guovda-geainnus fállá valáštallanlinnjá E-valáštallamiin. E-valáštallan lea iešguđetlágan dihtorspeallogilvvo-

hallamat ja linnjá lea hábmejuvvon njunušvaláštallanlinnján. Dat čájeha mo odđa máhtuin maid sáhtta ávkkástallat sámi servodagas ja nu lea oahppofálaldat sihke hábmejuvvon sihke árbedieđu ja odđa máhtu vuodul.

Sámedikki oainnu mielde lea hástalussan dat ahte hálddašeapmi ii vuhtiiváldde árbedieđu doarvái bures. Sámedikki mielas lea dárbu geavahit dakkár máhtu hálddašangeavadis. Árbedieđu sáhtášii institušonaliseret. Sámediggi lea ášahan bargojoavkku mii galgá árvvoštallat vejolaš čovdosiid dasa mo árbedieđu boahhtevaš organiseren berrešii leat. Bargojoavku evttoha ášahit fágaorgána ja fierpmádaga árbediehtodoaimmaheddjiid várás, dasa lassin ahte ášahuvvo duodjeguovddáš mii fuolaha duoji kulturguoddin.² Riikkaidgaskasaččat ja fágabirrasiin adnojuvvo dat árbediehtu eanet ja eanet árvvus ja dehálaš lea dán máhtu duodaštit ja gaskkustit boahhtevaš buolvvaide.

Koronaepidemiija váikkuhusat sámi guovlluid ealáhuseallimii eai leat doarvái bures guorahallojuvvon. Mii diehtit dattetge ahte mátkeealáhusat, ovttas dáiddáriiguin ja kulturbargiiguin, leat dat maidda pandemiija lea čuohecan garrasepmosit. Mii diehtit maiddá ahte sámi guovllu bargiid lohku njeiei mealgadit jagi 2020 vuosttaš ja nuppi kvartálas. Vaikke vel 3. ja 4. kvartála logut buorranedje ge, de lea bargiidlohku uhcit go ovdal pandemiija. Sámedikki árvvoštallama mielde lea dárbu buorebut kártet pandemiija váikkuhusaid ja heivehit ealáhusovddidanstrategiija maŋŋá pandemiija.

¹ *Gielleluttjeme – Giellalápptim – Giellalokten*. Sámedikki strategiijat sámezielaid várás (2018)

² Olli, A.M., m.fl.

4 Sámi guovlluid ealáhusvuodđu

Ráddehus ja Sámediggi leat ovttaoavilis das ahte govda ealáhusčoahkkáduš ja bargosajiid stuorát mánggabealatvuoha lea buorre vuodđu nuppástuhttimiidda ja stuorát árvoháhkamii. Dakkár vuoddoealáhusat go boazodoallu, guolásteapmi ja meahcásteamit leat árijjalaš giellaguoddit, ja leat hui dehálaččat sámezielaid leahkimii sámi servodagain. Mánggabealat ealáhuseallin, mas leat mánggalágan doaimmat, lea dehálaš eaktun ealli sámi báikkálaš servodagaide. Eanet fidnoválljenvejolašvuodát sáhttet geasuhit nuoraid ruovttoluotta iežaset sámi ruovttugielddaide.

4.1 Boazodoallu

Granavolden-julggaštusas nanne ráddehus ahte boazodoallu lea sámi álbmoga dehálaš kulturguoddi. Dan vuodđu sihkkarastojuvvo guoddevaš ja elliidčálggu dáfus dohkálaš guohtunguovlluid geavaheami bokte. Danne áigu ráddehus ovtta boazodoaluin láchit dilálašvuodaid ekologalaččat guoddevaš boazodollui. Ealáhus ferte joatkit márkandidolašvuoda.

Boazodoallu lea álgoálbmotealáhus ja kulturguoddi mii lea mielde háhkamin árvvuid bohccobergobuvttadeami, árbevirolaš duoji ja designa buvtadeami, kulturgaskkusteami ja eará dakkáriid bokte. Boazodoallu geavaha dakkár luondduresursaid maiguin earát baljo eai sáhte ge ávkástallat.

Boazodoallu lea uhca ealáhusaš Norgga mihtu mielde, muhto sámi ja báikkálaš oktavuodas lea ealáhus hui stuorra mearkkašupmi ekonomijii, barggolašvuhtii ja kultuvrii. Norggas doaimmahuvvo boazodoallu 135 gielddas, ja váile 40 proseantta Norgga viidodagas lea boazoguohtunguovlu. Jagi 2020 lea sullii 2 500 olbmos sierra boazomearka. Boazomearka lea árbevirolaš sátni bohcco bealjis, áidnalunddot juohke boazoeaiggádii. Ollugat ožžot iežaset boazomearka mánnán. Viidáseappot lea siidaosiid lohku bisson dássidit sullii 530–550 oassin mañimus jagiid. Sullii 75 proseantta boazodoalus doaimmahuvvo Finnmárkkus mii lea Norgga stuorámuš boazodoalloguovlu.

Boazodoallopolitihkalaš váikkuhangaskaommit leat váldonjuolggaduslaččat boazodoallopóláha

ja boazodoallošiehtadus. Boazodoallopóláha áigumuš lea láchit dilálašvuodaid ekologalaččat, ekonomalaččat ja kultuvrralaččat guoddevaš boazodollui man vuodđun lea sámi kultuvra, árbevierut ja dološvierut ávkin ieš boazodoalloálbmogii ja servodahkii muđui. Juksan dihtii dáid mihtuid galgá láchka láchit vuodđu boazodoalu organiseremii ja hálddašeapmái. Boazodoallu galgá gáhttejuvvot sámi kultuvrra ja servodateallima dehálaš vuodđun Vuoddolága paragrafain 108 ja álbmotrievtti njuolggadusaiguin álgoálbmogiid ja unnitloguid birra. Láchka galgá viidáseappot leat mielde sihkkarastimin sámi boazoguohtunguovllu boazodoalloareálaid boazodoalu deháleamos resursavuodđun.

Boazodoallošiehtadus, ovtta boazodoallopóláha, lea deháleamos gaskaopmin boazodoallopolitihka mihtuid ja njuolggadusaid čuovvuleapmái. Boazodoallošiehtadusa šiehtadallamiin ságaškuššet guovddáš ekonomalaš gažaldagaid mat gullet ealáhusa ovddideapmái. Das mearriduvvojit njuolggadusat ekonomalaš váikkuhangaskaomiid geavaheapmái – earret eará boazodoallopóláha áigumušaid ja mearrádusaid vuodul, ja daid dárbbuid ja hástalusaid vuodul maid ealáhus áiggis áigái ferte dustet.

Jahkásaččat bidjá Boazodoalu ekonomalaš lágdegoddi ovdan raportta *Boazodoalu ollislaš rehketdoalu*. Raporta čájeha boazodoalu ekonomijaovdáneami ja galgá leat vuodđun boazodoalu ealáhusšiehtadusa šiehtadallamiidda gaskal Stáhta, Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta bokte, ja boazodoalu, Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvvi bokte.

Boazodoallopolitihka vuodđun lea Meld. St. 32 (2016–2017) *Reindrift. Lang tradisjon – unike muligheter* ja Stuorradikki meannudeapmi das. Dasa lassin meannuda Stuorradiggi boazodoallopolitihka guktii jagis; jahkásaš boazodoallošiehtadusa proposišuvnna oktavuodas ja stáhtabušehta jahkásaš meannudeami oktavuodas. Stuorradikki meannudeami oktavuodas lea mañimus jagiid leamaš govda politihkalaš ovttamielalášvuoha mañimus jagiid ahte eanet deattuhit ealáhussii guoskevaš váikkuhangaskaomiid ja ealáhusa láchimii sidjiide geain lea boazodoallu váldodoaibman.

Boksa 4.1 Rørosrein

Rørosrein lea lullisámi bearašvuodot reiden- ja vásáhusfitnodat mii lea vuoitán mánja bálkkašumi iežaset doaimmain. Lassin dasa ahte doaimmahit árbevirolaš boazodoalu, de lea bearaš vuodđudan sierra reidenfitnodaga mas biergu reidejuvvo dainna áigumušain ahte sáhttit fállat buoremus vejolaš kvalitehta ja lunddolaš, buhtes máisttuid. Lassin biergobuvttadeapmái gaskkusta Rørosrein lullisámi kultuvrra gallejddjiide guovllus, ja fállat maiddái heargemátkkiid.

«En smak av evighet» lea fitnodaga čuoládat, ja čujuha dasa ahte sii geavahit máhtu duhátjahkásaš árbevierus buot sin árvoháhkamii. Dasa gullá maid luonddu ja birrasa buori hálddašepmi. Rørosrein vuittii Norgga Innovašuvnna fitnodatovddidanbálkkašumi Lulli-Trøndelága várás jagi 2018, ja lea ovdal vuoitán mánja bálkkašumi iežaset biergobuvttademiin, mas leat sihke buhtes álgoávdnasat ja reidejuvvon buktat. Rørosrein doaimmaha buriid neahttasiidduid main leat earret eará neavvagat mo ráhkadit herskomállásiid bohccobierggus.

Rørosrein lea šaddan nana biebmo- ja vásáhusfitnodaga doaimmaheaddjin Rørosguovllus. Fitnodaga diehtomielaš strategiija lea gaskkustit lullisámi historjja, kultuvrra ja árbevieruid. Bearraša dálu guossit besset oahppat mo boazodoallu lea dál ja mo dat lei ovdal, lullisámegiela, duoji, biebmoárbevieruid ja kultuvrra muđui. Rørosrein šattai maid dovddusin NRK-ráiddu «Åtte årstider» bokte jagi 2012.

Govus 4.1 Røros rein beaivválaš jodiheaddji, Eva Nordfjell.

Govva: Tom Gustavse

Boazodoalu dienas vuolgá vuosttažettiin biergovuoddimis. Bohccobiergomárkanis lea mánja jagi leamaš posiitiiva ovdáneapmi, ja haddi boazoeaiggádii lea gorgnon mealgadi jagi 2012 rájes.

Ráđdehusa ulbmil lea geahpedit almmolaš juolludemiid, ja loktet nuppástuhttima vai ealahusat eanet nagodit háhkat dietnasa buvttadeami ja árvoháhkama bokte.

Ráđdehus lea čadahan mearkkašahtti stuorra rievdadusaid mat addet boazodollui buoret rámmaeavttuid. Ráđdehus lea ásahan divatluvvema go oastá doaibmareaidduid boazodollui. Suoidnemánu 1. b. 2018 rájes mearriduvvojedje odđa njuolggadusat geardedivada luvvemii ja geasu-svuoigatvuohta lasseárvodivada oktavuodas go

oastá skohtera ja ATV boazodollui. Fievru mii geavahuvvo doaibmareaidun boazodoalus, oážžu dalle sullasaš divatgiedahallama go fievru mii geavahuvvon doaibmareaidun eanadoalus.

Jagi 2021 loktejuvvui boazodoallogearas seamma dássái go eanadoallogearas. Oppalaš gearas lea loktejuvvon 63 500 ruvnnus 90 000 ruvndui, ja bajimus gearas 166 400 ruvnnus 190 400 ruvndui. Gearasmearri lea jotkojuvvon rievdatkeahtá 38 proseantán. Dat mearkkaša sullii 1 miljon ruvnnosaš vearrogeahpádusa jagi 2021. Seammás rievdaduvvui opmodatvearroláhka, nu ahte gielddat eai sáhte šat gáibidit opmodatvearu boazodoallogearas.

Ráđdehus čadahii doaibmabijuid mat galget geahpedit váttis guohtundiliid váikkuhusaid.

Boksa 4.2 Duoddarii

Duoddarii lea oahpahuš- ja fuolahusbálvalusat maid boazodoallobearrašat doaimmahit. Sápmelaččaid giella, kultuvra, árbevierut, historjá, boazodoallu ja luondu leat vuodđun *Duoddarii*-fálaldagaide. Sii geat geavahit dáid fálaldagaid ožžot áidnalunddot vejolašvuoda oahppat sámi kultuvrra birra lagasvuoda bokte boazodoallobearrašiin, ja sin árgabeivviin. Eanet máhttu lea buorre vuodđu áddejupmái, árvvusatnimii ja ovtasbargui. Gaskkusteapmi ja doaimmat leat autenttalaččat, ja vuodđduvvon dan máhttui ja gelbbolašvuhtii maid dušše boazodoallobearrašat ieža leat háhkan áiggiid čađa.

Sámi mánáin lea iešgudet sivaiddat geažil dárbu oahppat eanet dahje doallat jeavddalaš oktavuoda iežaset kultuvrrain ja gielain. Dan sii sáhttet dahkat oahpahuš- ja fuolahusbálvalusa bokte boazodoallobearrašiin. *Duoddarii* ii galgga boahit dábalaš gielddabálvalusaid, mánáidgárdefálaldagaid dahje skuvlafálaldagaid sadjái, muhto leat buorre lassin daidda, resursa ja reaidu oahpama, hálddašeami, rumašlaš doaimmaid ja searvevuoda várás.

Koronafalleheapmi lea váikkuhan ja váikkuha ain bargui *Duoddarii*-fálaldagain. Ollu dain bearrašiin ovttaštattet turismma ja *Duoddarii*, mas sii geavahit jagiáigodagaid ja viste- ja reaidoinvesteremiid. Guovssahasáigodat bistá golggotmánu rájes njukčamánui, ja *Duoddarii*-fálaldat heive buoremusat giđdat, geasset ja čakčat. Koronaepidemiija oktavuodas leat oastit šluhtten *Duoddarii* doaimmaid dan botta go mátkeealáhus lea bissehuvvon.

Vuhtiiválddidettiin sihke dan 25–30 bearraša geat dál fáallet daid bálvalusaid, ja sin geat oastášedje daid bálvalusaid, de lea dehálaš oahpasmahttet prográmma guoskevaš regiovnnain, gielddain, ásašusain ja organisašuvnnain.

Boazodoallošiehtadusa 2019/2020 šiehtadallamiin sohpe Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi ásašit oahpahuš- ja fuolahusbálvalusaid boazodoallobearrašiidda, *Duoddarii*, bistevaš ortnegin.

Guohtunroassu lei fáddán jagi 2020/2021 Boazodoallošiehtadusa šiehtadallamiin, ja šiehtadusbealit sohpe sirdit 10 miljon ruvnnu Boazodoalu ovddidanfoandda ieškapitálas roassogeargusvuodafondii. Ruđat galget gokčat doarjaga fuodaroastimii. Cuoŋománu rájes geassemánu rádjai mearridii Storradiiggi 30 miljon ruvdnosá juolludusa roassogeargusvuodafondii, nu ahte oktiibuot fievrriiduvvui 40 miljon ruvnnu roassogeargusvuodafondii 2020 giđa. Rahppojuvvui maid vejolašvuodta oažžut doarjaga fuodargeaseheapmái, ja Romssas ja Finnmárkkus lágidii stáhtahálddašeaddji fuodarfievrriideami helikopteriin. Finnmárkkuopmodat ja Sámediggi juolludedje namalassii 2 miljon ruvnnu ja 1,75 miljon ruvnnu doarjjan elliidfievrriideapmái.

Váidudan dihtii muhtun muddui dan lossa dili sohpe Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ásašit 30 000 ruvdnosá eahpedábalaš doarjaga buot daid siidaosiide ja boazoservviide main lei vuogatvuodta oažžut doarjaga jagi 2020. Dasa lassin mearriduvvui ahte jagi 2020/2021 doaimmajagi miessenjuovvandoarjja addojuvvo buot elliid várás. Eahpedábalaš doarjagat gokčojuvvojit

boazodoallošiehtadusa bokte. Ortnegat ruhtaduvvojit boazodoallošiehtadusa rámma siskkoabealde.

Jus boazodoalus ain galgá leat ekonomalaš vuodđu ollesáiggedoaimmaheddjiide, ja seammás bearašvuodot boazodoallu nannejuvvot, de ferte láchit dilálašvuodaid dasa ahte boazodoallobearrašat sáhttet doaimmat molssaektosaš doaimmain boazodoalu oktavuodas, ovdamearkka dihtii mátkeealáhusas, oahpahuš- ja fuolahusvuodot bálvalusain, viidasat reidemiin ja báikkálašbiepmuin.

4.1.1 Sisabahkkemat boazodoalloareálaide

Dárbbalaš areálaid áimmahuššan boahhtevaš buvttadeapmái ja gánnahttuvuhtii lea okta boazodoalu stuorámuš hástalusain. Boazodoallošiehtadusa 2021/2022 šiehtadallamiin lei erenomáš fuomášupmi dán hástalusii. Šiehtadusbealit (Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi) sohpe earret eará ásašit golmmajahkásaš ovddasmanniproševtta ráđdeaddibálvalusa várás areálaššiin Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi jodiemiin. Dalle ásašuvvo nana gealbo- ja ráđdeaddibiras mas lea stuorra ávki ealáhusii areálaššiin.

Boksa 4.3 Fápmohuksemat váikkuhit boazodollui

Mánja dutkama leat čadahuvvon das mo bieggafápmorusttegat ja fápmojodđasat váikkuhit boazodollui. Go geahčada dutkamiid mat guorahallet bieggafápmorusttegiid ja boazodoalu Norggas ja Ruotas, de oaidná stuorra erohusaid loahppacealkámušain, erenoamážit go guoská dasa go dat lea doaimmas. Ovtamielalašvuohta lea das ahte huksenbarggut, olmmošlaš doaimmat ja geainnut váikkuhit bohcco láhttemii ja boazodoalu doaibmavuohká. Boazodoallit vásihit ahte bohccot garvet bieggafápmorusttega maiddái doaibmamuttus, maid maiddái muhtun dutkammat duodaštit. Dat sáhtta guoskat turbiinnaid visuála čuozausaide, ii ge dušše olmmošlaš doaimmaide. Muhtun orohagain sáhtášii váidudit muhtun negatiiva čuozausaide váidudeaddji doaibmajuid ja heivehemiid bokte.¹ Mii dat lea mii lea gáržžideaddji areálašládja, sáhtta molsašuddat orohagas orohakkii.

Ráđdehussii lea dehálaš ahte bieggafápmu konsešuvdnaproseassain lea buorre ja regionála čatnaseapmi, gč. Meld. St. 28 (2019–2020) *Vindkraft på land – Endringer i konsesjonsbehandlingen*. Dieđáhusas dieđiha ráđdehus maiddái ahte sii áigot buorebut searvvahit sámi beroštusaid ja boazodoalloeiseválddiid konsešuvdnameannudeapmái. Boazodoalu areálageavahankárttat ja boazodoalu iežas areálageavahančilgehusa galget biddjojuvvot vuodđun konsešuvdnačielggademii, guoskevaš orohagat galget oázžut mielváikkuhanvejolašvuođa čielggadanprosesii. Ollislaš váikkuhusat dálá ja plánejuvvon doaibmajuin boazodollui galget árvvoštallojuvvo ja deattuhuvvot konsešuvdnameannudeamis.

¹ NVE (2018)

Dasa lassin leat dutkanprošeavttat mat galget lasihit máhtu sisabahkkemiid váikkuhusaid birra, vuoruhuvvon boazodoalu ovddidanfoandda bokte. viidáseappot bargojuvvo árjjalaččat máhtu ja gelbolašvuođa lasihemiin ealáhusas earret eará plána- ja huksenlága birra ja dakkár dynámalaš kárttaid almmustahttin mat čájehit boazodoalu areálageavaheami. Ovddasguvlui áigu Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ovttas Statistihkalaš guovddášdoaimmahagain geahčadit lagabui mo sáhtta háhkat buoret dáhtaid boazodoalu areálaressaid ovddideami várás, mat sáhttet geavahuvvot ovttas boazodoalu areálageavahankártaiguin.

Plána- ja huksenláhka lea guovddáš láhka go guoská boazoguohtunguovvluid areálahálldašepmái. Dehálaš lea ahte dat reaidut mat leat plána- ja huksenlágas, geavahuvvojit veahkin dasa ahte boazodoallu beassá geavahit daid areálaid mat dárbbasuvvojit lassi buvttadeapmái ja gánnáhttivuhtii. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ja Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta leat jagi 2021 válbmen plánaveahki plána- ja huksenlága ja boazodoalu várás. Plánaveahkki oainnusmahtta sihke mo boazodoaloberoštusaid sáhtta fuolahit plánenproseassas, ja guđe geatnegasvuodát ja vuogiatvuodát boazodoalus leat. Plánaveahkki galgá leat reaidun buot doaimmaheddiide geat leat mielde dakkár plánenproseassain mat gusket boazodoalloguovvluid.

Konsešuvdnaohcamat energiijarusttegiidda dahje earálgan huksemiidda mat gáibidit areálasisabahkkema boazodoalloguovvluid, ferte árvvoštallat stáhta geatnegasvuodaid ektui sápmelaččaide álgoálbmogin. Galgá láchčojuvvot dasa ahte sáhtta čadahit konsultašuvnnaid guoskevaš orohagaiguin/siiddaiguin ja earáiguin gain leat geavahanvuogiatvuodát mat čatnasit boazodollui sihke dieđáhus- ja ohcanmuttus energiijarusttegiid dahje earálgan huksemiid oktavuodas boazodoalloguovlluin. Oljo- ja energiijadepartemeanta čadaha dasa lassin konsultašuvnnaid váidadaššiin. Konsultašuvnnat Sámedikkiin galget oktiordnejuvvot vuostaldanvuogadagain konsešuvdnaáššiin.¹ Sámediggi sáhtta ovddidit vuostaldemiid gielddaplána areáloasi ja muddenplána evttohusaide dakkár gažaldagain main lea stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrii dahje ealáhusdoaimmaheapmái, gč. plána- ja huksenlága § 5–4.

4.1.2 Guoddevaš boazodoallu

Bargojoavku mas leat mielde Sámedikki, Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvvi ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta ovddasteaddjit lea evttohan eavttuid ja indikátoriid ekologalaš, ekonomalaš ja guoddevaš boazodoalu mihtu várás.

¹ Dieđ. St. 25 (2015–2016)

Barggu vuodđun lea Meld. St. 32 (2016–2017). Bargjoavku lea evttohan eavttuid ja indikáhtoriid mat galget geavahuvvot váikkuhangaskaoapmegeavahepmái, departemeantta raporteremii Stuorradiggái, ja departemeantta stivregulahallamii vuollásaš doaimmaiguin. Raporta boazodoallopolitihka guoddevašvuodamihtuid eavttuid birra lea sáddejuvnon gulaskuddamii earret eará Sámediggái ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvá, gulaskuddanáigemiin geassemánu 28. b. 2021. Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta áigumuš lea váldit válljejuvnon eavttuid ja indikáhtoriid mielde jagi 2022 bušehttaproposišuvdnii.

Boazodoallohálddahus lea mánja jagi bargan ulbmillaččat dainna ahte geahpedit boazologu vai dat boahtá vuollel guoddevaš logu mii lea 210 600 sturrosaš gidđaeallu. Jagi 2015 rájes lea boazolohku oktiibuot leamaš sullii mearriduvvon logu siskkobealde. Boazologu geahpedeapmi lea mielddisbuktán ahte njuovvandeattut mánjga orohagas leat gorgnon, mii fas lea lokten dietnasa bohccobierggu vuovdimis. Dattetge lea ain nu ahte mánjga orohagas leat menddo vuollegis njuovvandeattut. Danne lea dehálaš ahte hálddahas ain lea stuorra fuomášupmi dakkár boazolohku mii lea ekologalaččat guoddevaš ja mii láchá dilálašvuodaid buori ealličálgui.

Go guoská hástalusaid boazologu okta- vuodas, de leat stuorra regionála erohusat, ja Finnmárkku boazodoalus dat leat eanaš hástalusat bissut vuolábealde mearriduvvon 148 000 sturrosaš boazologu. Nuorta-Finnmárkkus lei jagi 2020 boazolohku vuolábealde dan mii lei mearriduvvon, muhto Oarje-Finnmárkkus fas ii leat boazolohku leamaš vuolábealde dan mii lei mearriduvvon jagi 2015 rájes. Oarje-Finnmárkku boazolohku lei 78 909 jagi 2020, mii lei veaháš bajábealde mearriduvvon bajimus boazologu mii lei 78 150 bohcco.

4.1.3 Norgga-Ruota boazoguohtunkonvenšuvnna váilun

Boazodoallu vásiha viidáseappot hástalusaid go ii leat mihkkege konvenšuvnnaid rádjastideaddji boazodoalu birra gaskal Norgga ja Ruota. 1972-konvenšuvdna heittii gustomis jagi 2005 ii ge leat válmmas odđa konvenšuvdna dien guovtti riikka gaskkas. Dán eahpečielga dilis dárbbášuvvot doaimmabijut sihke dasa ahte buoridit Norgga boazodoalu dili, seammás go dárbbášuvvo beaktillis ja ekologalaččat guoddevaš hálddašeapmi dan boazodoalus maid Ruota čearut doaimmahit

Norgga bealde. Danne lea Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta čadahán doaimmabijuid mat váikkuhit dasa ahte Ruota boazodoallu Norggas doaimmahuvvo Norgga lágaid vuodul. Dan láchkai sihkkarastojuvvo maiddái Norgga boazodollui dohkálaš ja vuorddehahti dilin. Dasa lassin leat Norgga eiseválddit evttohan Ruota eiseválddiide joatkit gulahallama rádjastideaddji boazodoalu birra. Viidásat ságaškušamat leat plánejuvnon Ruota eiseválddiiguin mo joatkit láchima bures lágiduvvon rádjastideaddji boazodollui. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta áigu searvvahtit Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvvi ja Sámedikki heivvolaš láchkai viidásat bargui.

4.1.4 Boraspiret

Massimat boraspiriide leat hástalussan boazodollui. Soames orohagat leat mánja jagi ožžon buhtaduvvot miessebuvtadeami gitta beali rádjai boraspire massimin. Vaikke vel stáhta máksá ge olles buhtadusa massimiid ovddas luonddušládjiivuodálaga vuodul, de vásihit sámi boazodoallit ahte massimiin leat dakkár negatiiva váikkuhus juohke siidaoassái ja boazodoallobearrašii mat luonddušládjiivuodálaga njuolggadusaid vuodul eai atte olles buhtadusa. Boraspirehálddašeapmi galgá ain čadahit politihka ja plánet ja álggahit doaimmabijuid Bernkonvenšuvnna, luonddušládjiivuodálaga, jagi 2004 ja 2011 boraspiresoahpamušaid ja jagi 2016 gumpii guoski eanetlohkomearrádusa vuodul. Dáid rámmaid siskkobealde galgá boraspirehálddašeapmi geahčalit gávdnat buriid ja dássidis čovdosiid mat eai rihko stáhta geatnegasvuodaid sámiid ektui álgoálbmogin, dás maiddái Vuodđolága § 108, ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid artihkal 27 ja ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iehčanas stáhtain, ja sihke fuolahit guohtunealáhusa ja boraspire vuhtiiváldima, dás maiddái nu uhccán bohccuid massima boraspiriide go vejolaš, máddodatmihtuid vuhtiiváldima ja čielga avádathálddašeami.

Go guoská stáhta geatnegasvuodaide sámiid ektui álgoálbmogin ja sámi boazodollui, de lea sáhka materiála geatnegasvuodain ja geatnegasvuodain sihkkarastit earret eará sámi boazodoalu luondduvuodu, ja prosessuála geatnegasvuodaid mat gusket konsultašuvnnaide ja dakkár mearrádusoassálastimiidda mat sáhttet váikkuhit sámi beroštusaide njuolggá. Sámi beroštusat searvvahtuvvot konsultašuvnnaid bokte dakkár boraspireáššiin mat sáhttet váikkuhit sámi beroštusaide njuolggá.

4.1.5 Dálkkádatrievdamiin leat stuorra váikkuhusat boazodollui

Duodaštuvvon lea ahte dálkkádatrievdamiin leat stuorra váikkuhusat boazodollui. Dálkkádateinnostusaid vuodul sturrot dálkkádatrievdamiid váikkuhusat garrasit jagi 2100 rádjai. Sivvan dasa leat temperatuvrra goargnjun, eanet njuoskkádat ja guhkit šaddoáigodat. Danne ferte heivehit ealáhusa rievdan dálkkádahkii, ja suodjalit boazodoalu luonddovuodu eará negatiiva váikkuhusaid vuostá.²

Guohtunroassu čujuha guđe váikkuhusat dálkkádatrievdamis sáhttet leat boazodollui. Jagi 2020 dálvvi ja giđa vásihii boazodoallu hui stuorra guohtunroasu, mii čuoza 75 prosentii boazodoalus. Eanaš Romssa ja Finnmárkku ja Nordlándda orohagat julggaštedje guohtunroasu, ja maiddái Lulli-Trøndelága/Hedmárkku boazoguohtunguovllus ledje váttes guohtundilit. Giđda bodii hui mañnit, ja eanaš boazoguohtunguovlluin lei guhká ollu muohta geassemánus maid. Lulli-Norgga boazoserviin ledje maid gáibideaddji doaimbadiilit, erenoamážit cuoŋománus ja miessemánus.

Liigejuolludusat fuodaroastimii ja -geasehepmái uhcidedje vahágiid dálveguohtumiin. Roasus leat dattetge váikkuhusat buvttadepmái ja ealáhusa ekonomijii. Miessešaddu lea uhcon buot boazoguohtunguovlluin. Jagi 2020 njuovvan lei mealgat uhcit go ovdal. Jagi 2019 ektui dat leai veaháš uhcit go 40 proseantta. Roassu lea dagahan ollu boazodoallobearrašiid hui váttes ekonomalaš dillái. Muhtun orohagain vurdojuvvo ahte guohtunroasus sáhttet leat negatiiva váikkuhusat mánja jagi ovddasgavlui.

Roassu čájehii stuorra dárbbu strategiijaide ja heivehemiide ja gearggusvuhtii vuorddekahtes dápáhúsaid ektui. Juovlamánu 2020 geigii bargojoavku raportta 45/2020 *Gjennomgang av beitekrisen i reindriften*. Raporta evttoha mánja doaimbajiu mat sáhttet buoridit sihke hálddašeami ja ealáhusa gearggusvuoda boahteveš roasuid ektui. Šiehtadusbealit leat váldoášsis guorrasan raportta rávvagiidda ja konkrehta doaimbajijut leat álggahuvvon dáid rávvagiid čuovvuleapmái. Ovddasgavlui lea dehálaš várret eanet ruđaid roassogearggusvuodafondii, ja šiehtadusbealit leat soahpan fievrridit 4,5 miljon ruvnnu fondii jagi 2022. Dát doaimbajijut leat nannen gearggusvuoda mealgadiit. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta galgá reporteret doaimbajijuid čadaheami proposišuvnnas áigodaga 2022–2023 boazodoallošiehtadussii.

² Died. St. 9 (2020–2021)

4.1.6 Sámedikki mearkkašupmi

Boazodoalus lea stuorra kultuvrralaš ja gielalaš mearkkašupmi sámi servodahkii. Ealáhus lea okta sámi báikkálaš servodagaid boarráseamos ealáhusain, ja lea ain ollu bearrašiid ealáhusvuoddu. Árbevirolaččat doaimmá sámi boazodoallu siiddastallama vuodul mas uhcit eanet ovttasbargojoavkut doaimmahit boazodoalu ovttas dihto areálain (siiddat). Boazodoallu lea okta dain vuoddoealáhusain mii ii raža rekrutteremiin.

Sámedikki váldomihttu boazodoallopoltiikkas lea fuolahit boazodoalu vuoigatvuodaid, nannet boazodoalu árbevirolaš iešvuoda bearašvuodet ealáhussan, ja bisuhit daid čavga čanastagaid gaskal ealáhusdoaimmaheami ja kulturdoaimmaheami.³ Meld. St. 32 (2016–2017) *Reindrift. Lang tradisjon – unike muligheter* oktavuodas leat čadahuvvon konsultašuvnnat gaskal Sámedikki ja ráddehusa. Sámedikki váldoealkámuš lei ahte ráddehusa boazodoallopoltiikka, nu mo dat boahká ovdan diedáhúsas, orru duodašteamen bearráigeahččan- ja muddendárbbu. Vaikke vel konsultašuvnnain eai soabadan ráddehus, Sámediggi ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi eanaš doaimbajijuid oktavuodas diedáhúsas, de ovddiduvvui diedáhus Stuorradiggái.

Johti doaimbavuohki dagaha ealáhusa sorjivažžan dakkár guohtunguovlluin main lea iešguđet ekologalaš kvalitehta. Boazodoallu lea rašši, ja muosehuhtimiin dahje sisabahkkemiin guohtunguovlluide sáhttet leat negatiiva váikkuhusat ealáhussii. Guohtunguovlluid gáržun sáhttá muosehuhtit bohcco ja das sáhttet leat negatiiva váikkuhusat elliidčálgu, erenoamážit hui mearrideaddji diliin, ovdamearkka dihtii guotetáiggi. Ovddasvástádus sihkarastimis boazodoalu areálaid, lea juogaduvvon gaskal stáhta orgánaid, Sámedikki ja orohagaid. Boazodoalu vuoigatvuodta guohtumiidda lea vuodduvuvon virolašvuhtii, muhto geavadis leat sisabahkkemat dávjá politiikkalaš beroštusvihkkedallamat gaskal boazodoalu ja eará servodatberoštusaid.

Dávjá gilvvohallet boazodoallu ja bieggafápmu daid seamma badjosiid alde. Doppe gos leat buorit bieggadilit bieggafápmui, sáhttet leat buorit guohtun- ja biggohanguovllut bohccuide, mii lea dehálaš elliidčálgu. Bieggafápmohukseamis sáhttet leat sihke njuolgga- ja oalgeváikkuhusat boazodoalu doaimbavuohká. Oalgeváikkuhussan sáhttet sihke doaimmamuttu ja huksenmuttu doaimmat rievdadit elliid lihkanmálla. Dál eat dieđe mo bieggafápmorusttegat váikkuhit

³ Sámedikki diedáhus boazodoalu birra 2016.

boazodoalu dietnasii, muhto boazodoallit mitalit Sámediggái ahte sii vásihit ahte bieggafápmorustegat, oktan daidda gulli infrastruktuurat, váikkuhit negatiiva boazodoalu doaimmaheapmái ja dietnasii.

Boazodoalus álgoálbmotealáhussan lea mielváikkuhan- ja konsultašuvnavuoigatvuohta dakkár plánaid ja doaibmajuid oktavuodas mat sáhttet guoskat sin beroštusaide. Mielváikkuheapmi ja konsultašuvnnat vuolggahit dávjá gulahlama ja váidudeaddji doaibmajuid. Dárbu lea čuovvulit šiehtadusaid ja váidudeaddji doaibmajuid, vai geahpeda plánaid ja doaibmajuid negatiiva váikkuhusat nu ollu go vejolaš.

Dálá boazodoalopolitiikka lea vuodđuduvvon oassemihtuide ekonomalaččat, ekologalaččat ja kultuvrralaččat guoddevaš boazodoallu. Sámediggi lea ovtta Norgga Boazosápmelaččaid Riikaseruviin nammadan láhkálávdegotti mii galgá ollislaččat árvvoštallat dálá boazodoalolága. Čielggadus galgá leat válmmas 2021 geasi. Lávdegoddi galgá earret eará árvvoštallat dakkár rievdadusaid boazodoalolágas, mat nannejit boazodoalu areálsuodjalusa. Dainna eavttuin ahte boazodoalolága čielggadus lea válmmas 2021 gida, de lea ráđdehus dadjan ahte sii vurdet vejolaš rievdamiiiguin boazodoalolágas, dassážiigo láhkálávdegoddi lea geigen iežaset čielggadusa.

Árbediehtu lea vuodđun boazodoalu bargui. Dasa gullá earret eará máhttu iešgudet guohtunguovlluid, bohcco ja ealu lihkanmálla birra ja máhttu bohcco biologiija birra. boazodoalu fágagielas lea čavga čatnaseapmi doaibmahápmái ja árbediehtui. Sámediggi juolluda doarjagiid mat galget leat mielde ovdideamen boazodoalu bearašvuot ealáhussan ja loktet árbedieđu ealáhusas. Jahkásaččat biddjojuvvo ovdan raporta mii čájeha boazodoalu ekonomalaš ovdáneami. Maiddái lea dárbu čállit sullasaš raporttaid mat mihtidit boazodoalu kultuvrralaš beliid.

Árbevirolaččat lea boazodoallu bearašvuot ealáhus, ja dehálaš lea nannet nissoniid rolla ealáhusas. Dálá ealáhusas barget nissonat dávjá olgobealde boazodoalu ja uhccán nissoniin lea siida-assi. Go ollu nissonat barget olgobealde boazodoalu, de hedjona nissoniid árbevirolaš bargamušaid joatkevašvuohta. Ovddidan dihtii dásseárvvu ja nannen dihtii nissoniid sajádaga boazodoalus várrejuvvojit jahkásaččat merkejuvvon ruđat boazodoallošiehtadusa bokte doaibmajuide boazodoalu nissoniid várás.⁴

⁴ Doarjjajuolggadusat boazodoallonisnisoniid doaibmajuide – Eanadoalodirektoráhta

Sámedikki mielas lea dehálaš geahččalit gávdnat čovdosiid Norgga-Ruota boazoguohtunkonvenšuvnnii. Jagi 2013 oaččui sámi bargajoavku, mas ledje mielde Norgga ja Ruota sámedikkat ja goappašiid riikkaid boazodoalloorganisašuvnnat, bargamuššan soahpat ođđa Norgga-Ruota boazoguohtunkonvenšuvnna. Dan barggu boadus geigejuvvui njukčamánu 2014.⁵

Sámediggi vuordá ahte bargu Norgga-Ruota boazoguohtunkonvenšuvnnain jotkojuvvo ja ahte dat dahkkojuvvo lagas ovtta barggus Norgga ja Ruota Sámedikkiiguin.

Dakkár boraspiret go albas, geatki, gumpe, goaskin ja mearragoaskin, leat stuorra hástalus- san ollu boazoguohtunguovlluin. Muhtun guovlluin goddet boraspiret lagabui beali misiin (Boazodoalu resursarehketdoallu, Eanadoalodirektoráhta 2019). Dat áitá ovttaskas boazoeaiggáda dienasvuođu ja eallámuša, ja dehálaš lea sihkkarastit ahte boraspiremaidodat ii gáržžit boazoeaiggádiid dietnasa nu garrasit ahte sii eai birge boazodoaluin.

Sámedikki oainnu mielde lea stuorra dárbu evalueret dálá boraspirehálddašemi.

Sámi vuoddoealáhusain leat dál hástalusat boraspiremaiddagain ja sii gillájit stuorra massiimii. Dilli lea duodalaš ja váikkuha ealáhusaid gánnahahttivuhtii. Danne lea Sámedikki mielas dehálaš ahte boraspiremaidodat lea dohkálaš ja ahte galgá sáhttit birget árbevirolaš vuoddoealáhusaiguin dál.

Sámedikki mielas dárbbášuvvojit čuovvovaš doaibmajut boazodoalus:

- Jeavddalaš raporta kultuvrralaččat guoddevaš ovdáneami birra, seammalágan go *Boazodoalu ollislaš rehketdoallu*.
- Jahkásaš stáhtus areálasisabahkkemiid birra.
- Sámedikki ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi nammadan boazodoalolávdegotti čuovvuleapmi.
- Ásahit ráđjarastideaddji boazodoallofágalaš ovtta barggu.
- Ráhkadit kursapáhkaid orohagaide earret eará areálaproseassaid giedahallama birra.
- Mátkeláhtuid ja mátkemihtuid organiserejuvvon láhčín galgá leat mielde bálggis- ja láhtto-plánas ja sáddejuvvot gulaskuddamii orohagaide.
- Prošeakta man mihttu lea oázžut boazodoalu vásáhusvuot máhtu mielde boraspirehálddašepmái.

⁵ Died. St. 32 (2016–2017)

4.2 Eanadoallu

Eanadoallu lea dehálaš oassi sámi guovlluid ealáhusvuodus ja das lea dehálaš mearkkašupmi barggolašvuhtii, árvoháhkamii, biebmobuvttadeapmái ja ássamii. Eanadoallu lea maid dehálaš sámegeleaid ja kulturárbevieruid seailuheapmái. Sámegelella geavahuvvo árijalaččat ealáhusas ja nu dat lea maid lunddolaš arena sámegelella seailuheapmái ja ovddideapmái.

Davvi-Norgga eanadoallobuvttadeapmi lea áidnalunddot ja guhkes, čuvges beavvit ja vuollegis temperatuvra addá erenoamáš šaddaneavttuid. Ollu šaddobuktagiid addet dát dilit erenoamáš árktalaš kvalitehta álgoávdnasiid máistui ja konsistensii.⁶ Biebmum lea báikkálaš identitehta, jearahuvvo eanet ja eanet, ja Davvi-Norgga eanadoalus lea stuorra ahtanuššanvejolašvuhta.

Okta ráđdehusa eanadoallopoltiikka váldomihuin lea láhčit vejolašvuodaid eanadollui miehtá riikka. Eanadoallopoltiikka sámi guovlluin gullet ráđdehusa doaimabijut árijalaš eanadollui doarresbeliin. Eanadoalu oassi Davvi-Norgga ollislaš barggolašvuodas lea riikagaskameari dásis. Riikaoasis čadahuvvui jagi 2019 sullii 4300 jahkedoaimma eanadoalus, lassii 1200 jahkedoimmi dan oasis biebmoindustriijas mii reide eanadoalloálgoávdnasiid ja olbmuide geat barget ealáhusain mat lágideat gálvvuid ja bálvalusaid eanadollui.

Riikaoasis leat stuorra erohusat doalloviidodagas. Ovdamearkka dihtii lei jagi 2019 eanadoallofitnodagaid ollislašareála gaskameari 290 mihtu Nordlánddas dan ektui go Finnmárkkus dat lei 330 mihtu. Gaskamearalaš mielkeearri dain doaluin mat buvttadit gusamielkki, molsašuttai jagi 2020 gaskal 196 700 lihttera Romssa fylkkas ja 248 700 lihttera Finnmárkkus.

Veahkehan dihtii eanadoalu miehtá riikka, de lea mearriduvvon ahte eanadoalu ekonomalaš váikkuhangaskaoamit galget sirrejuvvot geográfalaččat, mii buvttášii dássivuoda regionála buvttadusjuogadeapmái ja nu maiddái eanadoalu sámi guovlluin. Dat dahkkojuvvo earret eará alit doarjjameriid bokte go muđui riikkas. Bušeahhtadoarjaga dássi ja juogadeapmi iešgudet doarjaortnegiid eanadoallošiehtadusa bokte lea dehálaš oassi jahkása eanadoallošiehtadallamiin gaskal ráđdehusa ja eanadoalu organisašuvnnaid.

Sámi guovlluid eanadoallu lea lávdaduvvon stuorra guovlluide gos leat oalle stuorra gaskkat dáluid gaskkas. Dálkkádaga geažil lea mielkebuvttadeapmi ja biergu šibihii, sávzzain/lábbáin ja spiinniin deháleamos buktagat. Elliidčálgu geažil

lea láhkaásahusas mearriduvvon alimus fievrri-danáigi njuovvanelliid fievrredeapmái. Mearrádu-sat dagahit ahte njuovvandoaimma Norggas juohkása geográfalaččat.

Tines ja Norturas lea geatnegasvuhta váldit vuostá namalassii mielkki ja njuovvanelliid eanadoallofitnodagain. Nu dat sihkkarastá ge sámi guovlluid eanadollui vejolašvuoda vuovdit iežaset buktagiid beroškeahhtá ovttaskas fitnodaga lokaliseremis ja doaimbaviidodagas.

Eanadoallu lea dehálaš sámi guovlluid ovddideapmái go dat váikkuhit lávdaduvvon ássamii, barggolašvuhtii, árvoháhkamii luondduresursaid guoddevaš geavaheami bokte ja kultureanadagaga áimmahuššamii. Dat addá ealli giliid ja bures áimmahuššojuvvon kultureanadagaid, ja eanet ja eanet maiddái eanadoallovuodot mátkeealáhusa mii fállá luonddu- ja kulturvásahusaid ja vejolašvuoda muosáhit báikkálaš biepmu.

Okta sámi guovlluid hástalusain lea ahte doaluid lohku lea dađistaga njedjan mánggaid jagiid. Go muhtun giełldain dál leat vel hui uhccán doalut, de dat hástala eanadoallobirrasiid ja vejolašvuodaid dáluid gaskasaš ovtasbargui. Dehálaš lea ahte guovllu njuovahat- ja meieriijafitnodagain lea vejolašvuhta fidnet álgoávdnasiid mii sihkkarastá doaimbavuodu. Dakkár rusttegiid bisuheapmi váikkuha maiddái barggolašvuoda doarresbeliin.

Biebmonašuvdna Norga

Ráđdehusa strategiija *Biebmonašuvdna Norga* oainnusmahtta biebm- ja málisealáhusaid mearkkašumi ahtanuššamii ja árvoháhkamii miehtá riikka ja deattuha biebmossurggiid ealáhuspolitihka oktiordnema eará ealáhusurggiiguin ja dearvvašvuoda- ja álbmotdearvvašvuodapolitiikkain. *Biebmonašuvdna Norga*-strategiija višuvdna lea ahte jagi 2030 galgá biebmum leat gáldun biebmoullui, rámisvuhtii, buori dearvvašvuhtii ja searvevuhtii olles álbmogis ja oinnolaš elemeanta turistariikkas Norga. Norga galgá leat riikkaidgaskasaččat oahpis gelddolaš biebmokultuvrra, stuorra mearrabiebmoksporta ja máilmmi buoremusaid biebm- ja juhkamušvásahusaid geažil. Strategiija deattuha erenoamážit njeallje válljejuvvon ángiruššansuorggi. Dat leat 1) dakkár guoddevaš, oadjebas ja dearvvaš biepmu buvttadeapmi ja fállan mas lea alla kvalitehta, 2) duddjot vuodu ahtanuššamii ja árvoháhkamii miehtá riikka, 3) innovašuvdna ja mánggabealatuovta ja 4) gelbbolašvuhta, máhttu ja beaggima duddjon.

Boazodoalus lea mearkkašupmi ahtanuššamii ja árvoháhkamii mángga oasis riikkas, ja dat lea

⁶ NIBIO-raporta (2018)

dehálaš dasa ahte ovddidit Norgga biebmonašuvdnan.

Guoddevaš biebmovuogádat lea vuodđoeaktun nana biebmonašuvdnii

Nana biebmo- ja mátkeealáhusregiovnnaid ásaheapmi lea dehálaš oassi *Biebmonašuvdna Norga*-strategiijas. Dat biebmo- ja mátkeealáhusregiovnnaid mat gokčet sámi guovlluid – Davvi regiovdna ja Trøndelága regiovdna – barget diehtomielalaččat regiovnnaid erenoamáš resurssaid ja ovdduid vuodul. Mihttun lea buorebut oazžut ovdan ja oainnusmahttit daid eanadoallo- ja boazodoallovuodot fitnodagaid mat fáallet erenoamášvuodot biebmo- ja juhkamušbuktagiid iežaset guovllus, ja váikkuhit eanet ovttasbargui gaskal biebmobuvttadeddjiid ja mátk- ja turistaealáhusaid. Dán suorggis leat stuorra vejolašvuodot viidasat ovddideapmái.

Ráddehus áigu ovttasbargat regiovnnaiguin ávkástallan dihtii vejolašvuodaiguin ain eanet. Mátkeealáhusstrategiija, *Opplevingar for ein kvar smak* (2017), válldaha lagabui maid dat mearkkaša ahte nannoseappot ávkástallat sámi kultuvrrain ja eanadoallo- ja boazodoallovuodot resurssaiguin ásahan dihtii čielga biebmo- ja mátkeealáhusregiovnna. Bohccobiergu lea «luondumáistu», ja márkandilli lea buorránan mánnga jagi. Vejolaš lea nannoseappot ovddidit ollislaš mátkeealáhusbuktagiid luonddu, sámi kultuvrra, boazodoalu ja sámi biepmu vuodul. Ovddideapmi ferte dáhpáhuvvat vuhtiiválddidettiin vuodlaš etihkalaš beali. Danne lea dehálaš ahte boazodoallo ieš lea láiddesteaddji ja eaktudeaddji ovddideamis.

Máistu prošeavttain háliida Sámediggi árvostallat ođđa vejolašvuodaid bohccobierggu geavaheamis ja reidemis, ja loktet máhtu bohccobierggu birra restaurántasuorggis. Prošeavtta mihttu lea movttiidahttit restaurántaid geavahit bohccobierggu áidnalunddot ja auteanttalaš fáluid ovddideamis.

Riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáza mihttu lea ovddidit álgoálbmogiid biebmo-kultuvrraid, árbevieruid ja máhtu vuodđun innovašuvdnii ja ealáhusheamis. Ángiruššan álgoálbmogiid biebmo-kultuvrrain, árbevieruiguin ja máhtuin váikkuha báikkálaš árvoháhkamii, mátkemeriid ovddideapmái ja regionála ovddideapmái. Gielddat ođasmahttindepartemeantta doarjagiin áigu guovddáš ásahit árkatalaš biebmo-laboratoria. Biebmo-laboratoria galgá sáhttit sirdit ja stationeret oanehat dahje guhkit áigái dohko gos dat galgá geavahuvvot. Laboratoria galgá váikkuhit báikkálaš innovašuvdnafierpmádaga ásaheapmái

Boksa 4.4 Árkatalaš eanadoallo

Eanadoallošiehtadusas lea várrejuvvon 4 million ruvnu juohke jahkái guovluvuodot ángiruššamii árkatalaš eanadoaluin. Ángiruššan fámmasta Nordlándda, Romssa ja Finnmárkkku. Ruđat galget geavahuvvot dakkár prošeavttaide mat ovddidit Árkatalaš eanadoalu regionála ovdun. Mihttun lea váikkuhit ovdáneapmái ja eanet ávkástallamii árkatalaš kvalitehtain gilvalanovdun davviguovlluid eanadollui. Ruđat galget ovddidit gánnáhahti árvoháhkama ja váikkuhit stuorát gilvalánvccaide ja ođđaháhkamii.

ávkín ealáhusheamis ja akademiiha gaskasaš suorgái, ávkín diehtaga ja árbedieđu gaskasaš suorgái, ja ávkín árbevieru ja dálááiggi gaskasaš suorgái. Áigumuššan lea earret eará bidjat vuoddu ekonomalaš ovddideapmái boazodoalus, ođđa ealáhusvejolašvuodaide ja eanet máhtu álgoálbmogiid birra. Áigumuššan lea maiddá loktet diehtomielalašvuoda álgoálbmotnuoraid gaskkas sin árbevierolaš biebmo-kultuvrra birra ja beroštahttit sin koahkkafidnui. Barggus biebmo-laboratoriain galgá leat lagas čatnaseapmi riikaviidosaš ja riikkaidgaskasaš fágagelbbolašvuhtii biepmu birra, earret eará fierpmádahki Bocuse D'Or Frankriikkas.

4.2.1 Sámedikki mearkkašupmi

Sámi guovlluid eanadoalus fertejit leat vejolašvuodot ovdánit earret eará dakko bokte ahte eanedit barggolašvuoda ja buvttadeami ealáhusas. Dakkár ovdáneapmi sihkarastášii seammás dáid guovlluide ealli giliid ja ássama.

Sámediggi áigu árijalaččat searvat sámi eanadoalu ovddideapmái ja nannet sámi eanadoalu rámmaeavttuid. Das lea sáhka beassamis mielde eanadoallopolitihka hábmemii mii guoská sámi guovlluide. Hehtten dihtii doaluide heaitt-heami sámi guovlluin dárbbasuvvo sierra ángiruššan suodjalan dihtii dálá doaluide ja ođasmahttit daid dálá standárddaide.

Sámediggi čujuha dasa ahte dálkkádat ráddje gude buktagiid lea vejolaš buvttadit sámi guovlluin. Boanddat geavahit válđoáššis roavvafuodaruodot buvttadeami vuodđun gusamielke-buvttadeapmái ja gáicca- ja lábbábieregobuvttadeapmái. Dasa lassin lea šibitbuvttadeapmi dehálaš oassi eanadoalu árvoháhkamis. Sámediggi oaivvilda

ahte ruovvafuodaruodot buvttadeapmi ferte vuoruhuvvot sámi guovlluin maiddái boahhtevas eanadoallopolitihkas. Váikkuhangaskaomiid viidasat fievrrideapmi ja dakkár eanadoallopolitihkka mii sihkkarastá daid boandaid doaibmavuodu geain lea ruovvafuodaruodadeapmi vuoddu sin buvttadeapmái, ferte Sámedikki oainnu mielde vuoruhuvvot.

Rievdan hinguoalávehis luovosdollui lea álgán sámi guovlluin, muhto lea ain guhki dassážiigo buohkat leat rievadan doalu. Hástalussan lea sihkkarastit ekonomalaš váikkuhangaskaomiid daidda eanadolluide geat eai leat vel dan dahkan. Rievdateapmi gáibida dábaláččat stuorra investeremiid maid boanddat uhccán sáhttet ruhtadit iežaset ruđaguin. Go dát rievdateapmi ii automáhtalaččat lasit buvttadeami, de leat ollugat riehkidan čadaheamis dáid investeremiid. Sihkkarastimii rekrutterema ealáhussii ja seammás rievdamu luovosdoallonávehii ovdal jagi 2024, ferte ásahtit oiddolaš ruhtadanortnegiid nuoraid várás.

Sámedikki oainnu mielde lea sávzadoalu ovdáneami dovdomearka boraspirevahádat. Boraspirevahádat leat diedihuvvon mearrideaddji sivvan dasa ahte muhtun guohtungeavaheaddjit heitet sávzadoaluin.

4.3 Mariidna ealáhusat

Guorahallamat maid Telemarksforsking lea čadahan, čájehit ahte guolásteami ja mearradoalus lea stuorámuš árvoháhkkan sámi guovlluin, ja go eanaš oassi árvoháhkamis lea doaibmaboađus, de dat lea gánnáhahtti suorgi. Guolástusas ja mearradoalus lea bargosajiid lohku áigodagas 2010 – 2019 lassánan 30 proseanttain, 745 bargosaji jagi 2010 ja 971 bargosaji jagi 2019, dán guovlluin. Dakkár hálddašeami mii sihkkarastá uhcimus fatnasiidda (reabbáearri ja riddoguoalástusearri) gánnáhahttivuođa, sáhtta leat leamaš buorre váikkuhus. Seamma láhkai sáhtta olahat doarjjaortnegiin leat leamaš váikkuhus uhcimus fatnasiidda ja nuorra guolásteddjide. Sámedikki váikkuhangaskaoamit, ovtta oiddolaš hattiiguin ja eriiguin, sáhttet maid leat váikkuhan bargosajiid lassáneapmái guolástusas.

Ovttasbargošiehtadusas gaskal Sámedikki ja Innovašuvdna Norga, mii sohppojuvvui jagi 2020, lea dien guovtti áššebealis dat oktasaš mihttu ahte ovddidit barggolašvuođa ja gánnáhahttivuođa mariidna ealáhusain.⁷ Šiehtadusa mielde galgá

ovttasbargu váikkuhit rekrutterendoaibmabijuide, bivdofatnasiid ođđahuksemii ja ođasmahttimii ja stuorát árvoháhkamii mariidna buktagiin.

Sámediggi čuovvula šiehtadusa ja vuoruha iežas doarjjajuolludeamis proševttaide mat sáhttet lasihit árvoháhkama ja mariidna álgoávdnasiid viidasat reidema, erenoamážit dainna ulbmiliin ahte bisuhit ja nannet guollevuostáiváldima. Doarjagat bivdofatnasiid, bivdosiid ja reaiduid vuosttašgearddeinvesteremiidda, leat maid vuoruhuvvon. Sámediggi vuoruha maiddái dakkár proševttaid mariidna ealáhusain maid nuorat leat álggahan.

Fylkkagielddaid ja gielddaid plánen lea dehálaš dasa ahte sihkkarastit guolástusa ja mearradoalu guhkesáigásaš arealadárbbuid, seammás go eará servodat- ja birasdárbbut fuolahuvvojit. Mearrasámi beroštusat galget fuolahuvvot mearrasámi guovlluid plánemis, geahča 3. kapihttala máinnašemi.

4.3.1 Riddoguoalástus

Árbevirolaččat leat sámi guovlluid guolásteaddjit dávjá doaimmahan lotnolasealáhusaid, mas oasi birgejumis vižže eará sajiin go mearas, nu go eanadoalus, vuovdedoalus, fanasduddjomis, boazodoalus ja iešgudetlágan báikkárgguin. Dát mánggadoaimmatvuohta sáhtta leat doaibman dorvvolašvuohtan jus guollebivdu mettii. Dorskebivddus lei ovdal hui stuorra mearkkašupmi ollu sámi servodagaid birgejumái.

NOU 2008: 5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark* čuovvuleapmin sohpe Sámediggi ja Guolástusdepartemeanta jagi 2013 ásahtit ráđdeaddi lávdegotti sámi guovlluid vuotnaguolástusaid hálddašeapmái. Vuotnaguolástuslávdegoddi ásahtuvui jagi 2014 ja galgá leat mielde nannemin Davvi-Norgga vuotnaguolástusaid hálddašeami, deattuhettiin erenoamážit sámi geavaheami ja dan geavaheami mearkkašumi sámi báikkálaš servodagaide.

Sámi guovlluin leat eanaš uhcit bivdofatnasat main leat báikkálaš eaiggádat geat lágídit stuorra oasi sállas dan guvlui gos sii ášset. Logut čájehit ahte jagi 2019 ledje 1537 bivdofatnasa registrejuvvon SED-guovllus. Dain leat 1332 fatnasa oanehat go 11 mehtera, ja 148 fatnasa fas leat 11–15 mehtera guhki. Gáddeindustriija báikkálaš eaiggátvuohta molsašuddá. Vaikke vel vuostáiváldinrusttegiid lohku oppalaččat lea njiedjan rittus, de leat muhtun guovllut vásihan ođđasis ásaheami, erenoamážit gonagasreappá vuostáiváldima oktavuodas.

Norgga guolástuseiseválddit ja Sámediggi leat ásahten njuolggadusaid konsultašuvnnaid várás

⁷ Ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Innovašuvdna Norga

guolásteami birra. Riddoguoelástusearri digaštallojuvvo jahkásačcat Sámedikkiin.

Riddoguoelástusearri lea ulbmillaš doaimbadijdu mii lea mielde nannemin sámi riddo- ja vuotnaguovlluid ja eará rašis riddoservodagaid uhci- mus bivdofatnasiid ealáhusvuodu. Riddoguoelástuseari ii dárbbas ohcat, muhto gáibádussan lea ahte Guolástusdirektoráhta oažžu dieđu ovdalگو bivdu álgá. Dieđihit galgá elektrovnnalaš dieđihanskovi bokte.

Ráđdehus lea várren riddoguoelástuseari mii lea mearriduvvon Romssa ja Finnmárkku fylkka, ja Nordlándda sámi guovlluid, riddoservodagaid «rabas joavkku» guolásteddiide/fatnasiidda. Dát earri mearriduvvui vuosttaš gearde jagi 2011, oassin šiehtadusas Sámedikkiin. Earri lea dáhkiduvvon fatnasiidda mat leat registrerejuvvon sámi guovlluin, ja man sturrodat dál lea 7 tonna dorski. Dát dáhkiduvvon earri lea lassan dan bajimus earrái mii dál lea mearriduvvon rabas joavkku fatnasiidda. Dakkár guolástusaid riddofatnasiin mat leat rahpasat buohkaide, lea vuoigatvuohta oažžut bajimus eari, mas leat guokte oasi: dáhkiduvvon earri ja dáhkiteahtes lasseearri. Riddoguoelástusearri lea válđojuvvon mielde Davvi-Norgga dorskbeivdu jahkásaš njuolggadusaide.

Sámi riddogielddaide leat dálkkádatrievdamiid váikkuhusat mearravuodot ealáhusaide erenoamáš dehálačcat. Dálkkádatriská čuočcá erenoamážit mearravuodot ealáhusaide. Dán ráđjai lea meara liegganeapmi leamaš oiddolaš dakkár dehálaš gávppálaš máddodagaide go Barentsábi dorskái, ja dat lea duvdán davás guvlui daid guovlluid mat heivejit buoremusat luossabiebmanii. Seammás sáhttet dálkkádatrievdamat ovttaš biebmosálttiid lassanemiin ON dálkkádatpanela oavila mielde leat sivvan mirkkolaš birralávžžiid laskamii. Máilmmiviidosas liegganeapmi váiduda maiddái Davvi-Atlántta áhperávnjiid, mii guhkit áiggi vuollái sáhtta geahpedit biologalaš buvttadeami Norgga mearraguovlluin. Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene* nammasas dieđáhusas dieđiha ráđdehus ahte mariidna ealáhusaid dálkkádatheiveheami máhttovuoddu ja daid servodatsurggiid dálkkádatheiveheami máhttovuoddu mat leat sorjavačcat mearas, galgá loktejuvvot eanet.

Dálkkádatrievdamat sáhttet addit buoret vejolašvuodaid biebmobuvttadeapmái, sihke mearas ja gáttis. Dálkkádatheiveheamis berre maid láhčit dilálašvuodaid dasa ahte eanet guoddevaš mearrabiebmobuvttadeapmi čadahuvvo. Seammás sáhtta sámi guovlluid guolástusain leat veadju ahtanuššamii, go vuoddu ealáhusa guoddevašvuhtii ja resursalotnašuvvamii. Ovdamearkka dihtii lea

stuorra veadju das ahte odđasis árvoštallat mo buorebut sáhtta ávkkástallat guolástusaid álgoávnasbázahasaiguin.

Ráđdehus áigu láhčit dilálašvuodaid dasa oažžut eanet nissoniid guolástussii doaimbaplána bokte eanet dásseárvvu várás guolástusain. Dat guoská maiddái sámi guovlluid nissoniidda.

4.3.2 Mearradoallu

Mearradoallu lea viehka odđe ealáhus sámi guovlluin ja lea ahtanuššan mañimus logijagiid. Ealáhusas ii leat erenoamáš sámi dimenšuvdna, muhto dat ávkkástallá sámi riddo- ja vuotnaguovlluiguin. Mearradoalus lea maid stuorra váikkuhus árvoháhkamii ja barggolašvuhtii sámi guovlluin.

Soahpameahttuvuohta gaskal akvakultuvrra ja mearrasámi beroštusaid lea šaddan áigeguovdilin stuorát gilvvu geažil areálageavaheami oktavuođas riddolagas mearraguovlluin. Soahpameahttuvuohta bohciida erenoamážit doppe gos várrejuvvojit odđe guovllut akvakultuvrii. Dohkkehuvvon lea ahte sámi beroštusat leat sierradilis, gč. earret eará SP artihkkala 27, mearraresursalága § 7g, plána- ja huksenlága § 3-1, oassálastinlága § 21 njealját ladđasa. Sierramielalašvuota dain áššiin čuoččila dávjá go lea eahpesihkarvuohta daid váikkuhusaid ektui mat doaimbajibijus, nu go odđe akvakulturareálain, leat sámi beroštusaide. Danne lea dehálaš plánaproseassa oktavuođas maiddái oažžut čielggasin daid konkreta sámi beroštusaid mat guoskevaš plánaguovllus leat, vai daid sáhtta fuolahit buoremus lági mielde ja heivehit ovttasdoaimbamii vejolaš odđe geavaheamiin. Sámi beroštusaid lágidangiiddain sáhtta leat dárbu nannet dienasvuodu odđe ealáhusdoaimmaiguin maiddái fuolahat dihtii sámi birgejumi, ja danne lea áibbas dehálaš gávdnat čovdosiid mat lovttahit konkreta mearrasámi beroštusaid gieldda dienasdárbbu ektui. Buorit plánaproseassat mat sihkarastet buot guoskevaččaid kártema ja árra searvvaheami sáhttet váikkuhit stuorámuš vejolaš árvoháhkamii oktiibuot ja seammás fuolahit mearrasámi beroštusaid.

Váidudeaddji doaimbajibijut sáhttet leat guoskevaččat dakkár sajiin gos čuoččila konkreta areálariddu gaskal historjjalaš mearrasámi doaimma ja odđe mearradoallorusttegiid. Dat sáhtta ovdamearkka dihtii leat sámi doaimmaid nannen eará guovlluin go dain main dás lea sáhka.

Vuostecealkkaáššiin mat gusket mearradoalloareálaide ja sámi beroštusaide, lea dehálaš ahte beroštusriiddut leat válđdahuvvon ja duodaštuvvon nu konkreta go vejolaš, vai stáhta sáhtta gávdnat čovdosiid mat fuolahit sámi beroštusaid,

seammás go sáhtta láhčit dilálašvuodaid ođđa mearradoallooaimmaide. Guovllu árbevirolaš sámi doaimmaid kárten lea dárbbaslaš dasa ahte stáhta sáhtta čadahit buriid ja bures dárkkuhuvvon árvoštallama áššiin.

4.3.3 Sámedikki mearkkašupmi

Riddofatnasiid dorskebivdu bissehuvvui jagi 1989, deháleamos áigodagas, olles sámi guolástusguovllus. Fanasearreortnega vuodđun, mii áshuvvui mañit jagi, ledje ovddit jagiid sállasat. Dat čuozaí garrasit sámi guolásteddjiide, mat dájvja ledje daid gaskkaš geat ledje bivdán uhccán, ja viežžan birgejumi eará sajiin heajos jagiin. Nu sii olgguštuvvojedje viidásat dorskebivdduin.⁸

Dan mañná lea Norgga almmolaš guolástuspolitihkka leamaš ahte geahpedit fatnasiid ja guolásteddjiid logu dainna áigumušain ahte lasihit ealáhusa gánnáhahttivuoda. Fatnasiid bealis dat lea vuolggahan gilvvu earrevuoigatvuodaid alde, seammás go vuostáiváldit ja reidenindustriija gáttis leat ferten nuppástuhtit iežaset, dahje heaitit, álgoávdnasiid váiluma geažil. Dat lea erenoamážit čuocean smávva báikkiid guolle vuostáiváldimii.

Riikarevišuvnna dokumeanta Dokument 3:6 (2019–2020) *Undersøkelse av kvotesystemet i kyst- og havfisket* guorahalai áigodaga 2004–2018, ja loahpahii dainna cealkámušain ahte áigodaga earrevuogadaga rievdadeamit oktiibuot leat váikkuhan negatiivvalaččat ollu riddoservodagaid guolástandoaimmaide, das maiddá sámi servodagaid. Dat fuolastuhtta Sámedikki go dát loahpajurdagat eai váldojuvvon vuhtii go Stuorradiggi meannudii Prop. 137 L (2019–2020) *Lov om Endringer i deltakerloven og havressursloven*.

Sámediggi lea, iežas politihkka ja doarjjaortnega bokte, vuogádatlaččat bargan dan ala ahte sihkarastit sámi ealáhusa ja álbmoga vuogatvuodaid mearrasámi guovlluin. Mañimus jagiid vuhtto buorráneapmi muhtun báikkiin davvin árbevirolaš mearrasámi ássanguovllus. Sámedikki mielas orru leamen nu ahte sihke nisnonolbmot ja almmáiolbmot háliidit bargat guolástusas, eanebut ostet bivdofatnasiid ja heaittihuvvon guollerusttegat ovddeštuvvojit ja rahppojuvvojit fas.

Dasa lassin ovddiduvvojit ođđa bivdovuogit mas guolli váldojuvvo, fievrividuvvo ja vuvdovuvvo eallinaga, nu ahte kvalitehta ja nu maiddá haddi šaddá buorre. Eará báikkiin ii leat vel dáhpáhuvan dakkár ovdáneapmi. Dat uhccánaš mii lea vel báhcán sámi riddokultuvrras, máŋga buolvva garra dáruiduhttima geažil ja resursariggodagaid

stuorra rievdamiid geažil, sáhtta Sámedikki oainnu mielde álkit jávkat jus ávnnaslaš vuodđu ii fuolahuvvo.

Sámedikki jahkásaš guolástusasášsis – 2020, mii mearriduvvui Sámedikki golggotmánu 2020 dievasčoahkkimis, ii leat namuhuvvon nisnonlogu lokten sámi guovlluid guolástusas eai ge doaimbajut dan várás.⁹ Sámedikki áigumuš lea almmuhit sierra doaimbaplána dásseárvvu birra sámi servodagain 2021 čavčča/2022 giđa. Doaimbaplánas, mii galgá leat Sámedikki dásseárvodieđáhusa čuovvuleapmi, galget leat konkrehta doaimbajut dasa ahte loktet dásseárvvu guolástusas.¹⁰

4.4 Sámi giella ja kultuvra vuodđun ealáhusovddideapmái

Giella ja kultuvra leat dehálaččat sámi ealáhusaid ovddideapmái, erenoamážit hutkás ealáhusaid ja sámi mátkeealáhusaid. Dáidda ealáhusaide gullet hui ollu iešgudetlágan doaimmat main sámi giella ja kulturelemeanttat leat doaimma guovddázis.

Sámi hutkás ealáhusat ja sámi mátkeealáhusat sáhttet fas leat mielde oainnusmahttimin sámi giella ja kultuvrra. Go nanne sámi hutkás ealáhusaid ja sámi mátkeealáhusaid ja lokte dáid ealáhusaid árvoháhkama, de nanne seammás sámi kultuvrra, báikkálaš identitehta ja ássama. Sámedikki váldomihttu ealáhuspolitihkkii; «Sámi guovlluin galget lea nana ealáhusat mat ovddidit ja bisuhit eallinfámolaš sámi servodagaid», eaktuda danne ahte kultuvrra, giella ja ealáhusa ferte geahččat oktavuodas.¹¹

Eanet dáidda- ja kulturvásáhusaid jearaheapmi lea mátkeealáhussodju, ja čatnasa dájvja lassáneami beroštussii autenttalaš ja áidnalunddot mátkeealáhuvásáhusaide.¹² Sámediggi oaivvilda ahte aiddo hutkás ealáhusain ja sámi mátkeealáhusas lea stuorra veadju šaddat deháleamos ealáhusaid gaskkas sámi guovlluin boahpteáiggis.

Sámi mátkeealáhusas ja sámi hutkás ealáhusain leat dál oktasaš hástalusat. Fitnodagat leat dájvja smávvat, dájvja ovttalbmofitnodagat mat doaimmahuvvojit oasseáiggis. Fierpmádagat leat geahnoheamit. Uhccán kapitála fidnen láhkai ja ráddjejuvvon márkan buvttiha dájvja geahnohis ekonomiiija. Ollu doaimmaheddjiin lea vuollegis

⁹ Sámedikki jahkásaš guolástusasášsi – 2020

¹⁰ Sábme jállu – Sámedikki dásseárvodieđáhus (sametinget.no)

¹¹ *Šattolaš Sápmi – Guoddevaš ealáhusovddideapmi – Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra.*

¹² NAČ 2013: 4

⁸ NAČ 2005: 5

gávpegelbbolašvuohta, ja sis váilu dávjá máhttu rehketdoalus, ekonomiijas, vuovdimis ja vuovdaleamis.¹³ Sámediggi lea dovddahan ahte sii iežaset barggus ovddasguvlui áigot vuoruhit doaibmabijuid mat sáhttet leat mielde ásaheamen eanet gánnáhahti ja nana fitnodagaid hutkás ealáhusain ja mátkeealáhusas ja mielde ásaheamen eanet fitnodagaid mat doibmet ollesjagi.

4.4.1 Hutkás ealáhusat

Sámedikki definišuvnna mielde gullet hutkás ealáhusaide dakkár fitnodagat mat barget kulturovdanbuktimiid juohkašumiin, gaskkustemiin, komersialiseremiin, vuovdalemiin ja/dahje vuovdmiin.¹⁴

Sámediggi ángiruššagodii árra hutkás ealáhusain, ja hálddaša dál iešguđet doarjjaortnegiid suorggis, earret eará hálddaša Sámediggi dakkár ohcanvuđot doarjjaortnegiid mat galget leat mielde ovddideamen hutkás ealáhusaid oppalaččat.¹⁵ Sámi hutkás ealáhusaid doaimmaheaddjit sáhttet maid geavahit riikaviidosáš doaibmabijuid ja ohcanvuđot prošeaktadoarjagiid mat leat jurddašuvvon hutkás ealáhusaide, ja vel regionála ortnegiid ge.¹⁶

Hutkás ealáhusaide gullá duodji mii lea oassi sámi kulturárbbis ja sámiid árbevirolaš giehtaduodjegálggain. Duodjegálvvuide gullet iežas duddjon duojit, geavahančijat ja biktasat. Sámediggi meannudii jagi 2018 sierra diedáhusa duoji birra.¹⁷ Diedáhus lea Sámedikki stivrendokumeanta ja dovddaha mihtuid Sámedikki politihkalaš bargui ealáhusain.

Duodji lea árbevirolaččat leamaš ja lea ain erenoamáš lotnolasealáhus, boazodoalus, mearrasámi vuoddoealáhusain ja dáloniid gaskkas siseatnamiin. Boazodoalus lea dábálaš ahte dujiid

vuovdin turisttaide ja eará gallejeddjiide dáhpáhuvvá bearraša boazodoallooaimma/-fitnodaga bokte.

Sámediggi geavaha hui ollu ruđaid erenoamážit duoji ovddideapmái ealáhusain, sihke iešguđet ohcanvuđot ortnegiid bokte ja njuolgga juolludemiid bokte Duodjeinstituhtii – duoji fágaja gealboguovddáš mas leat bargit miehtá sámi guovllu, ja Boazodoalu ja duoji oahpahuskantuvrii, duojáriid ja boazodolliid ovtastus mii fállá fitnooahppisajiid.

Duoji ealáhusšiehtadus, mii jahkásaččat siehtadallojuvvo gaskal duodjeorganisašuvnnaid, Sámiid duodji ja Duojáriid Ealáhussearvi, ja Sámedikki, lea Sámedikki deháleamos reaidu duoji ovddideami várás. Mihttun lea ovddidit ealáhusvuđot duoji mii lea eanet gánnáhahti ja mii vuovdá eanet dujiid maid ieža leat buvttadan. Ealáhusšiehtadusas leat earret eará ohcanvuđot doaibmadoarjjaortnegat duojáriid várás, investeren- ja ovddiandoarjagat, álggahandoarjagat, čálgoortnegat, vuovdinovddideami doaibmabijut ja doarjagat organisašuvnnaide. Dasa lassin leat das doaibmabijut mat sohppojuvvojit siehtadallamiin, nu mo gealboloktendoaibmabijut, mearkagálvoásaheapmi, doaibmabijut vuovdima ja vuovdaleami várás jna.

Sihke duodjeorganisašuvnna ja Sámiráđdi leat váldán álgaga ovddidit ođđa mearkagálvvuid ja ođđasis ásaht oahpes duodjemearkkaid duodjealáhusii. Sámediggi lea ruhtadan barggu mearkagálvoásahemiin ja áigu čuovvulit dakkár álgagiid, ja oaivvilda ahte livččii erenoamáš miellagiddevaš lagabui geahčadit dakkár mearkagálvoásaheami mii govččašii olles Sámi¹⁸.

Sámi oktavuodas lea čavga čanastat gaskal dáidaga, duoji ja kulturárbbi. Daid fitnodagaid gaskkas maid Sámediggi definere gullat hutkás ealáhusaide, leat danne mánga hutkás dáiddára ja hábmejeaddji, mat nu mo dáiddárat riikkas muđui doibmet luodubargin ja iehčanas ealáhusdoaimmaheaddjin. Ollugat čatnet iežaset doaimma persovnnalaččat dáiddalaš mihtuide ja áinnas sávaldahkii ahte nannet sámi kultuvrra ja identitehta dáidaga bokte, dan sajis go ekonomalaš vuoiutu.¹⁹ Dáiddadálus leat dattetge dáiddárat laktán iežaset Hermetikken nammasaš kulturealáhusgárdái, gč. boksa 5.5 kapihttalis 5.2.3 Ealáhusgárddi doaibma.

¹³ *Šattolaš Sápmi – Guoddevaš ealáhusovddideapmi – Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra.*

¹⁴ *Šattolaš Sápmi – Guoddevaš ealáhusovddideapmi – Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra.*

¹⁵ Sámediggái dat ii fátmmas TV, rádio, musea ja girjeráju, go dat váldoáššis ruhtaduvvojit eará almmolaš rudaiguin, dahje njuolgga juolludemiiguin, gč. *Šattolaš Sápmi – Guoddevaš ealáhusovddideapmi – Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra.*

¹⁶ Ráđdehus čadahii jagi 2017 ángiruššama kultur- ja hutkás ealáhusaiguin bargamuššan Innovašuvdna Norgga, Norgga kulturráđi ja Norwegian Arts Abroad (NAA) organisašuvnnaid ovddas (mat leat mielde Kulturdepartemeanta bušeahtas). Ángiruššan, mii galgá nannet kultursuorggi ekonomalaš guoddevašvuoda ja oainnusmahtit kultuvrra ealáhusveaju, nannejuvvui jagi 2018 ja evttohuvo jotkojuvot jahká 2021. Jagi 2018 čadahuvvui viehka viiddes čuovvievealueren ángiruššamis ja doaibmabijuin. Loahpparaporta galgá leat válmmas jagi 2022 loahpas.

¹⁷ Sámediggediedáhus duoji birra ealáhusain.

¹⁸ *Šattolaš Sápmi – Guoddevaš ealáhusovddideapmi – Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra.*

¹⁹ Noot og Reiding čadahan sámi dáiddaiskkadeapmi jagi 2019 bargamuššan Sámedikki ovddas, boahtá ovdan ahte 34 % sámi dáiddáriin lea dáidda váldodienasgáldun, muhto 60 % háliidivčče dan.

Boksa 4.5 Dáiddadállu

Dáiddadállu lea sámi dáiddarsearvevuoha mii ásahuvvui Guovdageidnuvi jagi 2014. Searvevuoha ulbmil lea ásahit nana, sámi dáiddabirrasa alla kvalitehtain. Searvevuoha bokte ožžot dáiddárat veahki lihkostuvvat, sihke dáiddafágalaččat ja ekonomalaččat.

Moatti jagis lea Dáiddadállu šaddan guovddássadjiin gaskal sámi dálááigedáidaga ja nationála ja riikkaidgaskasaš fágabirrasiid ja almmolašvuoda. Searvevuoha vásiha suorra beroštumi sámi dáidagii, sihke riikkasis ja riikkaidgaskasaččat, ja ovttasbargá iešguđet nationála ja riikkaidgaskasaš dáidda- ja kulturarenai- guin. Mánaga dáiddára mat gullet searvevuhtii johtet birra máilmmi ja čájejit iežasat dáidaga

máilmmi stuorámuš dáiddalávddiin. Ovdamearkka dihtii galgá sámi dáidda čájejuvot vuosttaš gearde Venezia-biennalas jagi 2022.

Dál gullet 21 iešguđet dáiddára olles Sámis dán searvevuhtii, ja sii ovddastit ollu iešguđetlágan dáiddasurvggiid – nu go visuála dáidaga, musihka, luodi, filmma, girječállima, dánsuma ja teáhtera. Juohke dáiddár ovddida ja doaimmaha iežas fitnodagaid, ja searvevuoha bokte besset dáiddárat bargat dakkár dáiddalaš birrasis mii movttiidahtá ja oaivada dáiddalaš ahtanuššamii. Dáiddadállu jođihuvvo váldoášsis prošeakta- ja doaimmaruđaiguin Sámedikkis, Kulturrádis, suohkanis ja Hermetikken nammasaš kulture- aláhusgárddis.

Govus 4.2 Dáiddadálu dáiddárat.

Govva: Dáiddadállu

Dáiddadállu nammasaš dáiddarsearvevuoha lea ovdamearkan dasa ahte lassin dasa ahte čalm- mustahtit dáidaga, de lea maiddái mihttun láhčit dilálašvuodaid fierpmádatásaheapmái, profesona- liseremii ja gánnáhahttuvuhtii.

Sámedikkis leat sierra váikkuhangaskaoamit dáiddáriid várás ohcanvuđot prošeaktadoarjagiid bokte kulturdoaimbajuiide, ja kulturásahusaid várás mat leat doaimbi dáiddáriid dehálaš bargo- addit ja barggaheaddjit. Sámi dáiddárat ja kul- turásahusat sáhttet ohcat eará doaimmahedjjiid

Boksa 4.6 Sámedikki iešguđet fitnodatovddidanprográmmat

Guovdageainnu suohkan (2018) ja Deanu giella (2019) ohce beassat ja besse searvat ovddasmanniprošektii *Hutkás giella*. Áigumuš Hutkás gielddain lei oázžut eanet oidnosii gieldda hutkás ealáhusa ja buoridit hutkás ealáhusdoaimmaheddjiid gaskasaš ovttasbarggu ja ovttasbarggu gaskal doaimmaheddjiid ja gieldda. Ruovttoluotta dieđut goappašiid gielddain čájehit ahte hutkás ealáhusdoaimmaheddjiin lei dárbu deaivvadit, ollugat doaimmaheddjiin eai dovdan guhtet guimmiideaset. Ollugat háliidde dje maiddái ovttasbargat guhtet guimmiideasetguin ja gielddaiguin.

Dáhttu lea fitnodatovddidanprográmma mii lea ovddiduvvon Sámi hutkás ealáhussii. Kreativ Industri nammasaš konsuleantafitnodat lea Sámedikki ovddas jodihan Dáhttu. Dáhttu-prográmmas leat leamaš golbma čoahkkaneami 30-ráddeaddidiimmuiguin masa buot fitnodagat besse searvat. Dan golmma čoahkkaneamis ledje čuovvovaš fáttát: 1) jurddaovddideapmi, 2) álggahanveahkki/viidásat ovddideapmi ja 3) strategiijaovddideapmi.

Juohke prográmmii besse 12 fitnodaga. Juohke prográmma bisttii jagi. Guhtta Dáhttu-prográmma čadahuvvojede áigodagas 2013 rájes 2019 rádjai.

Šoop Šoop–Sámi design days, mii lea ostiid ja sámi designeriid deaivvadansadji, lágiduvvui vuosttaš geardde Romssas jagi 2019 ja lihkestuvai bures. Sihke sámi designerat ja oastit vásihedje *Šoop Šoop–Sámi design days* positiiva doaimbaidjun. Smávva márkaniš gos lea váttis gávdat buvttadeddjiid ja lágideddjiid ja diehtit gi dat vuovdá sámi design, de šaddá *Šoop Šoop–Sámi design days* dakkár arena gos sáhtá ásahit oktavuodaid vejolaš ovttasbargoguimmiiguin ja kundariiguin. *Šoop Šoop–Sámi design days* galgá jagi 2021 lágiduvvot Tráantes, ja boahstevaš jagiid eará Norgga stuorragávpogiin.

Mánja sámi fitnodateagádat barget okto ja dávjá guhkkín eret earáin seamma suorggis. Sis lea buorre máhttu fágas, ja dárbašit eanet máhtu mearkagálvoásaheamis ja ekonomijjas ja das ahte viiddidit fierpmádagaset. Sii háliidit maiddái gullat uhcit jovkui. *Faamoe* nammasaš fitnodatovddidanprográmma mihttu lea loktet ekonomijastivrenmáhtu, nannet mearkagálvuid ja loktet hutkás ealáhusa fitnodagaid dietnasa. Prográmma galgá maid movttiidahtit máhttojuogadeapmái ja oassálastiid gaskasaš fierpmádatásaheapmái. *Faamoe* jotkojuvvo boahstevaš jagiid.

váikkuhangaskaomiid ja doarjjaortnegiid, ja ortnegiid main lea regionála ja nationála ásaheapmi, earret eará Norgga kulturfoandda²⁰.

Mañimus jagiid lea Norggas ja riikkaidgaskašačat leamaš stuorra beroštupmi sámi dáidagii ja kultuvrii. Das lea leamaš stuorra mearkkašupmi sámi dáiddáriid/doaimmaheddjiid barggolašvuhtii hutkás ealáhusain. Vuordimis leat beroštumis maiddái leamaš positiiva oalgeváikkuhusat sámi mátkeealáhussii. Sámi dáidaga ja kultuvrra internašunaliseren lea okta Sámedikki ángiruššansurggiin.²¹ Kulturdepartemeanta hábme riikkaidgaskasaš strategiija kulturpolitihka várás ovttaš Olgoriikadepartemeanttain. Áigumuššan lea bearrágeahččat ahte stáhta váikkuhangaskaoamit dorjot dáidda- ja kultursurggiid riikkaidgaskasaš ovdá-

neami, ja sihkkarastet dávgasis, guhkesáigásaš ja oktiiordnejuvvon riikkaidgaskasaš ángiruššama. Mii áigut ovttaš Sámedikkiin geahčadit mo strategiija sáhtá geavahit dasa ahte nannet maiddái sámi dáidaga ja kultuvrra riikkaidgaskasačat riikkaidgaskasačat²².

Hutkás ealáhusaid sámi fitnodagaid dovdomerka lea vuollegis gánnáhahttivuohta, gávpeovddidanmáhtu váilun, uhca márkaniš ja fierpmádagaid váilun. Sámediggi deattuha dáid hástalusaid buot iežas doaimbajiin ja duste daid fitnodatovddidanprográmmaiguin ja eará doaimbajiiguin.

4.4.2 Sámi kultuvra mátkeealáhusa vuodđun

Kulturturisma sáhtá váikkuhit báikkálaš ja regionála ovddideapmái. Mátkkošteaddjit geat galledit

²⁰ Váikkuhangaskaoamit – sámi dáidda ja kultuvra, Sámediggi/Visjona 2020.

²¹ Dokumeanta 20/17074 – Sámedikki bušehtadárbbut 2022 – Sámediggi (onacos.no).

²² Innspel til den internasjonale strategien for kulturpolitiken – regjering.no.

báikkiid muosáhan dihtti dáidaga ja kultuvrra, movttiidahttet báikkálaš ealáhuseallima idjadan-, guossohan- ja sáhtostandárbbu bokte. Nu sii sáhttet leat mielde bisuheamen dahje viiddideamen báikkálaš bálvalus- ja kulturfálaldaga, earenomážit smávit mátkemeriin. Seammás sáhtta dianas kulturárbevuđot mátkeealáhusdoaimmain fuolahit dáid árvvuidd.

Veahkkin dasa ahte ovddidit kulturturisma lea ráđdehus hábmen *Strategi for kultur og reiseliv – Noreg som attraktiv kulturdestinasjon*. Aigumuššán lea nannet Norgga sajadaga geasuheaddji kultur mátkemeriin lokten dihtii kultur- ja ealáhuseallima árvoháhkama guoddevaš rámmaid siskabealde.²³ Eanet ja eanet sis- ja olgoriikka turistat Norggas háliidit muosáhit kultuvrra go sii leat mátkkošteamen. Iskkadeapmi maid Norstat čađahii Riikaantikvára ovddas jagi 2020 geasseluomu birra, čájeha ahte kulturmuittut dáidet leat deháleappot go luondduvásáhusat Norggaluomus. Okta gávdnosiin lea ahte sii geat galledit kulturmuittuid, maiddá leat hui duhtavaččat luomuineaset.²⁴ ON mátkeealáhusorganisašuvdna (UNWTO) definere kulturturismadoahpaga ná²⁵:

Kulturturisma lea dakkár mátkeealáhusdoaimma mas gallejeaddji jodihanfápmu lea oahppat, áicat, vásihit ja muosáhit materiála dahje immateriála kulturgeasuhusaid/-buktagiid mátkemearis.

Dát kulturgeasuhusat/-buktagat sáhttet čatnasit servodaga ollu iešguđet materiála, intellektuála, spirituála/vuoinjánaš ja dovduičuohecci sárgosiidda, masa gullet dáidda, arkitektuvra, kulturárbi, biebmoárbevierut, girjjálašvuolta, musihkka ja hutkás suorggit, lassin báikkálaš kultuvrii oktan dainna eallinvuogiin ja árvvuiguin, oskkuiguin ja árbevieruiguin.

Kulturturisma ja vásáhusvuđot mátkeealáhus lea šaddan eanet ja eanet bivnnut ja dan mearkkašupmi ealáhussan lea gorgnon sámi guovlluin. Sámi mátkeealáhusuorgi vásihii ahtanuššama seamma láhkai go mátkeealáhus muđui Norggas, ovdalgo koronapandemiija deaividii.²⁶

²³ *Strategi for kultur og reiseliv. Noreg som attraktiv kulturdestinasjon 2019*. Strategiija lea vuosttažettiin jurddašuvvon kultursuorggi doaimmaheddjiide, definerejuvnon «*heile den offentlige og private kultursektoren, inkludert det frivillige kulturlivet*», muhto sáhtta maid guoskat earáide geat doaimmahit kulturturisma.

²⁴ Kulturmuittut leat luopmovuittit – Riikaantikvára

²⁵ UNWTO (2016)

²⁶ Transport og reiseliv – SSB

Sámi mátkeealáhus sáhtta čujuhit erenoamáš buktagiidda ja áidnalunddot vásáhusaide, mas sámi kultuvra iešalddis sáhtta leat gilvoovdun. Boazodoallu jearahuvvo mátkeealáhusoktavuođas, muhto maiddá eará bealit sámi kultuvrras nugo duodji, biebmoárbevierut, kulturbirrasat, dáidda ja luohiti leat guovddáš sámi mátkeealáhusbuktagat. Sámediggi deattuha ahte sámi mátkeealáhus galgá fállat buktagiid mat čájehit sámi mánggabealatvuoda.

Kulturbiraspolitihka okta odđa nátionála mihtuin lea fuolahit kulturbirrasa mánggabealatvuoda vásáhusa, máhtu ja geavaheami vuodđun.²⁷ Gáhtten geavaheami bokte lea buorre strategiija dasa ahte fuolahit kulturbirrasa ja láchit vejolašvuodaid eanet kulturturismii. Mángii lea kulturmuittuid ja kulturbirrašiid álgovuolggalaš geavaheapmi jávkan. Hástalussan šaddá de gávdnat odđa geavaheami, vai kulturbirrasat, visttit ja rusttegat eai billašuva ja almmá dan haga ahte kulturhistorjjálaš árvvut billašuvvet.

Erenoamáš hástalus ja hui dehálaš eaktu sámi guovlluid mátkeealáhussii lea buorre infrastruktuvra ja láchčojuvvon kommunikašuvdna. Sámi guovlluid mátkeealáhusfitnodagat leat mángga dáfus errejuvnon, ja dat leat guhkkin eret iežaset márkaniin. Váilevaš almmolaš kommunikašuvdna buvttiha hástalusaid sámi guovlluid mátkeealáhusdoaimmaheddjiide.

Vuodđoealáhusat ja mátkeealáhus

Meld. St. 32 (2016–2017) *Reindrif – Lang tradisjon – unike muligheter*, nammasaš stuorradiggedieđáhusas lea boazodoallovuđot mátkeealáhus fáddán. Boazodoallu geavahuvvo eanet ja eanet Norgga vuovdaleamis turistariikan ja lea mielde dagaheamen ahte boazodoallovuđot turisma jearahuvvo eanet ja eanet. Doaimmaheaddit dakkár guovlluin gosa bohtet ollu turistat, vásihit stuorra jearaheami ja buori ekonomalaš ahtanuššama. Fitnolaš doaimmaheaddit mat hálldašit skalerema ja logistihka, vásihit dán ahtanuššama. Dat fas addá vejolašvuoda odđa investeremiidda ja eanet návccaid háhkamii.

Boazodoallovuđot mátkeealáhus addá stuorra vejolašvuoda lasseealáhussan boazodollui. Šiehtadallojuvnon boazodoallošiehtadusas 2020/2021 várás leat šiehtadallanbealit ovttaoavilis das ahte *Eanadoallo- ja boazodoallovuđot ahtanuššama ja árvoháhkama ovddidanprográmma* galgá atnit eanet fuomášumi boazodoallovuđot mátkeealáhussii ovddasgavlui.²⁸ Muhto koronapandemiija

²⁷ Dieđ. St. 16 (2019–2020)

lea dagahan ahte jahki 2020 šattai hui váttes jahkin dáidda mátkeealáhusfitnodagaide. Mátkeealáhusmárkan lea eanaš ávkástallan riikkaidgaskašaš turisttaiguin, ja dat márkan jávkkai áibbas pandemiija geažil.

Sámi mátkeealáhusaide gullet maiddá eanadoallu, guolásteapmi ja čohkken ja čoaččiggin meahcis jna. Sámediggi lea dorjon mánnga ásaheami mas sámi eanadoallu ja meahcásteapmi gullet mátkeealáhusánjiruššamii. Dál geavahuvvo dávjá meahcci resursan mátkeealáhusoktavuodas mas sámi kultuvrra gaskkusteapmi lea gávpejurdaga guovddázis.²⁹

Jagi 2019 *Sámediggediedáhusas ealáhusovddideami birra* čujuha Sámediggi dasa ahte vuoddoealáhusain lea veadju eanet árvoháhkamii ja bargolašvuhtii. Ráđdehus deattuha maiddá ahte sihke eanadoalu ja boazodoalu resurssat galget buorebut geavahuvvot mátkeealáhusoktavuodas ja lea *Opplevingar for ein kvar smak* nammasaš dokumeanttas bidjan váldomihtun ahte loktet eanadoalu ja boazodoalu biebm- ja mátkeealáhusdoaimmaheddjiid árvoháhkama, gč. máinnašeami kapihttalis 4.2.

Guoddevaš kulturturisma

Ráđdehusa mátkeealáhuspolitihkka bidjá vuoddu guoddevašvuoda sosiála, ekonomalaš ja biraslaš beliid, ON mátkeealáhusa/UNWTO prinsihpaid guoddevaš mátkeealáhusa vuolggasašii.³⁰ Dat mearkkaša ahte kulturvuodot mátkeealáhusa ovddideapmi ferte bidjat ON guoddevašvuodamihtuid vuoddu dainna lágiin ahte árrjalaččat gáhttet min luonddu- ja kulturárvvuid, seammás go diliid lámčá ealli báikkálaš servodagaide buriid ja stádis bargosajiguin, ekonomalaš ja eallinnávccalaš mátkeealáhusas.³¹ Kulturturisma sáhtta váikkuhit kulturárbbi fuolaheami guoddevaš geavaheami bokte. Ollu ovdamearkkat čájehit ahte dat kulturmuittut ja kulturbirrasat mat leat geavahusas ja ollašuttet dihto doaimma, suodjaluvvojit billašuvvamis. Go kulturárbi geava-

²⁸ Boazodoallošiehtadus suoidnemánu 1. b. 2020 – geasemánu 30. b. 2021

²⁹ *Opplevingar for ein kvar smak. Strategi for reiseliv basert på landbruget og reindrifra sine ressurser*. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta 2017.

³⁰ *Strategi for kultur og reiseliv. Noreg som attraktiv kulturdestinasjon*.

³¹ Geahča ON guoddevašvuodamihtuid oassemihtu 11.4. «Styrke innsatsen for å verne og sikre verdens kultur- og naturarv» ja oassemihtu 8.9 «Innen 2030 utarbeide og iverksette politikk for å fremme en bærekraftig turistnæring som skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter».

Boksa 4.7 Vahca-prošeakta

Vahca lea Sámedikki ja Romssa suohkana gaskašaš ovttasbargoprošeakta mii álggahuvvui jagi 2018. Mihtun lea ahte Romsa galgá leat ovddasmannisuohkanin das mo sámi kultuvrra sáhtta hálldašit mátkeealáhusoktavuodas. Višuvdna lea ahte Romsa galgá gállit ovddabealde ja dahkat bálgá muohttagii man earát sáhttet čuovvut. Prošeavtta ulbmil lea ahte mátkeealáhus ovdanbukta ja geavaha sámi kultuvrra ja identitehta realisttalaš ja guoddevaš vugiin ja garvá eksotifisereaddji, stereotiipa ja álkiduvvon ovdanbuktimiid. Prošeavtta vásáhusaid galget eará mátkeealáhusdoaimmaheaddjit ja guoskevaš organisašuvnnat sáhttit geavahit.

Maiddá lea hábmejuvvomin Vahca-ofelaš man vuoddu galgá leat dutkan,¹ báikkálaš historjá ja geavaheaddjisearvan. Ofelaš-prošeakta galgá ovddidit máhtu sámi kultuvrra birra gávppalaš oktavuodas ja mátkeealáhusa- ja gávpealáhusa buktagiid, vásáhusaid ja bálvulusaid ovddideami birra ja njuolggadusaid dasa.

¹ Wright, R. J., (2014)

huvvo árvoháhkamii mátkeealáhusas, de stuorru dat vejolašvuolta ahte kulturbiras fuolahuvvo.

Sámediggái lea dehálaš ahte sámi kultuvra ii adnojuvvo boastut mátkeealáhusoktavuodas. Danne mearkkaša guoddevaš sámi mátkeealáhus ahte kulturárbi, dás maidda dakkár immateriála kulturárbi mii čatnasa sihke luonddu- ja kulturárbaí, geavahuvvo gudnejahtti ja jáhkehahti vugiin.³² Go guoská daid mátkeealáhusfitnodagaide mat doibmet boazodoalu vuoddu, de lea ráđdehusa mielas dehálaš ahte ealáhus ieš lea árrjalaš láidesteaddji ja eaktudeaddji.³³

Sámediggi čujuha ahte dárbašuvvo dakkár mearkaortnet maid sámi mátkeealáhusfitnodagat sáhttet váldit atnui. Dálá turisttat ja mátkkošteaddjit ohcet autenttalaš ja eakti vásáhusaid. Mearkaortnet sihkkarasttášii kvalitehta ja livččii dáhkadussan dasa ahte kundarat ožžot autenttalaš sámi vásáhusaid ja buktagiid.

³² Earret eará *Šattolaš Sápmi – Guoddevaš ealáhusovddideapmi – Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra*, siidu 21.

³³ Died. St. 32 (2016–2017)

Ráddehusa mihttu lea ahte eanet doaimmat ahtanuššanáigumušai guin kultuvrras ja mátkeealáhhusas galget leat mielde dakkár strategalaš ja fitnolaš ovttasbargguin, mat sáhttet leat mielde nannemin guoskevaš áššebeliid innovašuvdnánávcca, gilvofámu ja vuodu viidásat ahtanuššamii. Innovašuvdna Norgga *fitnodatfierpmádatprográmmii* oasálastima bokte ožžot doaimmat rudalaš ja fágalaš doarjaga iežaset ahtanuššanveaju realiseremii. Sámi kultuvrra ja mátkeealáhhusa doaimmaheaddjit movttiidahttojuvvojit erenomážit ásahtit fitnodatfierpmádagaidda, sámi mátkeealáhhusbuktagiid lassáneame jearu geažil ja vejolaš árvoháhkkanveaju geažil go suorggi doaimmaid gelbbolašvuotta ja innovašuvdnadássi nannejuvvo. Doaimbaidju galgá čadahuvvot Innovašuvdna Norgga fitnodatfierpmádatprográmma rámma siskkabealde.³⁴

Mánja priváhta ja almmolaš doaimmaheaddjit barget ulbmillaččat sámi mátkeealáhhusa ovddideimiin. Sámediggi, guokte davimus fylkkagieldda ja mátkeealáhhusorganisašuvdna NordNorsk Reiseliv leat mielde barggus, ja akademiija lea dehálaš doarjja. Earret eará lea ásahtuvvon *Johtit* nammasaš sámi mátkeealáhhusprošeakta. Prošeakta lea sámi vásáhusfitnodagaidda fierpmádat. Dat galgá váikkuhit oassálastiid fierpmádatásaheapmái ja gealboloktemii, ja mihttu lea veahkehit sámi mátkeealáhhusa beassat márkaniidda ja dan oážžut olámuddui. NordNorsk Reiseliv jođiha *Johtit* ja das lea sierra stivrenjoavku. Sámediggi, Innovašuvdna Norga, Nordlándda fylkkasuohkan ja Romssa ja Finnmárkkku fylkkagielda ruhtadit prošeavtta.³⁵

Ovttasbargu gaskal dakkár kulturvudot doaimmaid go dan guđa sámi museasiidda ja sámi mátkeealáhhusdoaimmaheddjiid addá ođđa vejolašvuodaid mátkeealáhhusa ja ieš kulturásahusaid árvoháhkamii. Museasiiddain leat oktiibuot ollu gaskkustanarenat ja doaimmaguovlu ollá Innlandet fylkka rájes máddin gitta Ruošša rájái davvnuortan. Dávjá leat museat sajastuvvon eará iešguđet ásahtumušai guin mat barget sámi áššiguin, earret eará giellaguovddážiiguin, dutkanovttadagaiguin jna. Dakkár sajasteapmi ovttá robi vuollái dahká kulturguovddážiid ja museaid sámi kultuvrra ja giella áidnalunddot máhttoásahussan ja gealboguovddážin.

Immateriála kultuvrra oahpásmahttin sáhtta leat vuodđun geasuheaddji mátkeealáhhusvásáhusaide. Museain lea máhttu immateriála kul-

Boksa 4.8 Immateriála kulturárbi

Norga lea ratifiseren jagi 2003 mannosáš UNESCO-konvenšuvnna immateriála kulturárbbi gáhttema birra. Mihttu lea nannet diehtomiellalašvuoda immateriála kulturárbbi ja dan gáhttema birra. Stuorradiggi lea mearridan ahte álgoálbmogat ja nationála unnitloguid immateriála kulturárbi galgá leat vuoruhuvvon surgi UNESCO-konvenšuvnna čuovvuleamis Norggas.¹ Norgga kulturrádis lea ovdasvástádus konvenšuvnna čadaheamis Norggas, ja ovttasbargá dainna earret eará Sámedikkiin.

Konvenšuvnna lea eaktu ahte máhttojuoddit ieža eaiggáduššet immateriála kulturárbbi. Danne lea immateriála kulturárbi earret eará loktejuvvon oppasámi dássái, Sámi parlamentáralaš ráddái – Suoma, Norgga ja Ruota sámedikkiid ovttasbargoorgánii. Áigumuššan lea hábmet oktasaš sámi intenšuvnna sámi kulturárbbi ja árbedieđu hálddašepmái.

¹ St.prp. nr. 73 (2005–2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven.*

turárbbi birra lávga godđojuvvon oktii máhtuin dávvirčoakkáldaga birra.

Ráddehusa kultuvrra ja mátkeealáhhusa strategiija (2019) čuovvuleapmin galgá čadahuvvo čielg-gadeapmi mii árvvoštallá immateriála kulturárbbi ealáhhuspolitihkalaš beliid. Mátkeealáhhusa veadju galgá maid geahčaduvvot. Dat sáhtta addit eanet máhttu kulturárbbi ja mátkeealáhhusa čatnaseami birra ja bidjat vuodu immateriála kulturárbevudot mátkeealáhhusbuktagiid ovddideapmái.

Ealáhhus- ja guolástusdepartemeanta attii Innovašuvdna Norgii bargamuššan hábmet nationála mátkeealáhhusstrategiija. Ealáhhus- ja guolástusdepartemeanta oáččui strategiija miessemánus 2021.³⁶ Strategiijas evttoha Innovašuvdna Norga oktiibuot 23 doaimbaidju mat čujuhit háltti Norgga mátkeealáhhusii jagi 2030 guvlui. Ealáhhus- ja guolástusdepartemeanta áigu ovttasrádiid gullevaš fágadepartemeanttaiguin árvvoštallat mo ja man muddui sii háliidit čuovvulit strategiija iešguđet doaimbaidjuid. Strategiija ávžžuha maid

³⁴ *Strategi for kultur og reiseliv. Noreg som attraktiv kulturdestinasjon 2019*, siidu 42.

³⁵ Samicultures.com (2020) ja Sámediggi (2020)

³⁶ Nasjonal reiselivsstrategi 2030 – Sterke inntrykk med små avtrykk

eará doaimmaheddjiid, daid searvvis Sámedikki ge, váikkuhit strategiija doaibmajuid ja mihtuid ollašuttimii.

Innovašuvdna Norga oaivvilda ahte guoddevaš álgoálbmotturisma sáhtta váikkuhit ealáskahttimii, báikkálaš rámisvuhtii, boares árbevieruid fuolaheapmái ja ođđasis geavaheapmái, eanet máhttui, stuorat árvoháhkamiid sámi ássanguovluin ja vel eanet. Sámi mátkeealáhusas lea Innovašuvdna Norgga oainnu mielde ahtanuššanvejolašvuolta, muittuha seammás ahte dat ferde beassat ovdánit ja láddat iežas eavttuid vuodul. Innovašuvdna Norgga oainnu mielde lea lunddolaš ahte sámi mátkeealáhusstrategiija árvvoštallá vejolašvuodaid lagat čatnaseapmái hutkás ealáhusaide, boazodollui ja meahcástemiide. Sámi mátkeealáhusstrategiija berre Innovašuvdna Norgga oainnu mielde maiddá čujuhit háltti váikkuhangaskaoapmeapparáhtii das mo ásaht guoddevaš fitnodagaid sámi mátkeealáhussii.

4.4.3 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi aidná dárbbu čuovvovaš doaibmajuid hutkás ealáhusas ja mátkeealáhusas:

- Joatkit Sámedikki máhttohákanprošeavtta *Hutkás Giella*, fitnodatovddidanprográmma *Dáhttu* ja designameassu *Šoop – Sámi Design Days*.
- Čadahit Sámedikki fitnodatovddidanprográmmaid *Faamoe* (báikkálaš biebmui) ja *Máistu* (bohccobierru).
- Álggahit FoU-prošeavtta sámi hutkás ealáhusa birra.
- Álggahit ovdaprošeavtta árvvoštallan dihtii dárbbu ásaht sámi designafitnodagaid čoahti.
- Ovddidit mearkagálvoortnega sámi designafitnodagaid čoahti vuodul.
- Ásaht *Faamoe-prográmma* (fitnodatovddidanprográmma) daid doaimmaheddjiid várás geat leat fástabarggus.
- Ásaht internašunaliserenprográmma mii galgá láhčit dilálašvuodaid dasa ahte ásahtuvon sámi designafitnodagat sáhttet vuolgit olgoriikka messui.
- Álggahit ovdaprošeavtta muhtun gielddain dainna áigumušain ahte ásaht mátkemearrefitnodaga.
- Ásaht gealboprográmma, mas oassálastit prográmmaloahpas servet NTW:i (Norwegian Travel Award).
- Ovddidit mearkagálvoortnega sámi mátkeealáhussuorggi oktasaš árvvuid vuodul, vejolaččat sámi mátkeealáhusfitnodagaid čoahtu vuodul.

4.5 Digitaliseren ja teknologija – ođđa vejolašvuodát ahtanuššamii ja árvoháhkamii

Ealáhuseallin lea rievdamin, ja dađistaga ihtet ođđa ja gelddolaš ealáhusat mat váikkuhit ealáhusovddideapmái. Mañimus 30 jagi lea digitaliseren ja ođđa teknologija buvttihan stuorra rievdamiid ja addán vejolašvuoda ovdáneapmái. Sámi ealáhuseallimii gullet mañga smávva ja gaska sturrosaš fitnodaga, mat oppa áiggi fertetit ovdánit ja geavaht ođđa vejolašvuodaid.

Danne šaddet ođđa teknologalaš ealáhusat eanet ja eanet deháleappot maiddá sámi guovlluin. Digitaliseren ja ođđa teknologija láhčá dilálašvuodaid ođđa jurdagiidda ja vejolašvuodaide, ovdamearkka dihtii sáhtta programmeret stuorra riikkaidgaskasaš fitnodagaid ovdas vaikke vel lea ge Guovdageainnus. Digitála bálvalusaid teksten, dubben ja lágideapmi sámegillii leat maid ovdamearkkat mat sáhttet leat vuodđun ođđa fitnodagaide.

4.5.1 Digitála infrastruktuorra

Sámi geavaheadjit, seamma láhkai go Norgga álbmot muđui ge, vurdet dál buoret ja eanet digitála bálvalusaid heivehuvvon iežaset gillii. Johtilis ja stádis mobiila- ja govdaáddeneahhta lea okta ássiid ja ealáhuseallima deháleamos infrastruktuorra, ja dehálaš eaktun dasa ahte uhcidit dakkár hehttehusaid go gaskkaid ja biedggus ássama. Norggas lea buorre ja nana digitála geađejuolgi go geahččá riikkaidgaskasaččat. EU jagi 2020 DESI-indeaksa čájeha ahte Norga ovttas Dánmárkkui lea buoremus mobiila- ja govdaáddelágideamis. Goasii juohke bearatgottis ja fitnodagas lea vuodđogovdaáddeláldat, ja sullii 90 proseantta bearatgottiin lea fáldat oážžut dakkár johtilis govdaátti mainna sáhtta viežžat uhcimusat 100 megabit sekunddas.

Bures huksejuvvon digitála infrastruktuorra buot osiin riikkas lea dehálaš smávva sámi báikkálaš servodagaide. Digitála infrastruktuorra huksen addá vejolašvuodaid ođđa ovttasbargovugiide, fierpmádagaide ja gávpemálliide maidda gaskkat mearkkašit uhcit go ovdal.

Korona-pandemiija lea rievddan goasii buohkaid bargobeavvi Norggas. Sihke almmolaš ja priváhta suorggi bargiid gáiddusbargosajiid geažil leat ferten váldit atnui iešguđet digitála čovdosiid doalahan dihtii doaimma jođus. Jáhkkinis šaddet gáiddusbargosajit, báikkálaš bargobirrasiguin main ollugat čohkkájit ovttas, ja digitála deavvadásajiguin, maiddá mañja pandemiija dehálaš oassi bargobeavvis ollugiidda.

Boksa 4.9 Tundra Drone

Tundra Drone Guovdageainnus ovddida áidnalunddot buktagiid dronaide, odđa teknologijain mii lea earálágan go muđui márkanis. Sin mañimus buvttaalmmuheapmi lea dronačuovga mii lea máilmmi garraseamos ja vuosttaš lihka-deaddji dronačuovga. Dasa lassin leat sii ovddidan sirena dronii erenoamážit boazodoalu várás, muhto maiddái guohtunealáhusa várás oppalačcat. Tundra Drone háliida ollit máilmmimárkaniidda, ja sis lea oktavuoha riikkaidgaskasaš kundariiguin geat háliidit geahččaladdat buktagiid.

Tundra Drone buktagiid sáhtta geavahit márkana eanemusat ostojuvvon dronain. Lihka-deaddji čuovgabálku dahká vejolažžan filbmet seavdnjadis, ja juksanjoavkun leat earret eará heahteetáhtat, fápmosuorgi, filbmasuorgi ja media, sihke sisriikkas ja riikkaidgaskačcat. Márkana eará dronačuovggat čuvget lohkkaduvvon guvlui, lassin dasa ahte čuovga lea heajut. Molssaeaktun Tundra Drone buktagiidda lea daid heivehit divrras ja fitnolaš dronan, dahje láigohit helikoptera.

Tundra Drone duogábealde leat fitnodatálgaheaddjit Tim Valio ja Tor Erik Somby. Inno-

vašuvdna Norga lea addán doarjaga ja rádiid prošeavtta ovddideapmái. Dasa lassin lea prošeakta ožžon árvvolaš doarjaga mánga eará doaimmaheddiin nu go Sámedikkis, Guovdageainnu suohkanis, nuppástuhttinfitnodagas Ovddos, Romssa ja Finnmárkku fylkkasuohkanis, Samfunnsloftets, Arctic Acceleratoris ja priváhta investoriin.

Govus 4.3 Čuovgadrona iskan.

Govva: Tor Erik Somby

Digitaliseren dahká ahte bargosajit eai leat čadnojuvvon ovttá báikái. Gulahallan digitála vuodđovuogádagaid bokte šaddá dehálat ja dehálat gulahallankanálan. Dehálaš lea ahte dakkár vuodđovuogádagat maiddái hábmejuvvojit unnitlohkogielaide, nu go sámegillii. Digitaliseremis lea áidnalunddot vejolašvuohta nannet sámegielaide ja giellaguovddážiid go eanet bálvalusaid sáhtta fállat ja lágidit sámegillii.

Digitaliseren lea mielde ásaheamen okta-vuodáid beroškeahtta gaskkain ja áibbas odđa deaivvadanbáikkiid. Digitála fáldadaga huksen sihkkarastá dan ahte ii leat dušše birrasa servodat mii váikkuha ássangeasuhussii, muhto maiddái dat fáldadagat mat leat neahas. Dehálaš ja vudolaš eaktun dasa lea ahte mobiila ja govdbáddi leat olámuttus ja gokčet bures. Buorre gokčan buoridivččii vejolašvuodaid ovddidit guovllu ealáhusvuođu ja dagašii vejolažžan ánggiruššat odđa gelddolaš digitála ealáhusain doaresbeliin ja sámi guovllus.

Sorjavašvuohta neahas ja bálvalusain lassána buot servodatsurggiin. Mañimus jagiid lea digitála

geađgejuolgi ovddiduvvon mealgadit. Ain jo lea mañimus jahki čájehan man dehálaš dat lea ealáhuseallima, almmolaš bálvalusaid ja servodatdoaimmaid bisuheapmái.

Vaikke vel digitála infrastruktuorra lei buorre ovdal ge, ja čájehuvvui leat nanus odđa hástalusaid ektui, de biddjojuvvojit dadistaga odđa gáibádusat. Ráđdehus áigu láchčimiid bokte investermii ja gilvohallamii nannet mobiila- ja govdbáddedfálaldaga, vai ássiin, doaimmain ja fitnodagain miehtá riikka – maiddái sámi guovlluin – lea buorre ja stádis ja mobiila govdbáddedgokčan.

Vidat buolvva mobiilateknologijia, mii čuovvu dálá 4G-teknologijia, fállat dál mobiilafállit miehtá máilmmi. Vuosttaš 5G-teknologijia installuvnnat leat jo čadahuvvon Norggas. 5G dáidá leat teleneahta stuorámuš odasmahttin odđaáigis. Vurdojuvvo ahte dat sáhtta min veahkehit čovdit bargamušaid odđa vugiiguin ja lasihit buvttalašvuođa buot servodatsurggiin. Go dat lea válmmas, de das lea stuorra oalgeváikkuhusat servodahkii ja sidjiide geat oidnet vejolašvuodaid. Dál leat jo čadahuvvomin ovddasmanniprošeavttat

main isket mo geavahit 5G ollu dehálaš guovlluealáhuseid innovatiiva ovddideapmái, nu go mearradoalu, fápmosuorggi, maritiima suorggi ja ealadoalu.

Ráddehus háliida nannet govdbáddefálaldaga sámi guovlluin ja Guovllu-Norggas. Diedáhugas Meld. St. 28 (2020–2021) *Vår felles digitale grunnmur – Mobil-, bredbånds- og internettjenester*, bidjá ráddehus mihttun ahte 100 proseantta Norgga bearatgottiide ja doaimmaide galgá fállujuvvot 100 Mbit/s viežžanleaktu ja uhcimusat 10 Mbit/s sáddenleaktu ovdal jagi 2025 loahpa. Viidáseappot galgá leat mobiilageavahanvejolašvuohta doppe gos olbmot ássat, barget ja johtalit, ja gos priváhta, eaktodáhtolaš ja almmolaš suorggis leat doaimmat.

Ráddehus áigu dasa váikkuhit gustojeaddji politihka viidásat fievrredemiin, mii lea márkanvuđot ja teknologijja neutrála govdbáddepolitihkka. Ráddehus áigu ain vuoruhit dakkár doaibmabijuid mat nu bures go vejolaš váikkuhit márkanvuđot govdbáddehuksema mas lea buorre veadju. Márkan lea investeren badjel 12 miljárdda ruvnnu nehtti ja bálvalusaide jagi 2020. Dain guovlluin gos ii leat gávppalaš vuoddu huksemii, veahkeha ráddehus doarjagiiguin, ja fylkkagiieldat leat maid veahkehan stuorra supmiiguin. Ráddehus áigu joatkit stáhtalaš veahki govdbáddehuksemiidda doaresbeliin.

4.5.2 Dáhta resursan

Ráddehus geigii diedáhusa Meld. St. 22 (2020–2021) *Data som ressurs. Datadrevet økonomi og innovasjon* jagi 2021 giđa. Dáhta ahtanuššan ovdasta dehálaš resursan ja jodihanfápmun ealáhuseovddideapmái ja ekonomalaš ahtanuššamii ovddasguvlui. Ráddehusea mihtu lea ahte Norga galgá ávkkástallat daid vejolašvuođiguin mat leat dáhtas resursan eanet árvoháhkamii, eanet odđa bargosajiide olles riikkas, ja beaktilis almmolaš suorgái. Meroštallojuvvo ahte Norgga dáhtaekonomiija ovddasta jahkásaččat 150 miljárdda ruvdnosaš árvoháhkama ja čuohte duhát bargosaji jagi 2020. Ovdal jagi 2030 sáhttet dát logut leat duppalastojuvvon jus eavttut leat ollašuhthtojuvvon.

Ráddehusea ambišuvdna lea eanedit dáhtajuogadeami gaskal almmolaš ja priváhta suorggi. Dakkár ambišuvdna sáhtta juksat go ovddida beaktilis ja sihkkaris infrastruktuorra almmolaš dáhtaid juogadeapmái ja geavaheapmái. Dáhta šaddá maiddái stuorat oassin árvoháhkamis eanaš Norgga ealáhusein ja surggiin, muhto ealáhuseallin ferte ain buorebut sáhttit geavahit iežaset dáhtaid, ja juogadit dáhtaid gaskaneaset.

Ulbmillaš ángiruššan sihke almmolašvuođas ja ealáhuseallimis movttiidahtášii eanet dáhtajuogadeapmái, buoridit dáhtaid kvalitehta ja álki-dahttit daid dáhtaid geavahit odđa oktavuodain. Ráddehus doarju Datafabrikken nammasaš prošeavtta, mii galgá leat jodihanfápmun dasa ahte heivehit ja ceahkkálastit oktasaš bálvalusaide ja čovdosiid mat sihkkarastet ahte eanet doaimmaheaddjit olahit guoskevaš dáhtaid johtileappot ja álkibut.

Ráddehus bidjá čuovvovaš prinsihpaid vuodđun dáhtapolitiikkii: 1) Dáhtaid galgá rahpat go daid sáhtta rahpat, ja suodjalit daid go daid ferte suodjalit, 2) Dáhtat berrejit leat olámuttus, vejolaš gávdnat fas, ja sáhttit buohtastahttit eará dáhtaiguin, 3) Dáhtat galget juogaduvvot ja geavahuvvot dakkár vugiin mii addá árvvu ealáhuseallimii, almmolaš suorgái ja servodahkii, 4) Dáhtaid galgá juogadit ja geavahit nu ahte vuodđovuogatuodasat ja -friijavuodasat árvvusadnojuvvojit, ja Norgga servodatárvvut gáhttejuvvojit.

Dáhtajuogadeapmi dáhpáhuvvá dábálaččat árahuvvon árvoviddjiin seamma ealáhusein dahje suorggis. Ortnet lea vuodđuduvvon luohhtámuššii, ovttasbargui ja lotnolas sorjavašvuhtii. Dáhtajuogadeami dehálaš jodihanfápmu leat iešguđet fitnodaga ahtanuššanvejolašvuođat ja vejolašvuođat eanet gilvalannávccaide.

Dáhtajuogadeapmi ealáhuseallimis sáhtta váikkuhit ahtanuššamii ja ovddideapmái maiddái sámi guovlluin. Jáhkkinis lea nu ahte earret eará sámi mátkeealáhuseovddideapmái, regiivna stuorat mátkeealáhuseovddideapmái, hutkás ealáhuseid doaimmaheaddjit, idjadanbáikkidat ja restauránttat sáhttet oazžut ávkki ovdamearkka dihtii mátkeealáhuseid ja kundardáhtaid lotnolas juogadeamis. Viidáseappot lea boazodoalus dárba sihke ovddidit ja juogadit dáhtaid dálkkádatváikkuseid ja olahatti areálaresurssaid birra, gč. máinnašeami kapihttalas 4.1.

Sámi guovlluid smávva IT-fitnodagain leat ráddjejuvvon resurssat dasa ahte ieža sáhttit ovdidit odđa gelbbolašvuođa dahje oastit bálvalusaide maiguin dustet iežaset gealbohástalusaide. Sis dárbašit dávjá buot, standardiserejuvvon bagadusaide rájes gitta oanehisággi deavdda- ja joatkkaoahpohuskurssaid rádjai allaskuvla- ja universitehtadásis – áinnas hábmejuvvon ovttasbarggus gaskal oahppoásahusaide ja ealáhuseallima. Dávjá ii leat IKT-gelbbolašvuohta olámuttus sámi guovlluin. Digtála gálggaid ja reaidduid buori ovddideapmái lea dárba ii dušše ovddidit kursa- ja joatkkaoahppofálaldagaid, muhto maiddái mobiliseret ja láchit dilálašvuođaid fálaldagaid buori geavaheapmái.

Ráđđehus lea dorjon DigitalNorway nammasaš njunušindustriijaguovddáza ásaheami. Guovddáš lea dehálaš doaimmaheaddji ealáhuseallima digitála gelbbolašvuoda loktemii, ja bargá árjjalaččat dan ala ahte erenoamážit smávva ja gaska sturrosaš fitnodagat galget sáhttit searvat dáhtajodihuvvon ekonomijii. Sii fálet nuvtá dakkár gealboloktendoaimbajuid go kurssaid, bagadanressaid ja joatkkaoahpu. Sii lágideat wbináraid, bargobájiid ja digitála deaivvanbáikkiid vásáhusaid lonuheapmái. Dasa lassin leat sii almmolašvuoda guovddáš ovttasbargoguoibmin iešguđet digitaliseren- ja oahpahasprošeavttain.

DigitalNorway lea mielde mángga EU-prošeavttas, ja doaimmaha diehtjuohkima dutkama, teknologija ja innovašuvnna birra erenoamážit jurddašuvvon smávva ja gaska sturrosaš fitnodagaide.

4.6 Málbma- ja minerálaruvken

Darvi-Norggas leat mearkkašahtti ollu minerálaressurssat mat roggama bokte sáhttet leat lasi árvoháhkama ja bargosajiid vuodđun. Dihto minerálaid valjis fidnen sáhtta mearrideaddji láhkai váikkuhit máilmmiviidosaš birashástalusaid čoavdimii ja nuppástuhttit Norgga ealáhusaid doaimmat eambo ruonán dahje birasseastin. Ráđđehus atná dehálažžan ahte minerálaid lea dárbu ruvket nu guoddevaččat go vejolaš ja nu soahppevaččat eará ealáhusaiguin ja earáiguin geaidda ruvken guoská.³⁷

Málbma- ja minerálaroggan mii čadahuvvo dorvvolaččat birasseasti ja guoddevaš láhkai, sáhtta nannet ealáhusvuodu sámi servodagain ge. Dat lea dakkár doaimma mii lea mielde veahkkin ovddideamen báikkálaš servodaga odđa bargosajiiguin ja gelbbolašvuodain. Seammás dat sáhtta dagahit váikkuhusaid boazodoalloberoštumiide ja sámi kultuvrii.

Nussir ASA ruvkendoaimma álggahanášši Fálesnuoris govvida daid váttis vihkkedallamiid ja vuostálasvuodaid maid dákkár ásaheamit sáhttet dagahit. Ii ge dán áššis leat leamaš vejolaš oaččohit ráđđehusa ja Sámedikki soahpat konsultašuvnnaid bokte. Fitnodat meroštallá ahte Nussira doaimma attášii 150–200 báikkálaš bargosaji. Dát livččii mearkkašahtti oasseveahkkin guvllolaš bargomárkanii ja nu maiddái guovllu ássamii.

Ráđđehus atná dehálažžan ahte guoddevaš ávkkástallan luondduriggodagaiguin galgá

váikkuhit ávkin báikegottiide, seammás go sámiid vuoigatvuodát álgoálbmogin galget vuhtii váldjuvvot. Buori ovttasdoaimmama eaktun lea ahte dat fitnodagat mat čadahit minerálaroggamiid dakkár guovlluin main leat sámi beroštusat, galget čájehit servodatovddasvástádusa, gulahallet rabašvuodain ja ovddasvástádusain čadahit doaimmaidaset. Minerálaroggama viidásat ovddideapmi gáibida bajásráhkaduslaš ja diehtovuodot gulahallama ja lotnolas dáhtu čadahit heivehallamiid. Mearrideaddji dehálaš lea dat ge ahte bealit árrat jo vejolaš minerálaprošeavtta ovddidettiin bures gulahallet nu ahte dovđájit sihke daid vejolašvuodaid ja hástalusaid mat leat dakkár doaimma oktavuodas.

Almmolaš lávdegoddi nammaduvvui geassemánu 23. b. 2020 árvvoštallan dihtii minerálalága nuppástuhttimiid. Áigumuš lea ahte lávdegoddi galgá geiget iežas raportta jagi 2021 loahpageahčen. Lávdegoddi galgá árvalit láhkii álkidemiid, áigádeamiid ja buoridemiid. Minerálaroggamat mat gusket sámi boazodollui vuolggahit sierra konsulterengeatnegasvuoda buot lobiid ja váldeproseassaid hárrái, ja dat lea juoga mii gáibida sihke áiggi ja návccaid geavaheami sihke doaimmalobi ohccis, áššáiguoski konsultašuvdnabeliin (dábalaččat boazoorohagain ja Sámedikkis) ja almmolaš eiseváldiin. Lávdegoddi galgá árvvoštallat lea go vejolaš beavttálmahttit dálá vuogádaga nu ahte dat ii hedjonahte ráđđádallamiid ulbmiliid. Lávdegoddi galgá maid árvvoštallat mo láhka berre vuhtii váldit Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid sámiid ektui, ja minerálalága vejolaš nuppástuhttimat galget atnit vuolggasadjin dan maid Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodát gáibidit.

4.6.1 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi oavvilda ahte ii galgga addojuvvot lohpi dakkár doaimmii mii váldá sámiin eallinbirgejumi. Sámediggi oaidná vuorjašumiin ahte kultuvrralaččat dehálaš, árbevirolaš sámi ealáhusat maid álgovuodđu lea guoddevaš luonddugeavaheapmi, oaffaruššojuvvojit riskavuloš ja nuoskkideaddji ruvkedoibmii buorin. Fiettar orohaga boazobargiid lohku sáhtta geahpeduvvot beliin guohtuneatnamiid gáržžideami geažil go Nussir ASA ruvkedoaimma Fálesnuoris.³⁸ álggahuvvo. Sámediggi lea maid garrasit fuolastuvvan das ahte ruvkebázahusat biddjojuvvojit vuonaide ja sáhttet bahás váikkuhit guliide ja guolásteapmái.

³⁷ Died. St. 9 (2020–2021)

³⁸ Protect Sápmi (2020)

5 Váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideapmái sámi servodagain

Ollu dain ealáhusain mat leat sámi servodagain, leat ovttaoibmofitnodagat ja oasusearvvit main leat uhccán bargit ja oalle uhccán gálvojohtu. Dan ealáhusstruktuvrii sáhttet vissa leat mánga siva, muhto minsttar orru lávemin mihtilmas leat guovlluin main ollu bargit dábálaččat barget vuoddoealáhusain. Dakkár ealáhusstruktuvrra ovdu man dovdomearka lea ahte das leat ovttaoibmoeláhusat ja smávva fitnodagat, lea ahte eaiggádiin lea persovnnalaš dedikašuvdna iežaset bargosadjái. Hástalus lea ahte daid doaimmaheaddjit dávjá leat menddo uhcit eai ge danne suite álggahit stuorát ovddidandoaibmabijuid, mat dasto sáhtášedje váikkuhit lasi árvoháhkamii ja barggolašvuhtii.

Sámi servodagat leat mánggaláganat ja leat bidgolagaid guovlluin main leat guhkes gaskkat. Birgejupmi ja ealáhusat ovdamearkka dihtii Guovdageainnus ja sámi servodagain Divttasvuona birra eai leat ovttaláganat. Boazodoallu ja almmo- laš ásašusat nu go Sámi allaskuvla, Sámi joatkkas- kuvla ja boazodoalloskuvla leat dehálaččat barggo- lašvuhtii Guovdageainnus, ja Divttasvuonas fas

leat guolásteapmi, mearradoallu ja ruvkedoaimma dehálaš ealáhusat. Sámi servodagaid molsašud- dan dahká váttisin meroštallat mii lea sámi inno- vašuvdnavuogádaga mihtilmasvuohhta.¹ Mihtil- massan lea vejolaš oaidnit báikkálaš innovašuvd- navuogádagaid mat molsašuddet báikkálaš ealá- huseallima struktuvrra ja fidnosuorggi basttál- mahttima geažil. Fitnodagat sámi servodagain doibmet unna ja uhccán guovdilis ássan- ja bar- gomárkaniin. Ruovttumárkanat leat ráddjejuv- von. Guhkes gaskkat leat vejolaš ovttasbargoguimmi- ide, stuorát márkaniidda, oahpahus- ja dutkanása- husaide ja doaimmagaskaoapmevuogádagaide. Dát váttásmahtta ođđa ealáhusdoaimma ovddi- deami ja ásaheami sámi guovlluin.

Sámi fitnodagaide main lea áigumuš stuorrut, de lea daidda eanet go fitnodagaide eambo guovddáš guovlluin dehálaš plánet stuorát már- kana várás regiovnalaččat, riikkalaččat ja riikk-

¹ Innovašuvdnavuogádat lea regionála dahje nationála vuogá- dat mas leat fitnodagat ja ásašuslaš doaimmaheaddjit mat hutket oahppama, innovašuvnna ja máhtugilvima.

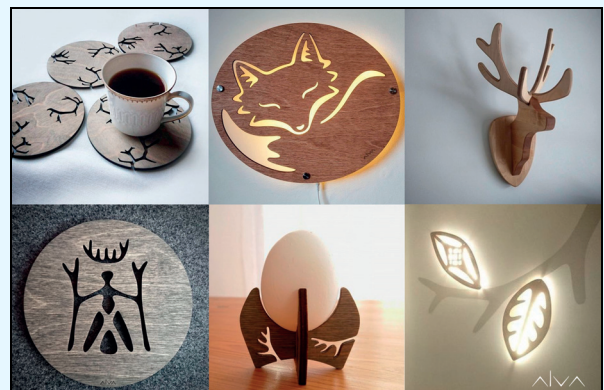
Boksa 5.1 Alva

Alva lea fitnodat mii ráhkada atnubiervasiid maid ieš hábme ja maid ruohttasat gullet vuovdá, várrái ja merrii. Sámi gullelašvuohhta lea buot buktagiid vuodus, sihke ávdnasiid ja hábmengiela vuodus.

«Alva» mearkkaša doaimmalašvuoda ja doai- bmanmiela, ja dat lea juoga mii lea jurdagiin buot buvttaovddideamis. Alva ráhkada brihkaid, lámppáid, diimmuid ja eará buktagiid guovllu muorrašlájain. Fitnodahkii lea dehálaš ráhkadit buktagiid main lea alladásat kvalitehta ja háb- men mii ii leat čadnon áigái, ja mas vel lea kul- turgaskkusteapmi.

Fitnodat lea Murgosvuonas Nordlánddas, mearrasámi guovllus gos leat unnán ássit ja unnán eará fitnodagat. Buktagat vuvdojuvvojit neahttagávppi bokte ja fitnodat lea leamaš bures

gánnáhahtti, ja dan doaimmaboađut leat lassánan mánga jagi.

Govus 5.1 Alva buktagiid collage

Govva: Anders Hætta Berg ja Sissel Horndal.

Boksa 5.2 Nuppástuhttinbargu Guovdageainnus

Guovdageainnu suohkan lea dál goalmmat áigodagas nuppástuhttinsuohkanin, manjago lea leamaš seamma proseassas 1990-logus ja gaskal jagi 2003 ja jagi 2008. Nuppástuhttindili duogáš lea ahte suohkan lea erenoamáš váttes dilis, sihke ealáhus- ja servodatdílalašvuodaid geažil, mas lea nuppástuhttin boazodoalus, alla bargguhisvuolta ja mánáidgeafivuolta.

Guovdageainnu suohkanis lea stuorra eana- viidodat, mii maiddá dagaha ealáhusvát- tisvuodaid. Guovdageainnus lea seamma stuorra eanaviidodat go ovddeš Akershus, Oslo ja Øst- fold fylkkaid buohkanas eanaviidodat. Dat dagaha váttisvuodaid fievrreideapmái ja ovtta- bargui. Seammás go suohkana ealáhuseallin sorjá sakka boazodoalus, de dan mihtilma- svuohta lea «birgejupmi» (geahča dárkilat váld- dahusa kapihttalas 1) ja danne das leat ollu ovt- taolbmofitnodagat. Hárve leat dat suohkanat riikkas main leat nu ollu ovttaolbmofitnodagat, ja dat lea juoga mii mearkkaša ahte suohkanis fer- tejit leat eatnat fitnodatlaš doaibma. Seammás čájeha nuppástuhttima guorahallan ahte birge- mii čatnasan jurddašvuohki doalahit ealáhu- said maidege barggakeahtta ja caggá daid fitno- dagaid viiddideames iežaset doaimma main livččii vejolašvuolta ovdánit stuorábun.

Dála nuppástuhttinbargu Guovdageainnus govvida suohkana dakkárin mas livččii buorre ovdánanvejolašvuolta. Vejolaš livččii ovddidit

Guovdageainnus industriija erenoamážit dakkára mas leat fitnodagažat mat sáhtášedje álggahuvvot daid dáláš árvoiidjiiid oktavuodas mat jo leat boazodoalus. Dasa lassin čujuhuvvo dasa ahte ealáhusat berrešedje buvttadišgoahit kvalitehtabuktagiid ja eará buktagiid maid vuodus leat sámi kulturárbbi oasis, duodji dahje eará sámi hábmenmálet maid lea vejolaš jodihit báikkálaš márkaniid olggobealde ge. Dasto lea vásáhusealáhus dakkár suorgi mas lea ahta- nuššanvejolašvuolta, sihke mátkeealáhusaid, kultuvrra ja daid iešguđet doaluid oktavuodas mat jo leat. IKT-fidnosuorggis vurdojuvvo maid leat ahtanuššanvejolašvuolta Guovdageainnus. Iešguđet teknihkalaš čovdosat maid dušše dat fidnosuorgi sáhtta fállat, leat dehálaččat maiddá earret eará sámeielaid ovdáneapmái.

Nuppástuhttinbarggus Guovdageainnu suo- hkanis deattuhuvvo dárbu veahkehit nissoniid geat háliidit ásahit iežaset fitnodaga. Nuppástuhttinprográmma guorahallamat čájehit ahte nissonat sáhttet vásihit ánggiruššama fitno- daga álggaheaddjin váttisin Sámis. Nu lea muhtumassii dannego das lea ekonomalaš riska ja muhtumassii dannego váilu fierpmádat mii lea álggaheaddjidoaimma várás. Dasto lea nissoniid gelbbolašvuolta ohcaluvvon almmolaš suorggis mas sis leat jodiheaddjivirggit ja dehálaš servod- atluohttašdoaimmat.

aidgaskašat. Danne go sámi servodagaid gas- kasaš gaska ja gaska sámi servodagaide leat guhkit, de ferte sáhttit atnit vuovdima sámi guovl- luin eksportan, mas uhccán lea vejolaš ieš fysa- laččat leat iežas vuovdinmárkaniin.

Sámediggi, Innovašuvdna Norga Arktis ja Norgga dutkanráđdi leat ovttasráđiid hábmen diehtovuoddu ealáhusaid, innovašuvdna- ja dut- kandoaimmaid birra 25 válljejuvvon gielddas.² Dat golbma doaimmaheaddji váldet ovdan vihtta čuo- vovaš čuoggá válddahaladettiinaset ealáhuseal- lima lahkaneami dutkamii, ovddideapmái ja inno- vašuvdnii sámi gielddain:

- Ealáhusaid DjO-doaibma sámi gielddain lea oalle vuollagaš go buohtastahtta sihke guvlla- laš ja riikkalaš loguiguin.

- Barggolašvuolta sámi gielddain čájeha gievr- ras vuoddoealáhusa ja nana almmolaš suorggi mat barggahit eanebuid guvllolaš ja riikkalaš loguid ektui.
- Almmolaš doaimmaheaddjit leat stuorra bargi- doassi geain lea alla formáloahppu, ja dat sáhtta leat dehálaš katalysáhtor dutkandoaim- maid lassánahttimii.
- Nátionála dutkanbirrasiid lohku mat barget sápmái guoskevaš fáttáiguin, lassána. Dat dieht- tovuoddu sáhtta leat dehálaš nanosmahttojuv- von ovttasbarggus gaskal DjO-birrasiid ja sámi ealáhusaid ja almmolaš doaimmaheaddjiid.
- Doarjagat ja váikkuhangaskaoamit leat oalle botnjut juhkkujuvvon. Ovttaskas gielddat ja ovttaskas doaimmaheaddjit lihkostuvvet mearkkašahtti láhkai ja sis leat vásáhusat geavahit váikkuhangaskaoapmevuogadaga, ja

² Samisk kunnskapsgrunnlag (forskningsradet.no)

muhtun gielddat eai leat registreren juolludusaid Innovašuvdna Norggas, Dutkanrádis eai ge Sámedikkis. Dás lea buorre vejolašvuohta lonohallat vásáhusaid ja searaid čohkket.

5.1 Váikkuhangaskaoapmedoaimmahed djiid rolla ja ovttasbargu sámi ealáhusaid ovddideamis

Sámedikki mihttu lea ovddidit nana ealáhusaid mat ovddidit ja bisuhit eallinnávccalaš sámi servodagaid. Innovašuvdna Norga galgá ruhtadit prošeavttaid ja buoridit daid fitnodagaid gelbbolašvuođa main leat stuorrun- ja eksportaáigumušat ja dan láhkai leat mielde álggaheamen boahttevaš bargosajiid. Dutkanráddi bargá dakkár servodaga ovdii mas dutkan čađahuvvo, geavahuvvo, hástaluvvo, árvvus adnojuvvo ja juogaduvvo buohkaid dáhtuin ja oassálastimiin nu ahte dat duodaid váikkuha nuppástuhtimii ja eambo guoddevaš servodahkii.³

Golmma váikkuhangaskaoapmedoaimmaheddjiis nappo lea iešguđetlágan mandáhta mat ollistit guhtet guimmiideaset ja duhtadit iešguđet dárbbuid. Seammás šaddet dat muhtun oktavuođain doaibmat veahás latnjalgaid, ovdamearkka dihtii gaskal Sámedikki ruhtadoarjagiid ja Innovašuvdna Norgga doarjaruđaid mat leat boaittobeliid várás.

Sámediggi ja Innovašuvdna Norga leat vuolláičállán ovttasbargošiehtadusa. Soahpamušas čujuhuvvo daidda surggiide main Innovašuvdna Norggas ja Sámedikkis leat oktasaš ulbmilat ja áigumušat dan hárrái mo galgá ovttasráđiid bargat juksan dihtii dáid ulbmiliid. Šiehtadus mudde maid dan mo áššebealit galget bargat geavatlaččat konkrehta doarjjaáššiid áššemeannudettiin. Sámedikkis ja Dutkanrádis ii leat formála ovttasbargošiehtadus. Beliin lea dattetge geavataš ovttasbargu, jeavddalaš gulahallamiin sihke áššemeannudandásis ja beliin leat jahkasaš direktivračoahkkimat.

Iešguđet váikkuhangaskaoapmedoaimmaheddjiid váikkuhangaskaoamit dávjá oaččohit guhtet guimmiideaset čohkket návccaid. Dávjá ohcá fitnodat mas váilot vásáhusat ovddidanprošeavttain, vuos ohcat doarjaga Sámedikkis ja/dahje ovttas Innovašuvdna Norgii gulli ortnegiin mat leat boaittobeliid várás. Dadistaga sáhtta fitnodat mas lea eanet prošeaktavásáhus, leat gárvis ohcat eambo mohkkás ortnegiin, ovdamearkka dihtii Dutkanrádis. Danne lea Sámedikki mielas dehálaš

ahte ii dušše berre geahččat ortnegiid sierra, muhto maiddá man buohkanas beavttu lea vejolaš oažžut ortnegiin.

Máhttovuođu maid Dutkanráddi, Sámediggi ja Innovašuvdna Norga Arktis ja leat ovddidan ovttasráđiid, lea válddallojuvvon dás ovdalis, lea ovddiduvvon Dutkanrádi, Sámedikki ja Innovašuvdna Norgga barggu vuodđun, muhto maiddá doaimmaheddjiid gulahallama várás ovdamearkka dihtii Sivain – Fitnodagain industriijašattu várás ja fylkkagielddaid várás mat háldašit Regionála dutkanfoanddaid. Áigumuš lea dan ođasmahttit juohke nuppi jagi. Oktasaš ulmil lea váikkuhit eambo dutkanvuđot innovašuvdnii sámi guovllus. Eanemusat biddjojuvvo fuomášupmi ealáhusaide, muhto galgá seammás váikkuhit lagat ovttasbargui máhttobirrasiiguin ja dai gaskasaš ovttasbargui, almmolaš doaimmaheddjiid ja váikkuhangaskaoapmevuogádaga ovttasbargui, ja daid gaskasaš ovttasbargui.

Vuosttas máhttovuođu barggu čuovvuleapmin lea ásahuvvon sámi resursajoavku mas leat mielde Dutkanráddi, Sámediggi, Innovašuvdna Norga, ealáhusgárddit ja ráđdeaddinfitnodagat sámi birrasiin ja välljejuvvon dutkanásahusat main lea doaibma sámi guovlluin. Ulmil resursajoavkkuin lea oaččohit doaimmaheddjiid geat barget eambo njuolga dutkamiin ja ealáhusaiguin, oktasaččat ángiruššat ja návccaid čohkket. Dan láhkai lea miella johtileappot ja buorebut čađahit hástalusaid ja vejolaš ángiruššansurggiid dovdát máhttovuođus. Daid ángiruššansurggiid lista maid resursajoavku háliida čalmustahttit iežas barggus, boahat ovdan bovssas vuolábealde.⁴

5.1.1 N2 – ovttasbargu árvovidjiid ovddideami hárrái

N2 – *Mearraborramuša, mátkeealáhusaid ja vásáhusaaláhusaid boahtteáigasaš skáhppojeaddjit Davvi-Norggas* lea golmma jagi skáhppojeaddjiovddidanprográmma (2019–2021) mas eaiggádat ja ovttasbargoguoimmit leat bidjan oktii ekonomalaš ja olmmošlaš návccaid álggahan dihtii ollislaš bajimus ángiruššama Davvi-Norggas. Eaiggádat leat Nordlándá fylkkasuohkan ja Romssa ja Finnmárkku fylkkagiella ja Sámediggi, ja ovttasbargoguoimmit leat Innovašuvdna Norga ja Dutkanráddi. Prográmma galgá ovddidit ealáhusallima mii lea boahtteáiggi várás, lasi ángiruššama DjO:in ja innovašuvnnaiguin, ja buoridit skáhppojeaddjiid ja gealbobirrasiid gilvalannávcca mearraborramuša, mátkeealáhusaid ja vásáhuse-

³ Maid Dutkanráddi dahká? (forskningsradet.no)

⁴ Samisk kunnskapsgrunnlag (forskningsradet.no)

Boksa 5.3 Sámi resursajoavkku ángiruššansuorggit

- Sámi innovašuvdnavuogádaga ja deháleamos doaimmaheddjiid buoret kárten ja áddejupmi. Áigumuš lea ásahtit oktasaš ovttasbargovuoddu gaskal gealbomegláriid, váikkuhangaskaoapmevuogádaga, Sámedikki ja eará doaimmaheddjiid innovašuvdnavuogádagas gokko dat lea áššáigullelaš. Dát mieldisbukta earret eará gulahallama ja ovttasbarggu gealbomegláriiguin, ealáhusgárdiiguin, ealáhusserviiguin ja gielddahálddahušsáiguin (ealáhusossodagaiguin) sámi gielddain. Áiggi máhtovuoddu geavahuvvo digastallamiid ja ovttasbarggu vuolggasadjin.
- Čadahit regionála mobiliserendoaimbajuid deaivan dihtii fitnodagaid, juohkit dieđuid áššáigullelaš váikkuhangaskaomiid birra ja geavahit reaiduid prošeaktaovddideami várás (ovdamearkka dihtii prošeaktacanvasa ja prošeaktabáji) go dasa lea dárbu. Dása gullet maid čoahkkimat ovttaiguin háválassii fitnodagaiguin ja almmolaš doaimmaheddjiiguin.
- Lágidit deaivvadansajiid main dutkit ja fitnodagat deaivvadit. Nu go Davvi-Norggas muđuige de leat sámi gielddain ge unna buvtadandidolaš fitnodagat ja oalle guhkes gaskkat sihke gaskal fitnodagaid ja gaskal fitnodagaid ja gullevaš DjO-birrasiid. Dat váttámahtta fitnodagaid gaskasaš ovttasbarggu ja ovttasbarggu guoskevaš DjO-birrasiiguin ja álgaigiid dahkama oktavuodaváldimii váikkuhangaskaoapmevuogádaga ortnegiiguin. Danne lea ulbmil geahpedit dán gaska ja bargat dan ala ahte daid dutkanbirrasiid ja fitnodagaid gaskii main lea dutkandarbu, čatnasit oktavuodat.
- Oainnusmahttit vejolašvuodaid fitnodatfierpmádatortnegis ja nationála klyngeprográmmas, oktavuodain laktit sámi doaimmaheddjiid ásašuvvon fitnodagaide ja klyngeide ja doaimmi ángiruššamiidda nu go N² ja BASenter Nord:i.
- Vuogádatlaččat čohkket návccaid eambo geavahit SkatteFUNN-ortnega.
- Fuolahit stuorát mobilitehta ja mobilitehtaortnegiid geavaheami, ovdamearkka dihtii Forskerpool, ealáhusaid ja gullevaš DjO-birrasiid gaskasaš gulahallamis.
- Oaččohit eanebuid ohcat DjO-váikkuhangaskaomiid Dutkanrádi prográmmaid ja daid olggobealde, veahkkin váikkuhit dasa ahte šaddá eanet ovttasbargu gullevaš DjO-birrasiiguin ja lassi veahkki DjO-birrasiin prošeavttaid ovddideamis.
- Oaččohit gullevaš dutkanbirrasiid eanet dutkat daid fáttáid mat erenoamážit beroštahttet Sámedikki.
- Iskat vejolašvuoda jorgalahttit sámegeilli guovdileamos almmuhusaid.

aláhusaid ja rádjaealáhusain oktavuodas. Earret eará galget bákkáhuvvot gealbomeglárat erenoamážit sámi mátkeealáhusaid várás buot fylkkaide.

Sámediggi atná N2-prográmma hui gullevažžan sámi ealáhuseallima ovddideami várás. Prográmmas lea dakkár hálti mii dahká ahte dat deaivá sámi organisašuvnnaid ja prošeavttaid. Sápmi ealáhusgárdi lea ožžon doaimma Romsii ja Finnmárkui gulli sámi fitnodagaid gealbomeglárin ja das lea erenoamáš ovddasvástádus oaččohit eanet DjO-prošeavttaid Romsii ja Finnmárkui ja dat lea ožžon erenoamáš ovddasvástádussan váikkuhit veahkkin dasa ahte šaddet eanet sámi DjO-prošeavttat sámi ealáhusain. Dasa lassin lea leamaš mihttu ahte galgá leat sámi sisdoallu muhtun prošeavttain mat ožžot ohcanvuodot gelbbolašvuodadoarjagiid. Ovdamearkan sáhtta namahit

ahte sámi dáiddárkollektiiva Dáiddadállu oaččui 1,95 milj. ruvdnosaš doarjaga lohpadussii jagi 2020 ovdaprošektii *Buvttaovddideapmi ja ekonomalaš innovašuvdna sámi dáidagis*. Sámediggi čujuha dasa ahte jáhkkimis lea ahte ii oktage oaseváldi organisašuvnnain livčče juolludan nu stuorra supmi dakkár bođu prošektii iežas resursain, muhto go čohkke ruđaid ja resurssaid oktasaš prošektii, de lea vejolaš veahkkin váikkuhit stuorát ángiruššamiidda buriid prošeavttaiguin sámi guovlluin.

5.1.2 Ealáhusgárdiid doaimma

Guhkes gaskkaid, unna márkanaččaid ja dábalaččat heajos ealáhusvuodu geažil, čujuha Sámediggi dasa ahte lea unnán márkanaččaid ráđdeaddinbirrasiidda mat leat báikkálaš eallima

Boksa 5.4 Ealáhusgárdeprográmma

Ealáhusgárdeprográmma ruhtada Giella- ja odasmahttindepartemeanta, ja dan hálddaša Siva – Industriijahtanuššanfitnodat fylkkagielladaid gohččuma mielde. Áigumuš prográmmain lea hukset ja doarjut ealáhusgárddiid miehtá riikka. Ealáhusgárddit leat innovašuvdnafitnodagat mat fáallet fitnodagaide dakkár bálvalusaid go fitnodatrávvena, veahki ovddidit gávpejurdagiid, márkanplánema, fierpmádatbuksema, internationaliserema ja eará ovddideapmái gulli bargamušaid subsidierejuvvon haddái. Ealáhusgárddit galget leat gelbbolašvuoda, fierpmádaga ja infrastruktuurra árijalaš fállit ja láhččit, ja leat vel fitnodagaid geasuheaddji deaivvadansadji ja ovttasdoaimanarena. Ealáhusgárddiid dehálaš doaimamuš lea hukset fitnodagaide oktavuodaid guoskevaš fágabirrasiguin, DjO-birrasiguin, eará innovašuvdnafitnodagaiguin, investerenbirrasiguin, ja vel almmolaš váikkuhangaskaoapmeapparáhtain.

várás sámi guovlluin. Buorit ráđdeaddinbirrasat leat dehálaš katalysáhtorat priváhta ealáhuseallima ahtanuššamii ja ovdáneapmái regiovnnas. Unna márkanaččaid geažil lea ráđdeaddinfálaldat viehka muddui áshuvvon almmolaččat ruhtaduvvon fálaldagaid vuodul.

Ealáhusgárddiin lea dehálaš rolla iežaset lagašbirrasiin, sihke dannego dat veahkehit bođu fitnodagaid ovddidanbarggu ja dannego dat álghahit ja jođihit ovddidanprošeavttaid mat bohtet eanet fitnodagaide buorin regiovnnas.

Ealáhusgárddit dahje eará ráđdeaddinfitnodagat leat dađistaga eanet guovlogielladain váldán badjelasaset daid vuosttaslinnjábálvalusaid maid gielddat ovdal fále ealáhusaide iežaset bargiiguin. Dat mearkkaša ahte ealáhusgárddit leat dávjá vuosttas ráđdeaddi maid báikkálaš ealáhusat deivet go dat konkreta váldet oktavuoda vejolaš ovddidanprošeavttaid oktavuodas. Dat dahká ahte ealáhusgárddit ožžot dađistaga eambo guovddáš sajádaga báikkálaš ovddidanbarggus.

Sámi guovlluin leat mánja ealáhusgárddi, earret eará:

- Sápmi ealáhusgárdi AS
- Halti næringshage AS
- Hermetikken kulturenæringshage AS

Boksa 5.5 Sápmi ealáhusgárdi

Sápmi ealáhusgárdi fálla fitnodat- ja ovddidanrávvema easka ásaheaddji ja áshuvvon fitnodagaide ja dan doaibmanguovlu lea Sis Finnmárku (Unjárgga, Deanu, Porsáŋggu ja Kárášjoga gielddat ja Guovdageainnu suohkan). Sápmi ealáhusgárdi lea nationála ealáhusgárdeprográmma oassi. Mihttu lea ahte ealáhusgárdi sáhtta leat veahkkin unna fitnodagažiidda juksat iežaset vejolašvuodaid ahtanuššat ja ovdánit. Dakkár doarjjaapparáhta lea ealáhuseallin ohcalan.

Ealáhusprográmma oassálastin oážžu Sápmi Ealáhusgárdi doarjaga Sivas – Industriijahtanuššama fitnodagas ja Romssa ja Finnmárkkku fylkkagielladas. Sámediggi ja Kárášjoga, Porsáŋggu, Deanu ja Unjárgga gielddat ja Guovdageainnu suohkan maid addet ruhtadoarjagiid ealáhusgárddi bargui.

- Nordkappregionen næringshage AS
- Næringshagen Midt-Troms AS
- Orinor AS
- INAM AS
- Førosregionens næringshage AS

Buorre ja ovddideaddji ealáhusgárdevuogádat lea dehálaš báikkálaš ealáhuseallimii sámi servodagain. Fidnet ruhtadeami ovddidanprošeavttaide, dás maiddái ohcama čállimii, gáibida gelbbolašvuoda ja vásáhusa mii ollu smávva fitnodagain ja ealáhusdoaimmaheddjiin ii leat. Dalle lea ráđdeaddin ja doarjja olggobealde áibbas dárbašlaš. Báikkálaš ealáhuseallin mas lea árijalaš ealáhusgárddi dahje sullasaš rávvejeaddji doaimmaheddjiid lahkaleahkámuš, sáhtta álkibut ávkin geavahit daid ovddidanvejolašvuodaid mat leat báikkálaš ealáhusain.

5.2 Guovdilis váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideami ja innovašuvnna várás

5.2.1 Sámedikki ealáhusdídolaš váikkuhangaskaoamit

Sámedikkis leat mánja iešguđetlágan ealáhusdídolaš váikkuhangaskaoami. Dat juohkásit njuolggá doarjjan organisašuvnnaide, prošeaktan iežas olis ja ohcanvuđot doarjjan. Sámediggái lea

Boksa 5.6 Hermetikken Kulturealáhusgárdi

Hermetikken Kulturealáhusgárdi lea Čáhcesullos, ja lea nationála ealáhusgárdeprogramma oassi. Hermetikken, mii vuosttamus kulturealáhusgárdi mii áhahuvvui Norggas, lea iežas 20 jagi bistima áigge kulturealáhusfidnosuorggis háhkan alces njunušgelbbolašvuoda, stuorra fierpmádaga sihke ealáhuseallimis, váikkuhangaskaopmeapparáhtas ja akademijias. Odne lea ealáhusgárddis 80 fitnodaga mat hutket ja fáallet muosáhusaid, máhtu, gálvvuid ja bálvalusaid guvllolaččat, riikkalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Ovdamearka lea ovttasbargu Dáiddadáluin – Guovdageainnu dáiddárkollektiivvain, mas juohke áidna miellahttu beassá Hermetikkena fierpmádahkii ja oázžu persovnnalaš rávvema ealáhusgárdi kulturealáhusáššedovdiin.

dat mihttun ahte lea álot rukses láigi iešguđet váikkuhangaskaomiid vuoruhusain, nu ahte dat váikkuhit dasa ahte dat nannejit guhtet guimmideaset beaktivuoda.

Njuolggadoarjagat juolluduvvojit jahkásaččat Sámedikki bušehtas ja daid lea dalle vejolaš gieđahallat politihkalaččat Sámedikki dievasčoahkkimis. Njuolggadoarjja juolluduvvo doaimmaheddjiide geaid atnet čoavddadoaimmaheaddjin go lea sáhka ovddideami hutkat ealáhuseallimis sámi guovlluin. Organisašuvnnat mat ožžot njuolgga doarjaga Sámedikki ealáhusbušehtas, leat:

- Sápmi ealáhusgárdi
- Nuorra searvevuoha
- Dáiddadálui
- Duodjeinstituhtta
- Boazodoalu ja duoji oahpahuskantuvra
- Duojáruiid Ealáhus Searvi
- Sámiid Duodji

Sámediggi ieš ge álggaha ja čadaha proševttaid. Dat leat proševttat mat galget nannet ealáhuseallima sámi guovlluin ja váikkuhit maid Sámedikki eará ealáhusdidolaš ángirusšamiid loktemii. Proševttat sáhttet leat čadahaheaddjit, geavtlaš oktasašproševttat báikkálaš ealáhuseallima várás ja buhtes dutkanproševttat dakkár fáttáin mat leat dehálaččat ealáhuseallima ahtanuššamii. Daid proševttaid čadaha Sámediggi dahje daid čadahaepmi almmuhuvvo almmolaš fáladagaidaddima

Tabealla 5.1 Sámedikki juohkin jagi 2021 ohcanvuđot doarjagiin mat leat ealáhusulbmiliid várás

Doarjagat	Juolludusat jagi 2021
Vuodđoealáhusaide	9,9 milj. ruvnnu
Mánnggalágan ealáhuseallimii	3,6 milj. ruvnnu
Sámi mátkeealáhusaide	1 milj. ruvnnu
Hutkás ealáhusaide	750 000 ruvnnu
Ealáhussiehtadus Duodji	7,4 milj. ruvnnu

bovdejupmin. Dakkár proševttaid ovdamearkkat mañimus jagiid leat:

- Dutkanprošeakta Luohttamuš servodatovddideami fáktorin. Guorahallan luohttamušdásis ja luohttamuša ja ahtanuššama gaskavuodas sámi gielddain. Dan čadaha Stiftelsen Telemarksforskning
- Čielggadeapmi boazodoallolága čadaheami ja boazodoallohálldahusa geahčadeami hárrái
- Sámi mátkeealáhusat – Johtit
- Vahca

Sámedikkis lea álbmotválljen orgánan friddjavuohta ja ovddasvástádus vuoruhit ja vulos vuoruhit doaibmabijuid, Stuorradikki juolludanmearrádusa siskkabealde čuovvovaš kapihttala várás: 560 Sámi ulbmilat, poastta 50 Sámi giella, kultuvra ja servodateallin. Sámedikki jagi 2021 bušehtameannudeamis mearridii Sámediggi juolludit oktiibuot 34,9 milj. ruvnnu sierranas ealáhusulbmiliidda. Dan supmis vuoruhii Sámediggi várret 22,7 milj. ruvnnu ohcanvuđot doarjjaortnegiidda.

Sámediggi oaččui jagi 2020 ja jagi 2021 oktiibuot 8 milj. ruvnnu lassejuolludussan Giella- ja ođasmahttindepartemeantta bušehtas koronapandemiija oktavuodas. Ruđat galget geavahuvvot ovddidanproševttaide sámi ealáhuseallimis.

Ii ovttaga Sámedikki doarjjaortnegiin gáibiduvvo ahte ohcci fitnodagas galgá leat sámi ulbmil dahje ahte eaiggát leat čálihuvon Sámedikki jienastuslohkui, muhto ortnegiin mat leat vuodđoealáhusaid várás ja juolludusain iešguđetlágan ealáhuseallima várás, lea gáibádus ahte fitnodagas/proševttas galgá leat doaibma STN-guovvlus. Duodji-ortnegiin, doarjagiin sámi mátkeealáhusaide ja doarjagiin hutkás ealáhusaide lea dat gáibádus ahte proševttas galgá leat sámi sisdoallu. Earret duodji-bušehta osiid ii juollut Sámediggi doaibmadoarjaga.

Stuorra geográfalaš molsašuddamat leat das mo iešguđet doarjjaortnegat juohkásit, gč. tabealla 5.1 vuolábealde. Guovdageainnus ja Kárášjogas dahket doarjagat duodjái ja duodjái guoski doaimmat eanet go beali ohcanvudot doarjjarudain. Buohstastattima várás lea juolluduvvon ollu doarjjarudat fitnodagaide Ivgus ja Davvenjárggas, muhto ii oktage dain doarjagiin leat duodjái. Davvenjárggas leat mearkkašahhti ollu juolludusat vuoddoealáhusaide ja Ivgus mánggalágan ealáhuseallimii. Dain gielddain mat ožžot doarjagiid, juohkásit Porsánjggus ja Deanus doarjjarudat eanemusat molsašuddi láhkai.

Doarjagat vuoddoealáhusaide juohkásit doarjjan mariidna ealáhusaide, guolástanfatnasiidda, guollevuostaiváldimii ja eará reidendoaibmabijuide, eanadollui ja ovtasbargoprošeavttaide mat leat boazodoalus. Buot vuoddoealáhusdoaimmaheaddjit SED-guovllus sáhttet ohcat, muhto doarjaga guolástanfatnasii lea dušše vuosttas geardde álggaheddjiide vejolaš ohcat.

Doarjagat ovttaskas fitnodagaide sáhttet leat mávssolaččat olles báikkálaš servodahkii

Doarjja molsašuddi seahkálás ealáhuseallimii lea fidnosuorggis sorjajeaddji ortnet mii guoská juohkelágan fitnodagaide mat leat SED-guovllus. Stuorámus doarjja lea 500 000 ruvnnu prošehtii, muhto viehka hárvve geavahuvvo stuorámus máksomearri. Ortnet lea vuolledásseortnet mii lea mielde doarjumin ealáhuseallima SED-guovllus. Ortnet váikkuha mángga prošeavtta ruhta-deapmái maid osiid ovdal gielddaid ealáhusfoanddat ruhtadedje. Dain gielddain main ain leat doaimmi ealáhusfoanddat, lea ain viehka muddui nu ahte gielddat ja Sámediggi ovttas juolludit ruđaid.

Vaikke vel ortnet doarjja mánggalágan seahkálás ealáhuseallimii juolluda oalle unna supmi juohke prošehtii, de atná Sámediggi dan dehálaš ortnegin daidda fitnodagaide mat ožžot doarjaga ja maiddái daidda báikegottiide maidda dat fitnodagat gullet. Dat leat báikegottit main leat unnán ássit ja unnán bargosajit, ja dat dagaha ahte juohke ođđa bargosadji mii álggahuvvo dahje sihkkarastojuvvo, lea hui mávssolaš báikkálaččat. Dasa lassin fuolahit báikkálaš ealáhusat dehálaš servodatdoaimma unnit báikegottiin. Doaimmaid nu go muohttagiid čorgema, bohcejeaddjibálvalusaid dahje sosiála deaivvadanbáikkiid doaimmaha dábálaččat báikkálaččat eaiggáduvvon fitnodat. Sámediggi čujuha dasa ahte dan fitnodaga doaimma sáhttá leat mearrideaddji dehálaš báikkálaš servodaga bures doaimmamii. Ovddidanveahki addin dakkár fitnodagaide ii leat dan láhkai dehálaš dušše fitnodatovddideapmái ja barggolašvuhtii, muhto dat sáhttá maid leat dehálaš ássanniela perspektiivvas ge.

Vaikke vel buot fitnodagat mat leat SED-guovllus adnojuvvojit ovtadássásazžan ortnegis, de leat stuorra geográfalaš erohusat das man árijalaččat báikkálaš ealáhuseallin geavaha ortnega. Áigodagas 2015–2019 juolluduvvui eambo go 33 milj. ruvnnu ortnega bokte. Ivgu ealáhuseallin oaččui buohkanassii 6,2 milj. ruvnnu doarjjan ovddidanprošeavttaide, ja ii oktage Báhcavuonas dahje Fálesnuoris ožžon ruđaid ortnegis. Dán molsašupmái lea Sámedikkis dat čilgehus ahte dehálaččat leat báikkálaš oktavuodaid ordnejeaddjit, ovdamearkka dihtii ealáhuskantuvrrat dahje ealáhusgárdit, main lea máhttu ja vásáhus Sámedikki ortnegiid hárrái, ja vel dasto dat oppalaš dilli ahte lea das stuorra erohus man bures iešguđet báikkálaš birrasat dihtet dahje dovdet Sámedikki ortnegiid. Dat dagaha ahte doppe leat geavatkeahkes vejo-

Tabealla 5.2 Juolludusat Sámedikkis áigodagas 2015–2019. Oktanuppelogi gieldda mat leat ožžon eanemus doarjjan, ja buohkanassii sullii 90 proseantta olles juolludusain.

Gielda/suohkan	Ruvnno	%	Gielda/suohkan	Ruvnno	%
2011Guovdageaidnu	14 707 349	16,9	2027 Unjárga	4 231 734	4,9
2021 Kárášjohka	13 173 569	15,1	1940 Gáivuotna	3 196 017	3,7
1938 Ivgu	9 101 000	10,5	2023 Gánjavuotna	2 976 000	3,4
2019 Davvenjárga	8 443 000	9,7	1943 Návuoatna	2 746 800	3,2
2020 Porsánjgu	8 228 595	9,5	1941 Skiervá	2 155 000	2,5
2025 Deatnu	7 946 448	9,1			

Gáldu: Sámediggi

lašvuodat oahpásmahttimis ortnegiid vel eambo daidda ealáhusbirrasiid mat uhccán ohcet doarjagiid Sámedikki ortnegiin.

Sámedikki eará ge doarjjaortnegiid hárrái lea stuorra geográfalaš molsašupmi, muhto dás lea eanet logihkalaš oktiivástáduš gaskal doarjjaortnegiid fidnosuorggálaš vuoruhemiid ja báikkálaš ealáhusstruktuvrraid.

Nannet ángiruššama fitnodatfierpmádaga ovddideamiin

Sámediggi oaidná stuorát ja buoret fágafierpmádagaidda ovddideami dehálaš vuohkin nuppástuhtit ealáhuseallima sámi guovlluin, geahča Sámedikki ealáhusdiedáhusain *Šattolaš Sápmi – Guoddevaš ealáhusovddideapmi – Sámediggediedáhus ealáhusovddideami birra*. Sámediggi oavvilda earret eará ahte vásáhusat dálá klyngeprográmmain čájehit ahte fitnodagat mat barget ealáhusklyngein, barget eambo rastásaččat, dain lea alit barggolašvuohka, eambo boadut vuovdimis ja stuorát árvoháhkkan go fitnodagain mat eai leat mielde klyngein. Nu lea erenoamážit vuosttamus jagiid.

Sámediggi áigu čavget ángiruššama ealáhusdiedolaš bargguin fierpmádagas gaskal fitnodagaid ja eará resursabirrasiid. Lassi fierpmádatčalmusteapmi adnojuvvo mearrideaddjin go áigumuš lea váikkuhit eambo árijalaš innovašuvdnabirrasii mas sámi guovlluid viidásat joavkkut leat mielde. Sámediggi bargá maid árijalaččat luvven dihtii fierpmádatálgagiid váikkuhettiinis árra muttus go doaimmaheddjiin lea dárbu čohkket návcaid oktasaš mihttui. Dasa lassin lea Sámediggi

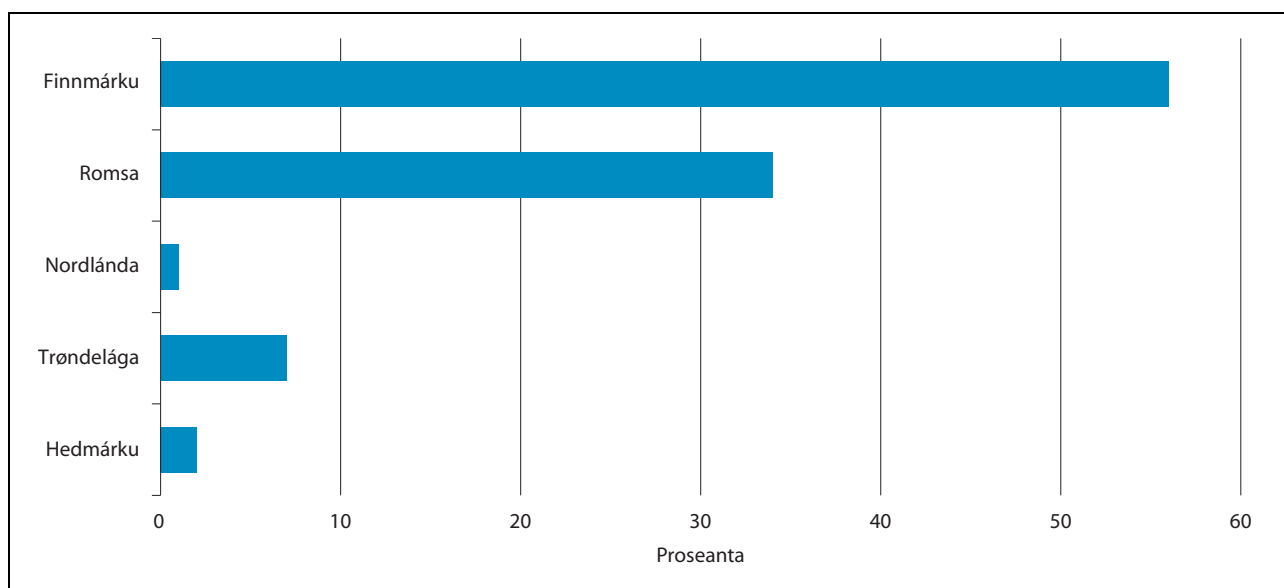
álggahan mánga gealboprográmma maid ulbmil lea nannet ealáhusaid.

5.2.2 Innovašuvdna Norgga juolludeami

Innovašuvdna Norgga juolludan buohkanas loannat, doarjagat ja dáhkádušat doaimmaheddjiide sámi gielddain lei 243 milj. ruvnnu jahkát áigodagas jagi 2013 rájes jagi 2019 rádjai. Vuolimus jagi 2013 (183 milj. ruvnnu) ja alimus jagi 2014 (298 milj. ruvnnu), muhto oalle stádis eará jagiid. Áigodagas lea oktiibuot juolluduvvon 1,7 miljárdá ruvnnu.

Iskkaduvvon gielddain juolludii Innovašuvdna Norga áigodagas 2013–2019 oktiibuot 398 milj. ru. doarjjan. Doarjjarudat manne eanadollui/vuovdedollui, industriijii, guolástussii/guollebiebmamii, gávppálaš bálvalusfálaldagaide ja fágalaččat diedalaš ja tehnikkalaš bálvalusaide.

Doarjagiid juohkáseapmi industriijalaš/almolaš dutkamii ja ovddidanšiehtadusaide áigodagas 2013–2019 lea golbma proseantta sámi gielddaide. Oktiibuot juolluduvvui 508 milj. ruvnnu dakkár prošeavttaide buot fylkkaide main leat STN-gielddat, muhto dušše 15 milj. ruvnnu dain juolludusain addojuvvojede prošeavttaide iskojuvvon gielddain. Stuorámuš oassi doarjagiin DjO-prošeavttaide gávdnat mii Finnmárkkus gos 39 proseantta juolluduvvon sumiin lea juolluduvvon fitnodagaide mat leat iskojuvvon gielddain. Vástideaddji oassi lea ovcci proseantta Romssas ja guokte proseantta Trøndelágas. Nordlánddas ja Hedmárkkus eai leat registrerejuvvon DjO-juolludusat iskojuvvon suohkaniin.

Govus 5.2 Innovašuvdna Norgga juolludusat áigodagas 2013–2019 sámi gielddaide

Ovddidanprográmma *Landbruks- og reindrifts-basert vekst og verdiskaping* galgá váikkuhit dasa ahte árvoháhkan lassána báikkálašbiepmus, mátkaaláhusain, boazodoalus ja eará eanadoallovuđot ealáhusain. Innovašuvdna Norga hálddaša prográmma ja fállá dárkilit heivehuvvon váikkuhangaskaomiid málbma- ja minerálaroggama, ahtanuššandoarjaga, gealboovddideami ja beaginhuksama várás.

5.2.3 SkatteFUNN-ortnega geavaheapmi

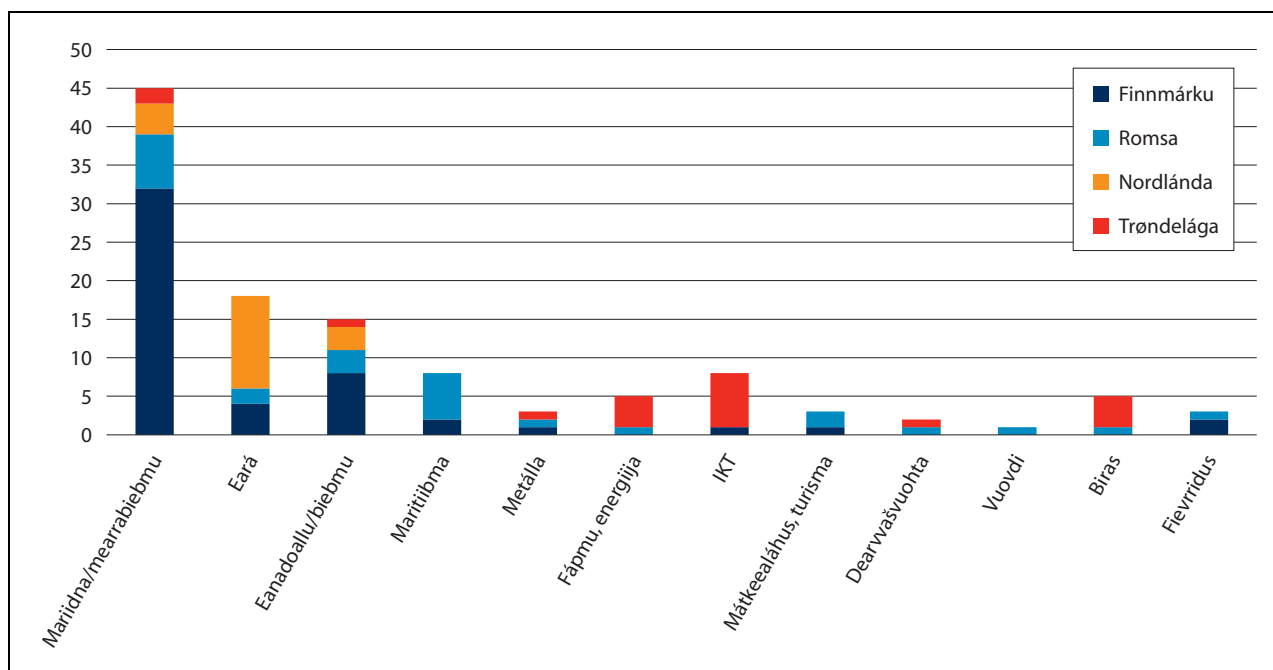
SkatteFUNN geavaheapmi sámi gielddain lea leamaš uhcci áigodagas 2013–2019. Buohkanassii leat registrerejuvvon gaskal guhitta ja 28 dohkkehuvvon ohcama juohke jagi. Lunddolaš lea vuordit mearkkašahtti molsašuddama ohcamiid logu dáfus juohke gielddas, ja mánja gieldda ei leat oppa registreren ge dohkkehuvvon SkatteFUNN-prošeavttaid mañimus guđa jagi áiggi. Go buohstastáhtta SkatteFUNN riikkalaš geavaheami, de lea iskojuvvon gielddain sullii 1,4 SkatteFUNN-prošeavtta juohke 1000 bargi ektui. Nasionála dásis lea dat árvu sullii 2,5. Sámi gielddaid ohcamiid dohkkehanproseanta lea sullii seamma go dahje unnán vuolit go rikka gaskamearri. Dutkanráđdi bargá systemáhtalaččat vai SkatteFUNN ortnet galgá eanebut geavahuvvot.

Boksa 5.7 SkatteFUNN

SkatteFUNN lea vearrogeasusortnet dutkanja ovddidanáŋgiruššama várás (DjO) ealáhuseallimis. Mihttu lea movttiidahttit daid fitnodagaid mat háhket odđa máhtu, dieđuid dahje vásáhusa mii fas sáhtta váikkuhit odđa dahje buoret buktagiidda, bálvalusaide dahje buvttadanvugiide.

Mariidna/mearraborramuš-suorgi geavaha eanemusat SkatteFUNN sámi gielddain, gč. govovosa 1. Oktiibuot čadahuvvojit 45 proseantta prošeavttain ovtasbargguin DjO-ásahusain. Erenoamážit mearradoallosuorgi láve bargat ovtas DjO-birrasiiiguin.

Dokumeantaid geahčadeapmi čájeha ahte leat golbma skatteFUNN-prošeavtta main lea fáttát mat čatnasit *duodjái* (sámi árbevirolaš dáiddaduodjái ja duodjái). Jagi 2013 rájes leat registrerejuvvon gávccii prošeavtta maid fáttát gusket boazodollui, dat main dain prošeavttain leat leamaš beroštupmi lea ovddidit kvalitehtavuogadagaid, gálvojohtovuogadaga, vuohtánvuogadaga čorragiid/ealuid ja bođu bohccuid vuohttáma várás.

Govus 5.3 Dohkkehuvvon SkatteFUNN-prošeavttaid juohkáseapmi (fidnosuorgi/fylka) iskojuvvon gielddain áigodagas 2013–2019.

Gáldu: Dutkanráđdi

5.2.4 Regionála dutkanfoanddat

Áigodagas 2010–2019 lei foandaregiovnna Davvi-Norgii, foandaregiovnna Gaska-Norgii ja foandaregiovnna Innlandet:i gulli foandastivrrain ovdasvástádus fuolahit maiddái sámi dutkanberoštusaid ja -dárbbuid. Jagi 2020 rájes lea dat ovdasvástádus iešgudet fylkkagiielddain/fylkkasuohkaniin, ja Romssa ja Finnmárkku fylkkagiielda ja Nordlándda, Trøndelága ja Innlandet fylkkasuohkanat galget konsultašuvnnaid bokte Sámedikkiin maiddái fuolahit sámi dutkanberoštusaid j -dárbbuid.⁵

Diehtovuodus maid Dutkanráđđi, Sámediggi ja Innovašuvdna Arktis leat ráhkadan, boahá ovdan ahte *Regionála dutkanfoanda Davvi-Norga* juolludii oktiibuot 13,2 milj. ruvnnu 17 prošeaktii sámi fáttáid ja birrašiid várás. Ovtta prošeavtta eaiggát gullá ealáhuseallimii, instituhttasuorgái gullet gávcci prošeavtta, UH-suorgái golbma prošeavtta ja almmolaš suorgái fas vihtta prošeavtta. Dan 17 prošeavttas leat 14 gealbudandoarjja-prošeavttat (ovdaprošeavttat).

Dain prošeavttain mat ožžo doarjaruđaid, leat viiddis fáttát. Dat leat leamas boazodoallu prošeavttain biergokvalitehta birra, dálkkádatnuppástusaid váikkuhusaid birra ja diehtovuodu ovddideami birra beaktilis hálddašeami várás. Sámi searvevuohtha ja innovašuvdna leat leamaš vuolg-gasadji mángga prošeavttas sámi mátkeealáhusaid ja hutkás ealáhusaid birra, ja giielddaid diliid

Boksa 5.8 Regionála dutkanfoanddat

Regionála dutkanfoanddaid hálddašit fylkkagiielddát ja daid mihttu lea nannet regiovnnaid dutkannávccaid doarjagiiguin dutkamii ja innovašuvdnii ja mobilitehta bokte lasihit DjO-áŋgiruššama. Dasto galget dutkanfoanddat ruhtadit alladássásaš dutkanprošeavttaid ja veahkkin váikkuhit ahte fitnodagat ja almmolaš doaimmahagat buoridit/lasihit iežaset gelbbolašvuoda, innovašuvdnánávcca, árvoháhkama ja gilvalánávcca álggahettiin dutkama ja válddidettiin atnui DjO bohtosiid. DjO-prošeavttaid sáhttet ealáhusat, eaktodáhtolaš suorgi almmolaš doaimmahat, ja maiddái universitehtat, allaskuvllat ja eará dutkanbirrasat leat álggahan.

láhčima birra, sámi kultuvra ja luondu leat leamaš vuolg-gasadji vásáhusbuvttadeamis.

Regionála dutkanfoanda Gaska-Norga lea addán doarjaga prošeavttaide main leat sámi fáttát áigodagas 2015–2019. Čieža prošeaktii juolluduvvui buohkanassii 8,4 milj. ruvnnu. Instituhttasuorggis ledje golbma prošeavtta, Universitehta- ja allaskuvlasuorggis golbma prošeavtta ja almmolaš suorggis fas lei okta prošeakta. Dás ge ledje eanaš ovdaprošeavttat, namalassii vihtta gealbudandoarjja-prošeavtta. Hálddašeapmi ja lullisámi árbedieđuid ja -máhtuid gaskkusteapmi, identitehta ja kultuvra, árbemáhtut boazodoalus, lullisámegiella ja nuorra sámiid identitehta leat leamaš dehálaš fáttát dain prošeavttain. Dasa lassin lea čađahuvvon prošeakta daid sámi divššohassihkarvuoda birra geat geavahit dearvvasvuoda- ja fuollabálvalusaid.

Regionála dutkanfoanda Innlandet lea juolludan ruđaid jagi 2010 ovtta ovdaprošeaktii mas lei sámi fáddá, ja dat lei lullisámi kulturhistorjja ja kulturmuithálddašeami birra.

5.3 Ráđdehusa vearropolitihkka dagaha báikkálaš oalgeváikkuhusaid

Ráđdehus doaimmaha ealáhuseovddideaddji vearropolitihka mii ovddida investeremiid Norgga bargosajiide, sihke riikkalaččat ja báikkálaččat ja doarju báikkálaš eaiggátvuoda. Govda vearovuodus, vuollegis vearromearit ja ealáhuseid giedahallan ovtta láhkai vearu dáfus váikkuhit dasa ahte resurssat geavahuvvojit buoremus lági mielde. Geahpeduvvon fitnodatvearuheapmi dahká fitnodagaide eambo gánnáhahttin čađahit investeremiid go bargosajiid álggahit ja rustet boahhteáigái. Ráđdehus lea maid vuoruhan geahpedusaid opmodatvearus nannen dihtii priváhta, norgalaš eaiggátvuoda ja ja smávva fitnodagaid mat sorjájit báikkálaš investerejeddjiin. Ráđdehusa geahpedusat vearuheamis leat erenoamáš dehálaččat go lea sáhka láchčimis árvoháhkamii, nuppástuhttimii ja bargosajiid álggaheapmái boaittobeliid ealáhuseid.

Ráđdehus oaivvilda ahte luondduresurssaid berrešii vearuhit vai badjebáza boadášii searvevuhtii ávkin, seammás go fitnodagat beasašedje ávkkástallat gánnáhahtti resurssaiguin. Norggas leat ollu luodduriggodagat mat beaktilis mudemiin ja ávkkástallamiin sáhttet addit stuorát boaduid go daid maid livččii oazžut eará ealáhuseid doaimmas, dat mearkkaša vuodđoreanttu dahje buhtes dietnasa. Vuodđoreanttu vearuheapmi petroleadoaimmas ja čáhcefámus lea addán

⁵ Jagi 2019 ráđjai hálddašuvvui RFF foandaregiovnnaid, mas earret eará Davvi-Norga lei sierra foandaregiovnna.

mearkkašahtti veahki ruhtadit čalggu/buorredilálašvuoda. Riekta hábmejuvnon vuodđoreantovearut dihto báikkiid gálđuin eai hehte investeremiid ja váikkuhit seammás geahpedit molsašuddi vearuid dárbbus. Oktii buot sáhttet váikkuhit buoret resursageavaheapmái.

Mearradoallosuorggis máksá ealáhus buot kapasitehtaviiddidemiid ovddas ja máksá dasa lassin vel buvttandivada jagi 2021 rájes. daid boađuid oasis biddjojuvvojit Mearradoallofondii mat dasto juhket boađuid viidáseappot gielddaide mat láhččet diliid ealáhusdoibmii

5.4 Nuppástuhttin ja ahtanuššan gáibida kapitála fidnema

Mánnga čielggadusa earret eará Vearrolávdegotti (NOU 2014: 13), Buvttalašvuodákommišuvnna (NOU 2016: 3) ja Kapitálafidnenlávdegotti (NOU 2018: 5) orrot čájeheamen ahte kapitálamárkanat Norggas doibmet bures dábálaš diliid áigge. Ráđdehus lea gieskat máinnašan kapitálafidnema Finnmáarkodieđáhusas 2021. Das boahá ovdan ahte gánnáhahtti prošeavttat Norggas eanaš bures fidnejit ruhtadeami. Vaikke vel kapitálamárkan makroperspektiivvas orru bures doaibmamin, de soaitet gal gánnáhahtti prošeavttat mat eai gávna ruhtadeami rivttes haddái.

Ráđdehus áigu ásahit ođđa investerenfoandda stáhtalaš ja priváhta kapitálain mii hálddašuvvo Davvi-Norggas, gč. Meld. St. 9 (2020–2021) *Mennesker, muligheter og norske interesser i nord*. Ulbmil lea buoridit kapitálafidnema ja buriid hálddašeaddji-birrasiid šattu davvin ja dat galget leat jurddašuvvon daid márkansiide osiide main ohcaluvvo eanet kapitála go dat maid kapitálamárkan jo fállá. Ásaheami vuodđun leat vásáhusat siepmanfoanddain ja geahččat mat kapitálafidnenlávdegotti rávvagat leat dakkár foanddaid hárrái, gč. NOU 2018: 5. Jagi 2021 reviderejuvnon nátionálabušehtas evttoha ráđdehus ahte ođđa foanddas galgá leat unnimusat 400 milj. ruvnnu, ja ahte stáhta juolluda 50 proseantta rádjai dan supmis. Stáhta áigu bidjat kapitála fondii seammás go ja seamma eavttuiguin go priváhta mielinvesterejeaddjit ge. Evttohuvo ahte Investinor oázžu bargamuššan almmuhit foandda hálddašeami ja dat galgá hálddašit eaiggátvuoda stáhta oasis. hálddašeaddji galgá ieš válljet mii galgá leat foandda báikin Davvi-Norggas. Go stáhta ruđat leat luvven seamma ollu priváhta kapitála, de áigu ráđdehus árvvoštallat lasihit stáhta oasis vel 200 milj. ruvnnuin.

Interreg Nord nammasaš EU-programma rámma siskabealde čielggadit regiovnat Davvi-

Suomas, Davvi-Ruotas ja Davvi-Norggas oktasaš Arctic Investment Platform ásaheami. Eurohpálaš investerenbáŋku (EIB) lea okta ovtasbargoguimmiin dán prošeavttas. Ulbmil lea lasihit investerenkapitála vejolaš fidnema unna ja gaskageardán fitnodagaid várás regiovnas, ja dasa maid gullá foandda-foanda-readun investerema várás regiovnas. EIB eaktu buktit kapitála lea ahte davimus fylkkat ja leanat ásahit heivvolaš ovtasbargostrukturen. Nordlándda fylkkasuohkan ja Romssa ja Finnmáarkku fylkkagiella leat mearridan searvat. Dat vuodđu sáhtta váikkuhit lasi kapitálafidnemii ovddidan dihtii ahtanuššanfitnodagaid, ja vel ovddidan dihtii hálddašanbirrasiid riikaoasis. Doaibmabidju ollista oamastan davvinorgalaš foandda buorre vuogi mielde. Davviguovlodieđáhusas lea ráđdehus addán čielga signála EIB:i, EU:i ja davviriikkalaš ránnjáriikkaide ahte Norga doarju fylkkagielladaid mearrádusaid ahte sii háliidit searvat árijalaččat Arctic Investment Platform ásaheapmái.⁶

5.4.1 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi čujuha dasa ahte leat sierranas investerenfoandda ja siepmanfoandda, muhti ii ovttage fondii mii lea erenoamážit guoddevaš ealáhusovdideami várás álgoálbmotguovlluin. Danne oaivvilda Sámediggi ahte lea dárbu ásahit ođđa investerenfoandda mii fuolaha dan beroštumi.

Sámi servodagain lea dábálaččat hui uhccán kapitála, mii dagaha sámi ealáhusaide váddáseabbon fidnet investerejeddjiid ja kapitála investeremiidda. Sámediggi oaivvilda danin ahte foandda dárbu álgoálbmogiid várás lea erenoamáš stuoris. Foandda lea vejolaš ásahit mánnga málle mielde, muhto Sámediggi deattuha ahte foanddain mihttu lea ovddidit ođasmuvvi ja guoddevaš ealáhusdoaimma ja innovašuvnnaid mat leat čadnon álgoálbmogiidda. Presiepman- ja siepmanfoanda sáhtta váldit stuorát riskkaid go earálgan ruhtadeapmi, ja sáhtta investeret árat muttuin dahje ovdalگو fitnodagas lea gálvojohtu, jus dihto eavttut leat. Sámediggi čujuha dasa ahte leat ásahuvvon ollu siepmanfoanddat main ulbmil lea veahkkin luvvehit eambo guhkesáigásaš ja doarvái kapitála fitnodagaide mat devdet eavttuid mat leat foandda investerenmihtuin. Sámedikki oaidnu lea danne ahte lea dárbu ovddidit dakkár ealáhusfoandda mii heive sámi fitnodagaide. Sámedikki vásáhus lea ahte sámi fitnodagat gártet daid foanddaid ulbmiljoavkku olggobeallái. sámedikki mielas lea

⁶ Dieđ. St. 9 (2020–2021)

danne dárbu ovddidit ealáhusfoandda mii erenomážit lea heivehuvvon sámi fitnodagaide.

Dakkár foanda, sámedikki árvvoštallama mielde, sáhtášii ruhtadit ja investeret fitnodagaide ja ealáhusdoaimmaide main leat vejolašvuodát. Sámediggái lea dehálaš ahte dakkár foandda ásaheamis lea álgoálbmotdimenšuvdna vuodus, ja vuoddonjuolggadusat, njuolggadusat ja ulbmiljoavku foandda várás lea dakkár vuolggasadji.

Sámediggi doarju ráđdehusa álgagadahkan ásahtit ođđa investerenoandda ja árjjalaččat searvat guktui foanddaid ásaheamis, mii eahpitkeahhtá sáhtášii buoridit Sámi ealáhusaid kapitálafidnema.

5.5 Heivehuvvon bargodivat addá ovdduid ealáhusaide

Heivehuvvon bargoaddidivat mearkkaša ahte máksomearit molsašuddet dan báikki ektui gos fitnodat lea. Máksomearit leat unnibut doaresbeliin go guovddáš guovlluin. Riika lea juhkkovuvvon čieža iešguđet bargoaddidivada avádahkan. Doaimbidjoavádagas Davvi-Norggas lea bargoaddi-

divat 0 proseanta, 14,1 proseantta ektui mii lea olles máksomeari guovddáš guovlluin. Davvi-Norggas muđui lea 5,1 proseantta, earret Romssa gávpogis ja Bádádjos, gos lea 7,9 proseantta. 14 sámi gieldda leat doaimbidjoavádagas, ja guđa sámi gielddas fas lea 5,1 proseanta, ja Snoases lea 6,4 proseantta.

Heivehuvvon bargoaddidivat lea nannoseamos guovlopolitihkalaš váikkuhangaskaoapmi Norggas. Heivehuvvon bargoaddidivat doaimmá dan láhkai ahte dat njuolgga geahpeda golu váldit olbmuid bargui doaresbeliin. Ortnet lea vuorddehahtti danne dat lea automáhtalaččat geavahahtti buot fitnodagaide boaittoheale guovlluin, earret spiehkastagaid muhtun surggiin. Heivehuvvon bargoaddidivat doaimmá go dat oidá bargofámu geavaheami ovdal eará nákfáktoriid geavaheami ovdamearkka dihtii mašinnaid ja fievrridanbálvalusaid geavaheami, ja go oidá bargofámu geavaheami boaittobeliin ii ge guovddáš guovlluin. Divatgeahpedemiin lea maid vejolaš máksit buoret báikká, ja dan láhkai sáhtá ruhtaveahkki doaimmat njulgestaga ásidahttindoarjjan go olmmoš bargá ja ássá boaittobeliin.

6 Buorre lea eallit sámi guovlluin

6.1 Heivvolaš ássanviesuid fidnenvejolašvuohta

Álbmotovdáneapmi, geasuheaddji ássanbáikkít, viessohuksen ja viessohattit doibmet gittalagaid. Heivvolaš ássanviesuid fidnen lea dehálaš juohkehačča eallinkvalitehtii, ealáhuseallima ovdáneapmái ja vejolašvuhtii fállat buriid čálgobálvalusaid. Sámi guovllu regionála guorahallamis geassá Telemarksforsking ovdan viessohuksema ássanbáikki geasuheami oktan deháleamos fáktorin.¹

Muhtun gielddain leat unna, eahpesihkkaris ja bisáneaddji ássanviessomárkanat. Uhccán ássanviesuid huksen dagaha ahte viesut eai odasmahttojuvvo. Sámi guovlluin lea leamaš heajut viessohuksenleaktu go oppa riikkas muđui buot jagiid maŋná 2000. Sámi guovllus lea viessohuksenleaktu áigodagas 2010–2019 leamaš gaskamearálaččat 2,5 viesu juohke 1000 ássi nammii.² Dat lea mearkkašahtti unnit go riikkas muđui ja heajut go sulastahtti guovlluin. Jagi 2020 huksejuvvojedje 2,7 odđa viesu juohke 1000 ássi nammii, ja vástideaddji lohku oppa riikkas lei 5,5. Deatnu lea áidna sámi gielddain mas viessohuksen lea leamaš stuorát go riikka gaskamearri maŋimus logi jagi. Gáŋgaviikkas ii huksejuvvon oktage viessu jagi 2009 ja jagi 2018 gaskkas, vaikke vel gielddas lea lassánan ássiid lohku.³

Go unnán ássanviesut leat de dat sáhtta mearridit ásaiduvvet go olbmot dakkár báikái dahje háliidit go ássit guhkit ássat báikkis. Heivvolaš ássanviesuid váilun lea okta maŋgga sivas dasa ahte rekrutteret olbmuid doaresbeale báikkiin. Deháleamos sivva heivvolaš ássanviesuid fidnet lea ahte viesut leat háreve vuovdimassii ja láigoheapmái regiovnnas, seammás go báikkálaš ássanviesut leat nu hálbbit ahte ii gánnát hukset odđa viesuid.⁴

Viessobánkkus leat váikkuhangaskaoamit mat dorjot viessohuksema doaresbeliin ja sámi guovlluin. Viessobánkku lonenortnegiin okta mihttu lea

doarjut viessohuksema doaresbeliin. Viessobánku sáhtta geahpedit lonendási gáibádusaid guovlluin god priváhta bánkkut uhccán ruhtadit odđa viesuid huksema. Alggahanloana dáfus lea vejolaš spiehkastit njuolggadusaid gáibádusain jus viessodilli hehtte vejolašvuođaid bisuhit bargodili dahje hehtte báikkálaš ealáhuseallima ovddideami. Viessobánkkus leat maid váikkuhangaskaoamit sihkkarastin dihtii heivvolaš ássanviesuid boarásmuvvi ássiide. Gelda- ja odasmahttindepartemeanta lea gohččon Viessobánkku fuolahit dan oahpasmahttit buorebut ahte guovlopolitihkalaš vuhtiiváldimiid geavaheapmi galgá doaibmat loanaid addimis, ja nannet dieđuid mo ortnet galgá doaibmat.

Dahkan dihtii sámi gielddaid eambo geasuheaddjin, sáhtta leat dárbu háhkat lasi ássanviesuid ja eambo maŋggalágan viesuid. Viessobánkku váikkuhangaskaoamit geavahuvvojit buoremusat ávkin go gielddain lea árjjalaš viessopolitihkka. Gielddain lea plánema bokte guovddáš rolla láhčit dilálašvuođaid dasa ahte lea vejolaš háhkat geasuheaddji ássanviesuid ja daid fidnen láhkai buot iežaset ássiide. Eambo geasuheaddji báikkálaš servodagat loktejit viesuid árvvu ja nu dat soaittášii váikkuhit investerenmillii. Dasa gáibiduvvo ollislaš bargu, mas viessomárkana iešguđet osiid oktavuoda lea dárbu geahčadit. Dehálaš lea báikeovddideami čatnat oktii boarrásiid fuolahusa ja bargofámuid háhkama plánaide. Ovdamearkka dihtii leat boaittoabeale gielddain oalle uhccán vuoras olbmot geat iežaset dáhtus fárrejit álkít fidnehahtti vissui ja dakkár vissui mii lea buorebut heivehuvvon vuorasvuhtii. Viesuid huksen vuoras olbmuide sáhtta lasihit viessofálaldaga eará ássiidjoavkkuide, ja lagas ovttagbargu gaskal ealáhuseallimiin ja huksejeddiid sáhtta gávdnat buriid čovdosiid ja hutkat geasuheaddji ássanviessočohkiid.

Sámedikki mielas lea ássanvistečovdosat uhccán heivehuvvon dálkkádahkii ja temperatuvraide davvin, ja vel vuordamušaide ahte dávji deaividit roassodálkkít. Sámediggi oaivvilda ahte ássanviessopolitihkka ferte heivet daid ealáhusaide mat leat dábálaččat sámi guovlluin. Dasa lassan lea dehálaš ahte buolvvat ja bearrašat besset ássat

¹ *Regional analyse Samisk område 2019.*

² Telemarksforsking, Regional analyse.

³ Telemarksforsking: Regional analyse

⁴ Gyene, M. m.fl. (2020)

lahkalagaid. Maiddái movttiidahttinortnegat nanen dihtii vejolašvuoda investeret almmolaš viesuide, nu go skuvllaide, mánáidgárddiide ja boarásiidásahusaide, lea Sámedikki oainnu mielde dehálaččat servodatovdáneapmái sámi guovlluin.

Sámediggi čujuha dasa ahte guovlodemografiijalávdegoddi raporttastis NOU 2020: 15 *Det handler om Norge* lea čujuhan bures doaibmi viessomárkaniid dárbut boaittobeliin, gos viessohattit leat vuollegaččat ja viessohattit uhccán gorgnot. Sámediggi doarju lávdegotti evttohusa viiddit Viessobánkkku ovddasvástádusa váikkuhit dasa ahte erohus gaskal huksengoluid ja márkantatti/viessoárvvu ii šatta menddo stuoris. Jus nuorra viessohuksejeaddjit dahje -oastit sáhttet luohttit dasa ahte viessohuksen doaresbeliin ii mearkkaš ruđaid massima, de jáhkka Sámediggi ahte sisafarrejeddjiid lohku sáhtta lassánit ja dalle šattašii maiddái ásaiduvvan eambo geasuheaddjin sámi guovlluin.

Sámediggi lea mángii čujuhan man mávssolaččat árjjalaš ássanviessopolitiikka ja heivehuvvon viessoruhtadanortnet leat. Sámediggi válddii ášši ovdan earret eará ráđdehusa barggu oktavuođas diedáhusain Meld. St. 9 (2020–2021).

6.2 Kultur- ja astoáigefálaldagat

Govda ja mánggabealat kulturfálaldat váikkuha báikkiid geasuheami lassáneapmái, ja dat lea dehálaš fáktor mii dagaha ahte searvevuoda dovddu, identitehta ja eallinkvalitehta vásáhus nanosmahttojuvvojit. Kultur- ja luondduvásáhusat leat mielde mearrideamen ássanbáikki válljema. Dasa lassin váikkuhit kultuvra ja hutkás ealáhusat sámi guovlluin árvohákkamii ja dasto investeremidda ja bargosajiide.

Sámediggi juolluda njuolla doarjagiid sullii 75 giellaguovddáži, kulturásahussii (museaide, teáteriidda, festiválaide, filmainstituhtii, girjelágádusaide jna.), ealáhusorganisašuvnnaide ja -ásahusaide mat leat 26 sajis/báikkis riikka miehtá. Buot dát ásašusat ja organisašuvnnaat váikkuhit dasa ahte sámi dáidda, kultuvra, giella ja ealáhuseallin leat báikkálaččat ja leat dehálaččat loaktimii ja ássanmillii sámi guovllus. Giellaguovddážat váikkuhit dasa ahte olbmot besset oahpahallat sámegeiela ja geavahit giela. Museaid váikkuhus mitala báikkálaš servodaga birra huksejit identitehta ja searvevuodadovddu. Teáhterat váikkuhit ovddidit giela, muitalandáidaga ja addet buriid kulturvásáhusaid. Festiválain gaskkustuvvo sámi juoigan ja musihka ja doppe sáhttet olbmot deaivvadit ja hervvoštallat buriid birrasiin. Duodjeinsti-

tuhtta ja duodjeorganisašuvnnaat veahkehit olbmuid oahppat duddjot ja goarrut alcceseaset gávtti. Buot dát ovdamearkkat ja vel eanet váikkuhit positiivvalaččat dasa ahte sámi báikegottit geasuhit, dat addet bargosajiid ja dat váikkuhit ealáhusaide sakka buriid oalgeváikkuhusaiguin. Vejolašvuolta ii leat eisege doarvai geavahuvvon go olmmoš jurddaša maid giella-, kultur- ja ealáhusásahusat/-organisašuvnnaat livčce sáhttan váikkuhit bargosajiid lassáneapmái, ain eanet doaimmaide ja oalgeváikkuhusaide, ain eambo sámiid loaktimii ja nanosmahttojuvvon identitehta- ja iešdovdui.

Sámi kultureallin lea searvválaš ja váikkuha riikaoasi riikkaidgaskasaš oainnusmahttimii ja profileremii. Davvi-Norgga kultursuorgi nanne riikkaidgaskasaš ovtasbarggu ja hukse buriid ja rabas álbmogiid gaskasaš oktavuođaid Ártkatis. Kultuvralaš deaivvadanbáikkat ja neahttaarenat álgoálbmogiid várás leat guovdilát dán barggus. Álgoálbmotfestivála Riddu Riddu, Guovdageainnu beassámárkanat, Riikkaidgaskasaš Sámi Filmainstituhtta (ISFI), ja Arctic International Film Fund, Davvi-Norgga riemut, Kulturfestivála Barents Spektakel Girkonjárdgas, Sámi našunála-teáhter Beaivváš ja Davvi-Norgga dáiddamusea leat ovdamearkkat oddahutkás váikkuheddjiid riikkaidgaskasaš kulturovttasbargui, mas sámi kultuvra bures čalmmustahttojuvvo.

Ráđdehus háliida láhčit dilálašvuodaid dasa ahte kultuvra álggahuvvo ja buvttaduvvo, sihke astoáiggástalli dásis nuoraid ja vuoras olbmuid gaskkas ja alla riikkaidgaskasaš dásis fitnolaš ásašusin. Dat sáhttet leat juohkelágan kulturdovddahemiid gaskkusteapmi, unna festiválažiid ja lávddážiid rájes unnit báikegottiin gitta stuorat arenaide nu go museaide ja kulturviesuide gávpoigiin ja regiovdnaguovssážiin. Ovdamearkan sáhtta leat Riddu Riddu-festivála Olmmaivákkis mii lea Gáivuonas Romssas, mii lea ovdánan šaddat odda álgoálbmotjienaid kulturarenan. Festivála čohkke jahkásaččat ollu oasseváldiid geat besset vásihit sihke sámi ja riikkaidgaskasaš álgoálbmotkultuvrra. Riddu Riddu-festivála hukse daid báikkálaš nuoraid gelbbolašvuoda geat leat mielde plánemin ja čadaheamen festivála, ja dat addá oalgeváikkuhusaid ealáhusdoibmii ja váikkuha álgoálbmogiid jienaid nannemii. Oktiibuot váikkuha festivála oainnusmahttit Olmmaivákki ja Gáivuona geasuheaddji báikin.

Rádjaregiovnnaid gaskasaš kulturovttasbargu

Sámi álbmot lea njealji sierranas riikkas, ja danne lea rádjaraštideaddji ovtasbargu erenoamáš

dehálaš. Sámi giella, kultuvra ja eallinvuohki eai dovdda riikarájaid. Danne lea sámi, rádjaregionála searvevuohka dehálaš sámi servodaga ovdáneapmái. Árbevirolaš sámi ealáhusain nu go duojs ja boazodoalus leat dál lagas oktavuodát ja ovttasbargu riikarájaid rastá. Dain guovlluin lea oktasaš máhtovuoddu ja árbevierut mat muhtumassii čuvvot giellaguovlluid. Sámiid historjjás álgoálbmogin leat ollu oktasaš sárgosat álgoálbmogiid historjjáin miehtá máilmmi. Álgoálbmogiid gaskasaš riikkaidgaskasaš ovttasbarggus lea vejolaš vásihit máilmmiviidosas oktasaš hástalusaid. Ovttasbarggus čilget dat vejolašvuodát, hástalusat ja vásáhusaid mat iešguđet álgoálbmogiin leat.

Davvi fylkkagiielddain lea guhkes áiggi vásáhusat bargat ovttas riikarájaid rastá. Riikkaidgaskasaš perspektiiva lea bures cieggan fylkkagiielddaid servodatovddideaddji rolla doaimmaheapmái Riikkaidgaskasaš ovttasbargu, earret eará Interreg-programmaid bokte, váikkuha oktavuodaid ja luohhtámuša huksemii riikarájaid rastá, gelbbolašvuoda fidnemii, gávppi ja bálvalusaid buoret fidnemii ja stuorát márkaniidda báikkálaš fitnodagaid várás.

Álgoálbmotovttasbargu riikarájaid rastá Árkttis lea dehálaš dáidaga ja kultuvrra, giela, ealáhusaid ja servodateallima viidásat ovddideapmái. Vásáhusaid lonohallan árbemáhtuid birra, dálkkádatriedamiid birra ja luonddu ja birrasa gáhttema birra leat dan ovttasbarggu oasis. Dasa gullá maid gulahallan EU:in álgoálbmotáššiid birra.

6.3 Smávvgávppogat ja čoahkkebáikkít fáallet bálvalusaid

Ráđdehusa áigumuš lea bisuhit Norgga ássanministara váldosárgosiid. Lávdaduvvon ássan lea hui mávssolaš Norgii. Dat addá lagasvuoda ja vejolašvuoda geavahit mávssolaš luondduresurssaid, ja seailuha kultureanadaga miehtá riikka. Ii ba unnimusat ge lea viiddis ja vuorjjes ássan dehálaš čuoččuhan dihti Norgga sorjjasmeahtunvuoda ja beroštumiid, erenoamážit davvin.

Nana gávppogaččat ja čoahkkebáikkít leat dehálaš eaktun dasa ahte lea geasuheadđji ássat, eallit ja bargat miehtá riikka. Ráđdehus áigu bidjat ovdan strategija gávppogaččaid ja regionála fápmoguovddážiid várás geassemánu 2021. Ulbmil strategijain lea nannet Norgga gávppogaččaid ja stuorát čoahkkebáikkíid iežaset regiovnnaid fápmoguovddážiin. Ráđdehus oaivvilda ahte geasuheadđji ja ovdánannávccalaš gávppogaččat mat ovttas barget iežaset birasguovlluiguin, leat guovlopolitihkalaš gievravuohka. Ráđdehus háliida

Boksa 6.1 Deanušaldi – ovtta viesus gávpeguovddáži

Deanušaldi lea hálddahušguovddáš Deanu gielddas Finnmárkkus. Báiki lea Deanu oarjabealde dan šaldi buohta mas lea seamma namma. Deanušaldi jagi 1964 rájes šaddan dadjat jo ii mastige dálá čoahkkebáikin mas leat eanet go 700 ássi, ja dál dat lea nana čoahkkebáiki mas lea govda bálvalusfálaldat. Čoahkkebáiki mii oktii lei dalá Deanu ja Buolbmága gielddaid gaskasaš kompromissa, lea dál ovdánan oalle stuorra gávpeguovddážiin gielddas mas lea stuorra eanaviidodat.¹ Báikkis lea sámi mánáidgárđi, kulturskuvla sámi mánáidteáhteriin ja sierra sámeskuvla. Das leat mánga gávppi ja guossohanbáikki, ja vel ráđdeviessu. Sis Finnmárkku diggegottis maid lea Deanušaldi čujuhussan. Almmolaš ja priváhta bálvalusfálaldat lea dehálaš viiddis birasguovlluin/maiddái birasguovlogielddain. Ođđa Deanušaldi rahpamiin čakčamánu 2020, sáhtta vejolaš gálvofievrrideapmi veahkin váikkuhit dasa ahte Deanu doaimma gávpeguovddážiin nannejuvvo.

¹ Eriksen, F. (2012)

dainna strategijain vuosttildit ja dássidit guovdušteami.

Ráđdehus oaivvilda ahte smávvgávppogat ja čoahkkebáikkít váikkuhit buriid ássanbirrasiid ja bures doaimmi almmolaš ja priváhta bálvalusaide maiddái sámi báikkálaš servodagain. Vuollegis áššehas-/geavaheadđjivuoddu ollu boaittobeale guovlluin dahká divrrasin doalahit muhtun almmolaš ja priváhta bálvalusain guovlluin. Nu šaddet smávvgávppogat ja čoahkkebáikkít dehálaš arenan ovdamearkka dihtii muosáhusaid ja fuolahusfálaldagaid várás.

6.4 Gáiddusbargama láchčin addá gealbobargosajiid

Ráđdehus atná dehálažžan geavahit vejolašvuodaid mat leat teknologalaš ovddideamis. Digitaliseren geahpeda hehtejeaddji guhkes gaskkaid boaittobeliin, ja addá vejolašvuodaid čadahit njuovžileabbo čovdosiid. Digitála čovdosat rahpet dakkár vejolašvuodaid ahte lea vejolaš

Boksa 6.2 Snåase – lullisámi oaivegávpot

Snåase lea čeahkkebáiki Trøndelágas ja Snåase suohkana hálldahusguovddáš. Suohkanis leat badjelaš 670 ássi. Snåase lea lullisámegiela guovddášguovlu ja adnojuvvo lullisámi oaivegávpogin. Suohkan lea Trøndelága nubbi stuorámuš eanaviidodaga dáfus. Vaikke Snåase lea oalle unna čeahkkebáikkáš, de lea doppe rikkis kulturfálaldat. Sis lea dovddus musihkka- ja valástallaneallin ja bargu seailluhit lullisámegiela. Suohkanis lea lullisámi mánáidgárdi ja lullisámi skuvla internáhtain, nu ahte eará suohkaniid oahppit sáhtte skuvlajagi doppe orrut. Suohkanis leat mánga sámi áhahusa ovdamearkka dihtii Saemien Sijte, mii lea nátionála musea lullisámi historjja ja kultuvrra várás. Snåase ángiruššá hirbmadit ealahuseallima ovddidemiin ja das lea árijjalaš ealahusearvi ja bargá viššalit ovtta eará suohkaniiguin Innherad:s. Snåases lea sierra gielddalaš ealahusfoanda, sierra fápmofoanda ja vejolašvuohta geavahit regionála ovddidanfoandda mii lea Siskit Namdala várás, mii geavahuvo veahkehit easkka álggaheddjiid ja fitnodagaid doarjagiiguin ovddidanprošeavttaid okta- vuodas.

čadahit bargamušaid eará báikkis go bargoaddi fysalaš kantuvrras. Stáhta rahpá dál vejolašvuođaid dasa ahte bargit sáhttet čadahit barggaid digitálalaččat miehtá riikka. Dat lasiha daid vejolašvuođaid ahte eanebut sáhttet oážžut barggu riikka eará osiin go doppe gos sii ássat. Sihke priváhta fitnodagat ja almmolaš eiseválddit sáhttet veahkkin láchit diliid báikkálaš infrastruktuorra geavaheapmái ja báikkálaš infrastruktuorra geavahit ávkin. Dakkár teknologijja sáhtta fállat buriid čovdosiid gáiddusbargui earret eará go bargit sáhttet searvat bargosearvevuhtii.

Bargomárkaniin main sámi servodagat leat mielde, leat uhccán gealbobargosajit. Danne lea dábalaš ahte dakkár guovlluin fárrejit olggos dakkár olbmot geain lea alit oahppa. Dakkár olbmot geat fárrejit guvlui, dávjá leat maid bearašlah-tut, ja dalle dárbašuvvo bargu guovtti olmui. Gáiddusbarggu vejolašvuohta váikkuha dan vejolašvuhtii ahte lea vejolaš váldit mielde barggu go olmmoš fárre nu ahte lea vejolaš váldit barggu mielde go fárre, ja dalle lea álkit fárret. Mánaga

gieldda leat maid oktiordnen virgealmmuhusaid, ja nu lea álkit gávdnat gullevaš barggu eanebuidda.

Go mielbargit stáhtalaš doaimmahusain sáhttet bargat miehtá riikka ja orrut eará sajis go doppe gos doaimmahus lea, de šaddá stáhtalaš bargoeallin njuovžileabbo, ja dat váikkuha dasa ahte fágagealbu sáhtta bisuhuvvot ja nannejuvvot doaresbeliin. Ealahuseallin lea guhká geavahan ortnegiid main lea stuorra friddjavuohta bargobáikki välljet, ja dat addá sihke buoret vejolašvuođaid rekrutteret bargofámu miehtá riikka ja hehttet ahte bargit heitet fitnodagas fárrema geažil ja ássanbáikki molsuma geažil. Ealahus- ja guolástusdepartemeanta lea dán gida almmuhan guokte virggi bargobáikki friddja välljenvejolašvuođain. Mánnga stáhtalaš etáhtas, nu go Stáhta geaidnodoaimmahagas ja Biebmoearráigeahčus, leat ovddiduvvon iešguđetlágan ortnegat gáiddusbarggu várás. Ráđdehus áigu kártet báikái čadnojuvvon doaimmaid direktoráhtain ja eará stáhtalaš hálldašanorgánain árvvoštallan dihtii vejolašvuođaid sirdit dakkár doaimmaid unnit gávpogiidda ja čeahkkebáikkiide, ja vel árvvoštallan dihtii lassegoluid ja eará čuovvumušaid dakkár doaimmaid sirdima oktavuođas.

Vásáhusat pandemijas čájehit ahte ollu bargamušaid lea vejolaš čoavdit beaktilis gáiddusbargguin, muhto ollugat leat maid vásihan hástalusaid ja gáržžidusaid ruovttukantuvrra ollu geavahemiin mañimus jagi. Stuorát vejolašvuođat bargat miehtá riikka berre danne ovttaštit nu ahte ovddiduvvojit vejolašvuođat gullat bargosearvevuhtii. Dat lea dehálaš sihke danne ahte sáhtta deaivat bargoguimmiid ja fuolahit iežas dárbbu gullat gealbobirrasii. ráđdehus háliida láchit diliid nu ahte stáhtabargit sáhttet gullat báikkálaš kantuvrasearvevuodaide main leat eará ge stáhtabargit dahje priváhta doaimmaheaddjit nu go báikkálaš easkka álggaheaddjit dahje fitnodagažat. Juohke bargoaddi mearrida galgá go iežas fitnodagas láchčojuvvot dakkár oktasaš kánturlanjaide.

Dakkár stáhtalaš infrastruktuorra go stáhtalaš etáhtakantuvrraid ja Stáhtahálldašeaddji lanjaid sáhtta maid heivet fállat báikkálaš bargosearvevuodaide. Ráđdehus áigu kártet dárbbu kánturbirasiidda dannego dilitt láchčojuvvojit gáiddusbargui. Dakkár dárbbut galget nu guhkás go lea vejolaš gokčojuvvot dain lanjain mat leat. Ráđdehus oaivvilda viidáseappot ahte lea stuorra vejolašvuođat láchit fysalaš oktasaščovdosiid ja kántursearvevuodaid doaibmi visttiin, ealahusgárdiin ja máhttopárkkain, deaivvadansadjiin maiddái studeanttaide geat geavahit ávkin heivehahtti

oahpahušfálaldagaid gáiddusoahpahuša bokte, gč. kap. 8.1.

Ráđdehus ávžžuha gielddaid ja fylkkagielddaid kártet ja, ovttas priváhta ealáhuseallimiin, váldit atnui báikkálaš vuoddostruktuorra báikkálaš bargosearvevuodaide mat leat easkka álggaheddjiid ja gáiddusbargiid várás. Seammás ávžžuha ráđdehus gielddaid, ovttas gullelaš doaimmaheddjiiguin, láchit diliid kantuvrasearvevuodaide mat leat stáhtabargiid várás. Ráđdehus áigu maid árvoštallat dárkileappot mo eambo systemáhtalaččat sáhtáši láchit dakkár infrastruktuorra mii sáhtáši gáiddusbargguin čohkket sihke studeantaid ja priváhta ja almmolaš suorggi bargiid.

6.5 Persovdnavástesaš váikkuhangaskaoamit

Ráđdehus bisuha Finnmárkku ja Davvi-Romssa doaimbidjoavádaga, gč. Meld. St. 9 (2020–2021). Doaimbidjoavádat Finnmárkku ja Davvi-Romssa várás ásahuvvui guovlopolitihkalaš váikkuhangaskaoapmin jagi 1990 olmmošlogu ja ealáhuseallima negatiiva ovdáneami geažil 1980-logu loahpageahčen. Finnmárkku ja Davvi-Romssa doaimbidjoavádagas lea bargoaddivada sihkkun dehálemos váikkuhangaskaoapmi. Dasa lassin lea geahpeduvvon persovdnavearru (3,5 proseantta vuolit go riikkas muđui), dálodoaluid ja almmolaš hálddašeami elfámu ovddas ii leat dárbu máksit divada, ja oahppoloana geahpedeapmi. Olbmot geat leat ássan ja bargan doaimbidjoavádagas guoktenuppelot mánu oktana, sáhttet oážžut sihkkovuvvot logi proseantta rádjai oahppoloanas juohke jagi, gitta 25 000 ruvnnu rádjai jahkái. Dan lassin bohtá oahppolo-

Boksa 6.3 Sámediggi – lávdaduvvon doaimmahat

Sámedikkis lea ásaheami rájes jagi 1989 leamaš lávdaduvvon organisašuvdna mángga kánturbáikkiin riikka miehtá. Sámedikkis leat dál kantuvrrat ovcci báikkis. Sámediggái lea lávdaduvvon organiseren leamaš buorre čoavddus mii lea dasa váikkuhan ahte organisašuvdna lea sáhttán rekrutteret mielbargiid miehtá sámi guovllu. Sámedikki leahkin mángga sámi báikegottis lea maid váikkuhan lagasvuhtii sámi álbmogii ja buori oktavuhtii sámiguin riikka miehtá. Sámedikki kantuvrrat leat leamaš áibbas dehálaččat dasa ahte unnit sámi báikkálaš servodagat nu go Áiluokta Hápmira suohkanis, Olmmáivággi Gáivuonas, Vuonnabahta Unjárgga gielddas ja Snåase suohkanis leat vásihan buori ovdáneami. Sámedikki kantuvrrat leat leamaš ja leat ain seamma sajis go sámi kulturásahusat mat leat addán eanet gealbobargosajiid seamma báikkálaš servodahkii. dat lea fas addán nuoraide geat leat ásaiduvvanmuttus ja geain lea alit oahppu, vejolašvuoda fidnet barggu seamma sajis.

ana jahkásaš geahpádus gelbbolaš vuoddoskuvlaoahpaheddjiide geat barget doaimbidjoavádagas. Ortnegat dahke jagi 2019 4,1 mrd. ruvnnu. Árvoštallan jagi 2012 čájeha ahte erenoamáš persovdnavástesaš doaimbijut váikkuhit fáremii avádahkii. (Angell m.fl. 2012).

7 Láhčín ealáhusovddideapmái

Láhčín ealáhusovddideapmái ja ássangeasuheapmái mearkkaša áŋgiruššama mángga suorggi bokte, iešgudet hálddašandásiid ja doaimmaheddjiid bokte. Dasa gullet areálaid gávdnan doaimmi doaimmahusaid ahtanuššamii ja ođđa ealáhusdoaimmaid ásaheapmi, infrastruktuorra mii čatná ássan- ja bargomárkanii oktii ja bures doaimmi viessomárkanat. Báikkálaš servodagaid geasuheapmái gullet maid mánggalágan bargomárkanii beassan, buorre kulturmárkan ja sosiála deaivadanbáikkít. Giella lea lagamus sihke ássiide ja ealáhusdoaimmaheddjiide ja das lea čoavddarolla.

7.1 Gielddaid ja fylkkagielddaid rolla

Gielddain ja fylkkagielddain lea ovddasvástádus báikkálaš ja guvllolaš plánemis, guovddáš čál-gobálvalusain ja váikkuhangaskaomiin mat váikkuhit servodat- ja ealáhusovddideapmái.

Iežas regionála servodatovddideaddji rolla bokte ja ovddasvástádusa bokte joatkkaoahpahas, fágaskuvllain, regionála dutkanfoanddas, doarjjaortnegiin, vuoddostruktuorras ja gelbbolašvuoda- ja ealáhusovddideamis, de lea fylkkagielddain bargamušat mat leat hui mávssolaččat ovddideapmái sámi báikkálaš servodagain. Regiovdnaođastusain ožžo fylkkagielddat čielgasat regionála gealbopolitihkalaš rolla ja ovddasvástádusa, ja galget earret eará váikkuhit dasa ahte lea buoret oktiivástádus gaskal bargofámu fáldaga ja jearaheami regionála bargomárkanii.

Regionála ovddidandoaimmaheaddjin ja plánaeiseváldin lea fylkkagielddain iežas rolla bokte ovddasvástádus geahččat gittalagaid oahpahas- ja gealbopolitihka, arealahálddašeami, servodat- ja ealáhusovddideami. Ovttasráđiid bargoeallima beliiguin, Sámedikkiin, giellaiguin, NAV:in, Stáhtahálddašeddiin ja oahpahas- ja ealáhusdoaimmaheddjiiguin ráhkadit fylkkagielddat regionála plánaid addin dihtii strategalaš háltti gielddaid, regionála stáhta ja eará ovddideaddji doaimmaheddjiid áŋgiruššamii.

Giella áŋgiruššan ealáhusovddidemiin berre geahččat eará gielddalaš áŋgiruššansurggiid oktavuođas nu go ássanviesuid ovddideami, searva-

dahttima, báikeovddideami fárrema gildii earret eará oktavuođas. Doarvá bargofámu ja gullevaš bargofámu fidnen lea eaktun innovašuvdnii, nuppástuhttimii ja árvoháhkamii miehtá riikka. Bures doaimmi infrastruktuorra, ássanviesuid fáldat ja kvalitehta ja almmolaš bálvalusat gáibidit ulbmillaš strategiijaid gielddaplánain.

Sámediggi oaivvilda ahte ássanbáikegeasuheapmi sámi guovlluin lassána sámi giella, kultuvrra ja ealáhuseallima áidnalunddotvuoda čalmmustahttimiin. Doaimmabijut mat sáhttet váikkuhit ássanbáikegeasuheapmái berre danne Sámedikki oainnu mielde ovddiduvvot dakkár searvevuodain gaskal gielddaid, Sámedikki, guovddáš ja regionála eiseváldiid ja váikkuhangaskaopmedoaimmaheddjiid go Innovašuvdna Norggain ja Viessobánjkuin.

Strategalaš servodat- ja areálaplánen lea deháleamos stivrenneavvu gielddaid ja fylkkagielddaid várás. Dat guoská unna gielddažiidda ge. Plánen galgá vihkkedallat vuhtiváldimiid ja čielggadit riidduid, resurssaid geavaheami ja suodjaleami, oktiiveivehit stáhtalaš, regionála ja gielddalaš bargamušaid, ja seammás sihkkarastit rabasvuoda, vuorddehahttivuoda ja buohkaid mielloaibmama geaidda ášši guoská. Plánen eaktuda sin mielloaibmama geaidda plána guoská ja dehálaš lea oáčohit ovdan dieđuid ja áššái guoski beroštumiid.

7.1.1 Konsultašuvnnat Sámedikkiin ja eará sámi beroštusaiguin

Proposišuvnnas Prop. 86 L (2020–2021) *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)* evttohi ráđdehus ahte stáhtalaš eiseváldiid konsultašuvdnageatnegasvuolta mearriduvvo lágain ođđa mearrádušas sámelága paragrafii 4-1, ja ahte gielddaid ja fylkkagielddaid konsultašuvdnageatnegasvuolta nannejuvvo mearrádušain sámelága paragrafas 4-4, geahča válddahallama kapihttalis 1.1 *Overordnede mål og rammer*. Stuorradiggi mearridii láhkari- evdadusaid geassemánu 3. b. 2021 ja mii galgá doaimbagoahtit suoidnemánu 1. b. 2021.

Konsultašuvdnageatnegasvuolta sáhtta fátmastit sámi kultuvrra buot jurddalaš ja ávnnaslaš beliid. Guovdilis áššefáttat sáhttet ovdamearkka

dihtii leat immateriála vuoigatvuodát ja árbediehtu, eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodát, areálasabahkken- ja areálaháldenáššit, ealáhusovddideapmi, boazodoallu, guolásteapmi, eanadoallu, minerálaroggan, bieggafápmu ja čáhcefápmu. Ovdamearkka dihtii sáhtášii leat konsultašuvdnageatnegasvuohta muhtun áššiin mat gusket akvakulturlobiid addimii, go dat sáhtta váikkuhit mearrasámi báikegottiide ja mearrasámi beroštumiide.

Sámediggái lea addojuvvon lohpi ovddidit vuosttaldeami plána- ja huksenlága § 5-4 goalmát laddasa vuodul gielddaplána areáloassái ja regulerenplánii, gažaldagain main lea stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrii dahje ealáhusdoaimmahepmái. Áššin main Sámedikkis lea vuosttal danvejolašvuohta plána- ja huksenlága § 5-4 vuodul ja energiija- ja čázadatlágaid vuodul, ii leat Sámedikkis konsultašuvdnavuogitvuohta sámelága njuolgadusaid vuodul, gč. evttohusa § 4-1 *njealját laddasii*. Das fuolaha vuostaldanortnet ollislažžan seamma vuhtiiváldimiid go konsultašuvdnageatnegasvuohta. Hálddašanorgánaid geatnegasvuohta konsulteret Sámedikki dakkár áššiin ollašuhthuvvo danne vuostaldemiid meannudeamis. Geavdis dat guoská eanaš gielddalaš areálaplánemii.

Dat ráddjen mii čuovvu evttohuvvon mearradusas sámelága § 4-1 *njealját laddasii*, gusto dat tetge dušše Sámediggái. Juohke hálddahusorgánas sáhtta danne leat geatnegasvuohta konsulteret guoskkahuvvon sámi beroštumiid eará ovdasteddjiid, ovdamearkka dihtii boazoorohagaid, gielddaplána areáloasi osiid ja regulerenplána ráhkadeami oktavuodas main sáhtta leat mearkkašupmi sámi kultuvrii ja ealáhusdoaimmahepmái.

7.1.2 Gielddaid gaskasaš ovttasbargu

Ráddehusas lea stuorra luohhtámuš dasa ahte gielddain alddiset lea dáhttu ja nácca ovddidit iežaset unna gávppogaččaid ja báikegottiid. Seammas lea mángga unna gielddažis hástalusat návcaid ja gelbbolašvuoda dáfus bisodettiin lassaneaddji nuppástuhtindeattus. Dárbbut mat čatnasit ealáhusovddideapmái, gealpolitihkkii, servodat- ja areálaplánemii ja dálkkádat- ja biraspolitihkkii leat dávjá gielddarájaid rasttideaddjit. Ovttasbargu ja dieđuid ja vásáhusaid lonohallan gielddarájaid rastá ealáhus-, servodat- ja bálvalusovddideami birra sáhttet gánnáhit. Dat guoská sámi gielddaide ge mat dávjá leat unnit ja main lea váttis hukset fágagelbbolašvuoda.

Ráddehus oaihvilda ahte gielddaid ovttastahhtin lea buoremus čovddus go áigumuš lea nannet gielddaid ollislaš perspektiivaid, bálvalusaid,

plánaid ja ovdánannávcca juolggá álbmotválljen stivrejumis. Eanaš leat dakkár hástalusat mat čatnasit smávvgielddaid nákcii ja gelbbolašvuhtii ja ollislaš ja guoddevaš servodat- ja ealáhusovddideami dárbbui, mii dahká dárbbaslažžan viidáseappot bargat oáččohan dihtii eanet boahteáigasaš gielddastruktuurra. Dat odastusdárbu lea lassánan mañimus logiid jagiid.

Gielddaid gaskasaš ovttasbargu lea álot lassi doaimmi gielddastruktuurii bargamušjuhkui, ja dat dáhpáhuvvá mángga suorggis ja mángga láhkai. Ovttasbargu ja dieđuid ja vásáhusaid juogadeapmi gielddarájaid rastá ealáhus-, servodat- ja bálvalusovddideami birra sáhtta leat hui ávkkálaš.

Unnagávppogašgielddat sáhttet váldit jodiheaddjidoaimma regiovnas ovttasbargoguoibmin, hoahpuheaddjin ja diliid láhččin doaimmaheddjiid várás gávpot- ja birasgielddain ovddidanbarggu, nuppástuhtima, innovašuvnna ja čuolbmačoavdima oktavuodas.

Guoskevaš ovttasbargosuorggit smávvgávpporegiovnain leat erenoamážit plánen, maiddái gielddaid gaskasaš plánakantuvrrat, ja ealáhus- ja servodatovddideapmi, luoitingeahpedusat ja dálkkádatheiveheapmi, ja ovttasbargu bálvalusfálaldaga hárrái smávvgávppogašregiovnas, maiddái IKT, digitaliseren ja innovašuvdna. Dasto čujuha ráddehus dan vejolašvuhtii mii lea ovttasbarggus gielddaid gaskasaš plánaid bokte.

Stáhtahálldašeadji sáhtta veahkehit oáččohan dihtii eambo systemáhtalaš ovttasbarggu gaskal gielddaid smávvgávpporegiovnain, mii sáhtta leat buorre gaskaboddosaš čovddus sihkkarastin dihtii buriid bálvalusaid ássiide ja báikkálaš servodagaide buoret ovdáneami, gos oanehis áiggis lea váttis čadahit gielddaid ovttastahhtima.

7.1.3 Areálaide sisabahkken ja gulahallan sámi beroštusaiguin

Luondduresursavudot ekonomiija lea gitta eanavidodagain ávkkástallan dihtii luondduriggodagaid. Ráddehusas lea ulbmilin ahte ahtanuššan ja árvoháhkan galget doaimmat bálldalagaid dakkár sámi árbevirolaš ealáhusaiguin nu mo boazodoaluin, guolástemiin, eanadoaluin ja meahcástallamiin. Muhtumin šaddá dattetge odđa ealáhusdoaimma vuostálagaid sámi ealáhusberoštumiiguin. Ráddehus atná dehálažžan ahte lea vejolaš gávdnat čovdosiid mat veahkkin geahpedit beroštusriidduid ja váikkuhit geahpedit vejolaš čuovvu diggeáššiid. Daid lea vejolaš garvit lázedettiin dakkár mearrádušproseassaid main dieđut ja árra buorre gulahallan gaskal buot áššái gulli beliid leat daid mearrádušaid vuodas mat dahkkojuvvojit.

Ráđđehus lea ovddidan Stuorradiggái láhkaárvalusa mas evttoha lágas mearridit njuolggadusaid konsultašuvnnaid birra sámelágas, gč. Prop. 86 L (2020–2021) *Endringer i sameloven mv. (konsultasjon)*. Evttohus galgá láhčit vejolašvuoda konsultašuvnnaid beavttálmahttit ja buoridit almmolaš eiseválddiid ja Sámedikki dahje eará áššái gulli sámi beroštumiid gaskasaš konsultašuvnnaid. Láhka čatná konsultašuvdnageatnegasvuoda buot hálddahusdásiide, ja maiddá gielddaide ja fylkkagielddaide. Konsultašuvdnageatnegasvuoda nannen lágas ii rievdat gielddalaš iešmearrideami.

Ráđđehus oaidná dárbbu nannet almmolaš plánagelbbolašvuoda ja oazžut lasi plánejjeddiid. Ráđđehus háliida maiddá deattuhit ahte dáhpáhuvvá oktiordnen gaskal eiseválddiid ja lágaid plánabarggu bokte. Regionála plánafora árjjalaš geavaheapmi plánaproseassain ja regionála eiseválddiid gaskasaš lagas gulahallan gávdnan dihtii fágalaš árvalusaid ja vihkkedallamiid rivttes dási, lea mearrideaddji dehálaš go ulbmil lea beavttálmahttit plánaproseassaid. Ovdamearkka dihtii sáhttet gielddaid gaskasaš plánakantuvrrat leat okta vuohki buoridit gealbbu ja návccaid sámi gielddain. Gielddaid gaskasaš plánakantuvra čoavdá eanaš juohke gieldda fágalaš ja hálddahuslaš bargamušaid ja válbme áššiid mat meannuduvvojit gielddastivrrain ja gielddaid eará álbmotválljen orgánain. Máhttodárbu lea stuoris, ja ráđđehus oaivvilda ahte dieđuid lonohallan plánabarggus lea dehálaš.

Sámediggi čujuha dasa ahte plánat lága plánema ja huksenáššemeannudeami birra (plána ja huksenláhka) paragrafa 3-1 c) vuodul galgá *«sihkkarastit sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima vuodu»*. Lága § 5-1 gáibida maid ahte *«juohkehaš gii ovddida plánaevttohusa, galgá dovddahit dáhtu ovttasdoaimmamii»*. Dasto ovddiduvvo lágas luonddu šláddjiivuoda hálddašeami birra (luonddušláddjiivuodaláhka) § 8 vuodul gáibáduš ahte eiseválddit galget *«bidjat deattu máhttui mii lea vuodduduvvon sohkaolvvaid vásáhusaide luonddu geavaheamis ja ovttasdoaimmamis luondduin, das maiddá dakkár sámi geavaheamis, ja mii sáhtta váikkuhit guoddevaš luonddušláddjiivuoda geavaheapmái ja suodjaleapmái»*. Guorahallan árbedieđu geavaheami birra areála ja birrasa hálddašeamis čájeha dat tetge ahte hálddašeamis váilevaš dieđuid geažil ii leat vejolašvuhta čuovvulit geatnegasvuodaid mat čatnasit árbedihtui.¹ Sámedikki oainnu mielde lea dehálaš ahte plánaeiseválddiin leat dat dieđut mat dárbbášuvvojit diehtit goas ja mo

árbediehtu galgá deattuhuvvot hálddašeamis ja plánabarggus.

7.2 Ovttasbargu ovddideami várás

Sámedikki ulbmil lea šiehtadallat ja vuolláičállit ovttasbargosoahpamušaid buot fylkkagielddain mat gokčēt sámi guovlluidd. Regiovndnaodastusa maŋŋá ja maŋgga fylkkagieldda ovtasteami maŋŋá lea Sámediggi álggahan ođđa ovttasbargosoahpamušaid šiehtadallamiid ovtastuvvon fylkkagielddaiguin. Ođđa ovttasbargošiehtadus Trøndelágain áigodahkii 2019–2022 lea jo gárvásii šiehtadalloyuvvon ja mearriduvvon. Sámedikki ja Romssa ja Finnmárkku fylkkagieldda gaskasaš ovttasbargošiehtadus vurdojuvvo gárvvisin šiehtadalloyuvvot jagi 2021 gida. Sámedikkis lea maid leamaš oktavohta Innlandet fylkkasuohkaniin ovttasbargošiehtadusa birra. Dan soahpamuša bargu lea easkka árraproseassas.

Ovttasbargošiehtadusat galget leat njuovžilat ja heivehuvvon sierranas dárbbuide mat leat iešguđet fylkkagielddain. Regionála ovttasbargisoahpamušaid bargu eaktuda ahte šiehtadusat oktiibuot galget addit buoret eavttuid sámi giela, kultuvrra, servodateallima ja ealáhuseallima várás.

Sámedikki ja fylkkagielddaid gaskasaš ovttasbargošiehtadusat leat dehálaš neavvu ealli sámi báikkálaš servodagaid fuolaheapmái ja huksemii. Danne ávžžuha ráđđehus Sámedikki ja fylkkagielddaid láhčit diliid nu ahte ođđa šiehtadusat ovdiduvvojit ja čuovvuluvvojit gokko lea dárbu. Ealáhus- ja gelbbolašvuoda ovddideamis iešguđet fylkkain berrejit erenoamážit leat mielde hástalusaid ja vejolašvuodaid árvoštallamat sámi guovlluin.

Maŋga regionála searvevuoda leat maid mihttu lea arvosmahttit ealáhusovddideami. Sámediggi lea mielde regionála searvevuodas eanadoalu várás mas Romssa ja Finnmárkku fylkkagielddas lea ovddasvástáduš. Mihttu dainna searvevuodain lea ovddidit guoddevaš, gánnahahtti ja boahpteáigásaš eanadoalu mii doaimmahuvvo ovttasdoaimmas árktalaš luondduin ja servodagain. Sámediggi lea mielde ovttasbargoforas mii lea boazodoalu várás Trøndelágas, ja sullasaš foras Nordlánddas. Áigeovdilis čuolbmačilgehusat digaštallojuvvojit dain forain. Stáhtahálddašeaddji ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkesearvi ovddasteaddjit servet maid daidda.

7.2.1 Regionála davviguovlofora

Nannen dihtii ollislaš lahkaneami davviguovlopolitihkkii dagai ráđđehus čakčat 2016 álgaga ásahtit

¹ Gaup Eira, I. M. ja Sara, M. N. (2017)

Regionála davviguovlofora. Fora bissovaš lahtut leat Olgoriikadepartemeantta, Ealáhus- ja guolástusdepartemeantta ja Giella- ja ođasmahttindepertemeantta politihkalaš njunnošat, Sámediggi, Nordlándda fylkkasuohkan ja Romssa ja Finnmárkku fylkkagiella. Eará guoskevaš departemeantaid ja doaimmaheddjiid searvan sorjá ášše-suorggis.

Ulbmil forain lea geavahit lagas gulahallama ja ovttasbarggu nationála ja regionála davviguovlopolitihka viidásat ovddideami birra, váikkuhit davviguovlopolitihka oktasaš eaiggátvuhtii ja eará nationála ja regionála ángiruššama oktiordnemii Davvi-Norggas. Fora čállingoddedoaimma sirdjuvvui regiovdnaođastusa oassin Romssa ja Finnmárkku fylkkagildii Čáhcesullui. Regionála davviguovlofora čállingoddi bargá buot fora lahtuid ovddas. Seammas galgá čállingoddi váikkuhit nanosat regionála eaiggátvuhtii dasa mii bargojuvvo forain. Čállingoddi lea jagi 2021 rájes nanosmahttojuvvon ovttain prošeaktavirggiin golmma jahkái mas galgá leat earret eará oktiordnendoaimma nuoraidovttasbarggu várás. Dat lea davviguovlopolitihka nuoraidpanela rávvagiid mielde, geahča Meld. St. 9 (2020–2021).

7.2.2 Interreg – reaidu sámi riikarájaid rasttideaddji ovttasbarguid várás

Interreg lea EU-programma ekonomalaš, sosiála ja areálovdideami várás Eurohpás regionála, rádjastideaddji ovttasbarggu bokte. Dasa searvan galgá váikkuhit EU mihtuid juksamii namalassii ovddidit eambbo jierbmás, ruoná ja eambbo oktičadnojuvvon Eurohpá, ja dat doarju norgalaš boaittobeliid ja regionálapolitihkalaš mihtuid. Dat lea maid ráđdehusa davviriikkalaš ja eurohpalaš politihka oassi, ja dasa gullá ovttasbargu davviguovlluin ja Ruoššain. Ráđdehus lea mearridan searvat EU-programmaide regionála areálalaš ovttasbarggu várás (Interreg) áigodahkii 2021–2027.

Interreg lea dehálaš reidu go áigumuš lea nanet sámi ovttasbarggu riikarájaid rastá. Sámi ealáhusat, hutkás ealáhusat ja sámi giella gullet deháleamos ángiruššansurggiide.

Norga searvá 11 iešguđet programmii boahhte áigodaga, maid searvvis programmat Kolarctic, Nordlig Periferi og Arktisk ja Interreg Aurora gokčet davviguovlluid. Interreg Auroras (2021–2027) lea oasseguovlu Aurora Sápmi mii fátmasta oppa sámi Elgá rájes Innlandet fylkkas gitta Finnmárkui Norgga bealde, ja sámi guovlluid Ruotas ja Suomas. Golmma davviriikkalaš Sámedikki oassálastet programma ovddideamis, ovttas

golmma riikka regionála eiseválddiiguin ja departemeanttaiguin, ja dasto vel EU-kommišuvnnain. Programma várás galgá maid ásahuvvot sierra sámi stivrenjoavku.

Vásáhusat Interreg-áigodagain 2014–2021 čájeha ahte lea váttis mobiliseret sámi ohcciid Interregii. Dasa lea dat earret eará dat sivvan ollu doaimmaheaddjit Sámis leat oalle uhcit ja kapitála lea ráddjejuvvon. Váttis sáhtta leat háhkat 50 proseantta mielruhtadeami proševttaide. Dattetge dohkkehuvvojedje ollu buorit proševttat áigodagas. Lasi mobiliserema láchčin dihtii šaddet boahhte Interreg Auroras unnit prošektašlájat main galget leat álkit prosedyrat.

7.2.3 Digitála vuoddoeaddji nannen

Diedáhusas Meld. St. 28 (2020–2021) *Vår felles digitale grunnmur – Mobil-, bredbånds- og internettjenester* bidjá ráđdehus mihttun ahte buot viessogácciin ja doaimmahagain galgá leat johtilis govtabáddi jagi 2025 loahpas. Ráđdehus áigu jukset mihtu dál dálá politihka joatkimiin ja márkanduot huksemiin mas fállit investerejit eanet go 10 mrd. ruvno jahkái nehttii ja bálvalusaide. Guovluin gos gávppalaš vuoddu váilu huksema várás, juolluda ráđdehus veahkkin doarjagiid. Jagi 2021 juolluda ráđdehus johtilis govtabáddái eanet go 800 milj. ruvnu, mii juohkása eanet go 264 milj. ruvnu dábalaš govtabáddedoarjjan ja 560 milj. ruvnu rádjai boahttevaš dávjodatáksiovnna oktavuođas, gč. Meld. St. 28. Ráđdehus juolluda jagi 2021 guovtti geardá dan supmi maid dagai jagi 2020, mii maidái lei olahusjahki.

Mii bidjat dađistaga eanet árvvuid mobiila- ja govtabáddeneahdaide, ja dađistaga eanet áibbas dehálaš servodatdoaimmat sorjájit dain. Danin bidjá ráđdehus gáibádusaid dorvvolaš sihkkarvuhtii muddema ja gáibádusaid bokte, ja čuovvula áššiid bearráigeahčuin. Dasa lassin juolluda ráđdehus doarjagiid doaimmabijuide mat leat stuorábut go dan maid lea vejolaš geatnegahttit fálliide gollogokčama haga.

Jagi 2014 rájes jagi 2020 rádjai lea ráđdehus vuoruhan mobiilareaiddu 64 gildii Norggas leat 64 gieldda Norggas nannejuvvon ekom-programma bokte. Programmii lea juolluduvvon eanet go 500 milj. ruvnu. Dat addá erenoamážit heajosdílalaš gielddaide nannosat mobiilaneahda dakkár välljejuvvon guvlui mii lea dehálaš báikkálaš heaktehálddašepmái. Earret eará oázžu guovlu golmma jándora várás linnjáravnji, ja sihkkarastindoaimmabijut ásahuvvojit nannen dihtii transmišuvdnalinnjaid básastašuvnaide. Doaimmabidju addá ássiide vejolašvuoda mannat

guvlui lagasborrasis mas mobiiladoaibman bisuhuvvo golbma jándora go elrávdnji guhká jávká. Hearkkes gielddat vuoruhuvvojit vuostamužžan, ja vuosttas muttus leat máŋga gieldda mat leat rittus Davvi-Norggas ja Oarje-Norggas, ožžon ášahuvvot dakkár nannejuvvon ekom. Jagi 2020 ožžo 21 gieldda ruhtadoarjagiid, ja dat ruđat geavahuvvojedje nannejuvvon ekom sihkkarastimii guoktenuppelogi Finnmárkkku gielddas, nu ahte buot gielddat fylkkas leat gokčojuvvon, ja Siskkit Agderis ožžo oktanuppelogi gieldda nannejuvvon ekom.

Stáhtabušehtain áigodagas 2018–2020 juolluduvvui oktiibuot 80 milj. ruvnnu pilohtan molssaevttolaš guovddášnehta/fievrridannehta várás. Ruđaid oasis geavahuvvojit doaibmabijuide Finnmárkkus, maŋŋa go Nasionála kommunikašuvdnaeiseváldi lea čadahán vuđolaš hearkivuoda guorahallama regiovnas. Doaibmabijuide gulai earret eará regiovnna fievrredeami fierpmádagaid nannen ja dat addá mearkkašahhti buoret sihkkarvuoda ja gearggusvuoda. Ráđdehus áigu geavahit vásáhusaid Finnmárkkus ja áigu čadahit dakkár vuđolaš hearkivuoda guorahallamiid unnimusat vihtta hearkkes doaresbeale guovllus, árvvoštallat doaibmabijuid dain regiovnain fáset sisa doaibmabijuid jahkásaš árvvoštallama maŋŋa, gč. Meld. St. 28 (2020–2021). Guorahallan lea álggahuvvon Romssa várás, ja ráđdehus áigu geavahit ruđaid doaibmabijuide dan regiovnas jagi 2021.

7.3 Johtalus

Buorre ja oadjebas johtalus lea dehálaš boaittebelliid ovddideapmái, ja dat čatná gávpogiid ja doarresbelliid oktii. Ráđdehus vuoruhá infrastruktuurra huksema vai olbmot galget sáhttit ássat ja fitnodagat galget sáhttit álggahit bargosajiid ja árvuvuid riikka miehtá. Buori fievrredusvuogádaga ovddideami buriid infrastruktuurra doaibmabijuiguin merrii ja gáddái ja vuodđostruktuurra ovddideapmi fievrredusvuogádaga ja vel ráđjarastideaddji oktavuodaid huksen lea mearrideaddji dehálaš sihkkarastin dihtii guoddevaš servodatevdáneami Davvi-Norggas ja davviguovlluin. Nasionála fievrredusplánas áigodahkii 2022–2033 ráđdehusa áigumuš boahá ovdan ahte fievrredusvuogádat davvin galgá láchit dilálašvuodaid dasa ahte regionála ovddideapmái ja odđa vejolašvuodaide riikaoasi ealáhusaid várás. Dat galgá ovddiduvvot birrasa suodjaleaddji guoddevaš vuogi mielde, ja deaddu galgá biddjojuvvo buohkaid sihkkarvuhtii ja buohkaid olámuddui.

Ealáhusa stuorra oasis leat mearrarittus ja dat sorjájit buriid geaidnooktavuodain ja bures doaimbi váldogeainnus nu ahte gálvvut galget joavdat márkaniid. Vaikke vel lea uhccán johtolat geaidnofierpmádagas, de leat geainnut áibbas dehálaččat báikkálaš ja regionála fievrredeapmái. Boahhtevaš fievrredusovdáneapmái lea dehálaš sihkkarastit návcca, sihkkarvuoda ja buori goastama ja vuojehahttivuoda dehálaš gaskkain ealáhusfievrredeami várás, ja čatnat oktii ássan- ja bargomárkanregiovnnaid. Dálveáigodat lea erenoamáš guhkki davvin ja váriid ja duoddariid badjel lea hástaleaddji bisuhit buori ja vurdojuvvon joavdama. Ja de leat Davvi-Norgga buriid fievrredusoktavuodaid lassin maid buorit oktavuodát muđui máttás riikki dehálaččat.

Sámediggi deattuha ahte ealáhusaid buorre ovdáneapmi sámi guovlluin sorjá gárvves infrastruktuurras. Gálvofievrredeami stuorra oasis dáhpáhuvá geainnuid mielde, ja dalle lea gálvuvuid joavdan das gitta leat go geainnut álo rabas ja sihkkarat. Ovddeš Finnmárkkku fylka lea maiddái stuorra álgoávdnasiid buvttadeaddji ja -vuodmi miehtá riikki. Márkaniidda beassan lea áibbas dehálaš, erenoamážit varas guliid fievrredemiin márkaniidda máddin.

Johtalusdepartemeanta čuovvula konsultašuvdnaortnega ja čadaha konsultašuvnnaid Sámedikkiin dahje orohagaiguin máŋgga ášši oktavuodas mat gusket čielggadeapmái, plánemii dahje fysalaš johtalusdoaibmabijuid čadaheapmái. Dakkár ráđđadallamat čadahuvvojit njuolggá Johtalusdepartemeanttain, dahje iešguđet fievrredusdoaimmahagaid mat gullet departemeantta ovdasvástádussurggiid vuollai.

7.3.1 Dakkár riikageainnuid huksen ja buorideapmi mat leat dehálaččat sámi servodagaide

Ráđdehus lea Nasionála fievrredusplánas áigodahkii 2022–2033 vuoruhán máŋga stuorra geaidnoprošeavtta mat leat mávssolaččat sámi servodagaide Nordlánddas ja Romssas ja Finnmárkkus, gč. diedáhusa Meld. St. 20 (2020–2021). Dat guoská ovdamearkka dihtii E6:i Megården – Murgosvuona gaskka Nordlánddas. Johtalusdepartemeanta lea maid vuoruhán huksen odđa geainnu gaskii E10/rv. 85 Dieiddanuorri – Gollevuonbahta – Langvassbukta (Hálogalánddageaidnu) Nordlánddas ja Romssas ja Finnmárkkus. Dasto leat vuoruhuvvon ruđat odassihkkarastinprošektii E45:s Ávžžis Álttá ja Guovdageainnu gaskkas Romssas ja Finnmárkkus. Ruđat leat maid várrejuvvon buoridangaskaide rv. 94:s gaskal

Skáiddi ja Hámárfeastta. Dat guoská parseal-laide Molstrand – Guohcanjárga ja Áhkkárvuotna – Jansvannet. Viidásat ovdáneapmi barggus daid prošeavttaiguin árvoštallojuvvojit boahhtevas stáhtabušehtaid oktavuodas.

Geassemánus 2019 sirdii Johtalusdepartemeanta ovddasvástádusa hukset geaidnogaskka E6 Návuonduoddaris Romssas ja Finnmárkkus Stáhta geaidnodoaimmahagas fitnodahkii Nye Veier AS. 25 kilomehtera guhkes duottar lea dávjá gitta dálvet uđasvára ja garra biekká geažil mii gidde geainnu muohttagiin. E6:s Návuonduottar lea áidna geaidnu Romssa ja Finnmárkkku davvi osiid gaskka, ja riikki muđui. Áidna garvinvuohki lea vuodjit masá 70 miilla Suoma čađa. Nye Veier AS lea vuolláičállán geaidnohuksensiehtadusa Johtalusdepartemeanttain hukset geaidnogaskka. Plánejuvvon gárvvisteapmi lea jagi 2024.

7.3.2 Lassi ánggiruššan fylkkageainnuiguin

Nationála fievrádušplána (NTP) barggus lea ráđdehus rahpan vejolašvuoda eanet regionála mielđaseapmái, eanaš fievrádušhástalusaid dovđama ja vuoruheami dihtii riika miehtá. Fylkkageiddat leat árvalan vuoruhuvvon čovdosiid deháleamos hástalusaid iežaset gielldain. Árvaluvvon leat eanaš fylkkageaidnofierpmádaga buorideapmi ja ođasmahttima, uđassihkkarastima ja dehálaš ealáhusgeainnuid birra. Danin lea ráđdehus NTP-evttohusas vuoruhan doarjaga fylkkageainnuide, sihke lasi rámmadoarjaga bokte tuneallasihkkarastimii, ja lasi merkejuvvon doarjagiid bokte Stáhta geaidnodoaimmahaga bušehtii. Doarjjaevttu leat dehálaš dakkár ealáhusgeainnuid ja geainnuid buorideapmi mat viiddidit ássanja bargomárkanregiovnnaid. Oanehat johtináigi sáhtta addit fitnodagaide buoret vejolašvuoda fidnet barggiid. Stuurát bargomárkanat addet buoret vejolašvuodaid fidnet barggiid ja gealbbu ealáhuseallimii. Dat addet maid vejolašvuoda govddit fálladahkan oažžut almmolaš ja priváhta bálvalusaid ja sáhttet dan láhkai váikkuhit lasi geasuheapmái ja ođđaolbmuid fárremii báikái. Dat lea dehálaš geahčalanvuohki geahpedit guhkes gaskkaid maŋu maid sámi báikegottit ge vásihit, ja lámčin dihtii diliid nu ahte báikkálaš ealáhusat šaddet eambbo geasuheadđjin ja ovdánit.

7.3.3 Bureshutkojuvvon kollektiivačovdosat mat buoridit olbmuid johtindárbbuid

Kollektiivačovdosat mat čatnet smávvgávpoigiid boaittoheale birrasiidda, leat dehálaččat dasa ahte olbmot galget oažžut vuđolaš ja ovttárvosaš

Boksa 7.1 Jierpmálaš fievrídeapmi doaresbeliin – gálvvuid ja olbmuid fievrídeami beaktillis ovttaštahttin

Innovašuvdnaprošeakta «Smart transport i distriktene», maid SINTEF jodiha, galgá ovdidit dakkár reaiduid ja bálvalusaid Mobility-as-a-Service várás mat leat heivehuvvon vuorjjes ássama guovlluide. Váldojurdda lea ráhkadit oktasaš vuogádaga mii lea fievrádušplánema várás, mas gálvvuid ja olbmuid fievrádušdárbbut oktiiordejuvvojit dynámalaččat nu ahte lea vejolaš fievrádušresurssaid geavahit buoremus lági mielde. Ođđa bálvalusat ja reaidut plánema várás dorjot olbmuid, lástaid ja gálvvuid fievrídeami oktanaga ja dat fáttmasta maid ođđasat fievrádušvugiid nu go biilajuogadeami ja dárbofievrrideami geavahettiin njuovžilis minibussaid/táksiid čađahan dihtii nu buriid mátkkiid go vejolaš. Prošeakta buorida fievrádušvuogádaga ja hálddašeami geavaheadđjuimmiid várás, muhto bohtosat leat generalaččat nu ahte daid lea vejolaš heivehit eará boaittoheale guovlluide Norggas.

bálvalusaid riikka miehtá. Dattetge lea kollektiiva- ja fievráduščovdosiin vuorjjes ássanguovlluin heajos gollobeaktilvuohda, go leat uhccán mátkkošteaddjit ja uhccán njuovžilis johtináiggit. Uhccán johtit maid dagahit ahte lea divrras bisuhit eará almmolaš ja priváhta bálvalusaid dakkár guovlluin. Seammás váikkuhit beaktilastindoaimbajut iešguđet surggiin bálvalusfálaldahkii. Iešguđet surggiid bálvalusaid ođđasis organiseren sáhtta dagahit johtingaskkaid lassáneaddji hástalusaid dakkár guovlluin main leat guhkes gaskkat iežaset regionála guovddážiidda.

Ođđa teknologiija sáhtta čoavdit muhtun hástalusaid maid mii ovdal leat čoavdán eambbo árbevirolaš čovdosiiguin joavdama, návcca ja fievrídeamisihkkarvuoda várás. Ođđa teknologiija ja ođđa bargovugiid geavaheamiin lea vejolaš buoridit bálvalusfálaldagaid ja fállat daid lahka daid báikkiid gos olbmot ássat, nu ahte dat ovdamearkka dihtii váikkuha mátkkoštanoktavuodaid gaskal smávvgávpoigiid ja daid biras guovlluide. Dakkár doaimbajut sáhttet maid dahkat álkibun sámi guovlluin ássi nuoraide ja geat eai sáhte geavahit eará fievrídeami. Ovdamearkka dihtii leat iešguđet ánggiruššamat oaččohan dihtii ođđa jierp-

málaš fievrrádus-/mobilitetačovdosiid johtileap-pot geavahussii, earret eará Pilot-T geavaheapmái. Leat maid ruoná vuogádat ja iešgudetflágan inno-vašuvdnaortnegat. Ráđdehus lea bovden fylkkagi-elddaid searvat dihto áigásaš oahpahusfierpmáda-hkii čovdosiid birra boaittoeale guovlluin main leat erenoamáš hástalusat, ovttasbarggus gielddai-guin ja dutkanbirrasiguin ja oaivvilda ahte dat sáhtta addit oassálastiide mávssolaš oahpu oahpa-hallama áiggi. Ođđa čovdosat sáhttet váikkuhit lasi olahttuvuhtii boaittoeale guovlluin ja čatnat daid buorebut oktii regiovnna smávvagávpgiiguin.

7.3.4 Dálkkádatnuppástusat ja eambo vahátvuloš infrastruktuvra

Vásihuvvon oadjebasvuolta lea dehálaš olbmuid loaktimii báikkis. Eambo erenoamáš garra dálkkit lasihit dulve- ja uđasvára, dagahit energiijadili ja teleneahta hearckibun. Danin lea ráđdehus vuoruhan dulve- ja uđasvahágiid eastadanbarggu suodjalan dihtii báikegottiid. Nannejuvvon ekom prográmma bokte áigu ráđdehus maiddái váikkuhit dasa ahte välljejuvvon guovllut vahátvuloš gielddain ožžot gievrrat mobiilaneahta.

Mii ássat guhkes riikkas mas leat ollu uđasváralaš geaidnogaskkat. Eanet go ovttá mil-járdda ruvnnuin uđassihkkarastimii riikageain-

nuin fuolaha ráđdehus buoret ja dorvvoleabbo geainnuid ealáhuseallimii ja eanaš olbmuide. Ráđdehussii lea dehálaš ahte unnit geainnut ge sihkkarastojuvvojit uđđasiid vuostá. Danne juoga-duvvo 800 milj. ruvnnu erenoamážit fylkkageain-nuid uđassihkkarastimii. Dainna lágiin sáhttet fylkkat čadahit unnit ja stuorát doaibmabijuid dahkan dihtii geainnuid dorvvolažžan iežaset guovlluin. Ráđdehusa uđassihkkarastindoaibma-bijuid vuoruheamit boahhtevaš jagiid leat völdda-hallojuvvon Nationála fievrrádusplánas áigoda-hkii 2022–2033. Okta eará gullevaš doaibmabidju lea innovašuvdnasearvevuoda ortnega, mas alm-molaš ja priváhta fitnodagat barget ovttas hutkás čovdosiid ovddidemiin. Romssa ja Finnmárkku fylk-kagiella leat ožžon ruđaid innovašuvdnasearve-vuoda várás mii galgá ovddidit čovdosa beaktilis detekšuvnna várás ja dakkár uđđasiid dieđiheami várás mat leat giddden geainnuid.

7.3.5 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi čujuha dasa ahte šaddet eanet ja eanet áššit mat gáibidit fágalaš čuovvuleami ja formála konsultašuvnnaid. Sámedikki oainnu mielde lea dárbu loktet Sámedikki gelbbolašvuoda ja náv-caid johtolatsuorggis vai sáhtta fuolahit konsul-tašuvnnaid ja bagadeami suorggis.

8 Oahpu ja gelbbolaš bargofámu fidnen

Boaittoheale guovlluin lea bargiin oppalaččat ollu vuolit oahppodási go eambo guovddáš regiovnain. Oahppodási molsašuddá ollu gaskal iešguđet fidnošlájain ja surggiid. Go muhtun sámi guovlluin, nu go Guovdageainnus ja Kárášjogas, lea ássiin alit oahppodási go gielddain mat gullet guovddášluohkkái 6, de lea nu dannego doppe leat sámi áshusat mat gullet almmolaš suorgái, gč. kapihttala 2.

Bargiid oahppodási ealáhusain sámi guovlluin lea ollu vuollegat do riikka gaskamearri ja sulastahtta eambo dan dillái mii lea eará doaresbeale gielddain. 15,5 proseantta bargiin ealáhusain sámi guovllus lea alit oahppu. Dat lea veahá alit go proseantalohku mii lea gielddain mat gullet guovddášluohkkái 6, muhto vuolit go gielddain guovddášluohkkás 5.¹

Ealáhusat davvin dieđihit hástalusaid birra háhkat bargiid geain lea gullelaš oahppu ja gealbu. Stuoressa lea maid sámi kultur- ja giellagelbbolašvuoda váilun mángga fágasuorggis. Iskkadeapmi unnit guovddáš gielddain Davvi-Norggas (guovddášluohkká 5 ja 6) čájeha ahte unnimus ja

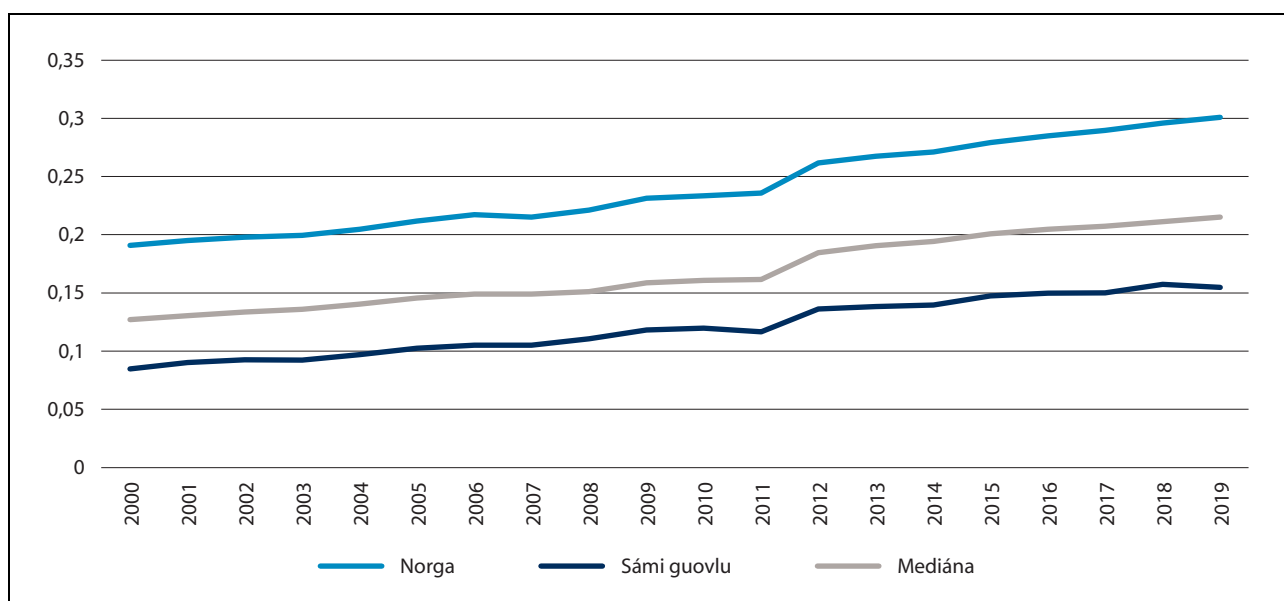
unnimusat guovddáš gielddain lea váddáseamos háhkat dohkálaš bargiid. Smávva fágabirrasat ja gaska oahpahasahusaide ja dábalaš ássangeasuheapmi dieđihuvvojit leat deháleamos sivat dasa ahte lea váttis háhkat bargofámu doaresbeale guovlluin davvin.² Gelbbolaš bargiid váilun lea duođalaš ja váikkuha ealáhusaid árvohákan- ja nuppástuhtinnávccaide.

Dieđáhusain Meld. St. 14 (2019–2020) *Kompetansereformen – Lære hele livet* lea mihttun ahte ii giige galgga leat liiggás gelbbolašvuoda váiluma geažil, ja ahte ealáhusat galget oažžut dan gelbbolašvuoda maid dat dárbašit. Dieđáhus sistsidoallá mánga doaimbajiu deavdin dihtii dan erohusa gaskal dan maid ealáhusat jearahit ja dan gelbbolašvuoda mii bargiin lea. Doaimbajit leat maid jurddašuvvon sidjiide guđet leat permitejuvvon ja sidjiide guđet leat bargguheamit.

Giddat 2020 almmuhii ráđdehus *Oahppoloktema*, mii galgá váikkuhit koronapandemiiha heajos čuovvumušaid vuostá. Doaimbajit oahppoloktemis galget earret eará váikkuhit dasa ahte fidnooahppit ja mañimusluohkkálaččat joatkkaoa-

¹ *Regional analyse av samisk område*. Telemarksforsking.

² Oslo Economics (2020)

Govus 8.1 Bargiid proseantasaš oassi ealáhuseallimis mas lea unnimusat golmma jagi alit oahppu.

hpahusas duodaid čadahit iežaset skuvlavázzima. Dasa lassin leat mánga doaibmabiju daid rávesolbmuid várás geat dárbbasit eanet joatkkaoahpahusa. Oahppolokten siskkilda maid gealbodoaibmabijuid peremiterejuvvon bargiid ja bargguhis olbmuid várás.

8.1 Oahpu ja gealbudeami fidnen doppe gos don ásat

Ráddehusas lea áigumuš ahte buohkat galget oažžut oahpu gos dal de orožit ja mo dal de leš sin eallindilli, ii giige galgga leat liiggás Norgga bargoeallimis. Ollu rávesolbmot geat dárbbasit eanet gealbudeami, soitet leat barggus ja sis dáidá leat bearaš. Sis leat ráddjejuvvon vejolašvuodát lohkat olles áiggi studeantaorohagas, mii dáibalaččat lea guovddáš guovlluin. Nuorain geat fárrejit oahpu váldit, illá fárrejit ruovttoluotta ruovttubáikái. Dutkamat čájehit ahte sullii 70 proseantta kandidáhtain gávdnet barggu ja ásaiduvvet dan regiovdnii mas sii leat oahpu čadahán. Leavahuvvon ja njuovžilis oahppofálaldagat dahket ahte sihke rávesolbmot ja nuorat sáhttet oahpu váldit beroškeahtá gos sii ássat ja barget.

Duhtadahttin dihtii báikkálaš ja regionála ealahuseallima bargofápmoárbbu, de dárbbasuvvojit lávdaduvvon ja njuovžilis joatka- ja lasseoahppofálaldagat universitehtaid, allaskuvllaid ja fágaskuvllaid olis, eambbo go dat mii odne fállujuvvo. Ráddehusa mihttu lea lasihit vejolašvuodaid fidnet alit oahpu riikka miehtá, nu ahte lea vejolaš oahpu váldit beroškeahtá orrunbáikkis ja eallindilis. Ráddehus almmuha dál *Strategi for desentralisert og fleksibel utdanning ved fagskoler, høyskoler og universiteter* ja *Strategi for høyere yrkesfaglig utdanning (fágaskuvlaoahppu)*.

Rávesolbmuid oahpahallanvejolašvuodaid nannen álkkásmáhtášii maiddá daid olbmuid nannet iežaset gelbbolašvuoda joatkkaoahpahusa válddettiin.³

8.1.1 Leavahuvvon struktuvra alit oahpu várás

UiT –Norgga ártkalaš universitehta ja Davvi universitehta leat goappašagat mánggacampus-ášahusat mat fálet oahpahusa mángga oahppobáikkis Davvi-Norgga miehtá ja ovddeš Davvi-Trøndelágas. UiT – Norgga ártkalaš universitehtas leat

oahppobáikkis Romssa gávpogis, Álttás, Girkonjárggas, Hámmárfeasttas, Hársttágis, Narviikkas, Beardogoržžis, Bådádjos ja Mussiris, Davvi universitehtas fas leat oahppobáikkis Bådádjos, Levonkkás, Mussiris, Namsosis, Nesnas, Stjördálas ja Viestterállasis. Oktiibuot dat lea viiddis alitoahpu fáladat mii lea biedgguid miehtá viiddis geográfalaš eanaviiddodaga. Ásahusaid ovtasteapmi davvin, earret Sámi allaskuvlla, guoktin universitehtan lea dagahan ahte studeanttain orru leamen eambbo luohttamuš fágalaš kvalitehtii, ja giđdat 2021 lea ovdamearkka dihtii daid studeantaid alimus ohccilohku geain lea vuosttamus sávaldat beassat álgit Nord universitehtii. Dat nanne maid oahpahusasahusaid sámi guovlluin ja geasuha studeantaid ohcat alitohppui guovllus.

Dasa lassin fálet Sámi allaskuvla, UiT – Norgga ártkalaš universitehta ja Nord universitehta buot leavahuvvon oahpuid, ja maiddá sáme-gielas. Golbma oahpahusasahusa barget ovtas sámi giellaguovddážiid hárrái, ja láchá oahpahusa. Sámediggi čujuha dasa ahte oahppobearráigeahččoláhkaásahusa gáibáduš geavahit áshusa bargiid oahppofálaldagas mii addojuvvo universitehtaid ja allaskuvllaid olis (unnimusat 50 proseantta dain jahkedaguin mat čatnasit oahppofálaldahkii, galget dat bargit čadahit, geat leat váldovirggis ja 20 proseantta fas dat bargit geain lea vuosttasvirgegealbu), ráddje ovtasbarggu giellaguovddážiin ja eará doaimmaheddjiiguin.

8.1.2 Eambbo ángiruššan heivehahtti oahppofálaldagaiguin mat dustejit regionála dárbbuid

Leavahuvvon ja njuovžilis oahpahusfálaldagain ferte leat lagas oktavuoha bargo- ja servodaga gealbodárbbuide. Dat gáibida ahte oahpahusbirrasat barget eambbo ovtas ealahuseallimiin, regionála gealbosearvevuodain maid fylkkagielddat organiserejit (geahča bovssa 8.2 Gealbofora Arktis birra), vai lea vejolaš oažžut visogova gealbodárbbuin ja ovddidit ja alvvahit doarvái oassálastiid, ja maiddá ovddidit fáladaga ovdáneamis. Universitehtat ja allaskuvllat galget fállat njuovžilis ja leavahuvvon oahpuid iežaset ekonomalaš rámmaid vuodul. Dasa lassin hálddašit Diku – Direktoráhta miehtámáilbmádeami ja kvalitehta ovddideami várás alit oahpus ja Kompetanse Norge (suoidnemánu 1. b. rájes ovtastuvvon Direktoráhtain alit oahpu ja gelbbolašvuoda várás) ruđaid leavahuvvon ja njuovžilis oahpuide main universitehtat ja allaskuvllat leat ohccit.

Sierra dárbbut sámi guovlluin leat válddahallojuvvon *Nationála gealbopolitihkalaš strategiijas*.

³ Regiovdnaodastusa mielde hálddaša juohke fylkkagielda iežas foandda. Geahča láchkaásahusa regionála dutkanfoanddaid birra (2019).

Strategiijain lea ulbmil váikkuhit dasa ahte ovttaskas olbmui ja fitnodagain lea dakkár gelbbolašvuotta mii addá Norgii gilvalannávccalaš ealahusaid, beaktilis ja buori almmolaš suorggi, ja mii dagaha ahte nu unnán olbmot go vejolaš leat bargoeallima olggobealde. Strategiija čuovvuvuo Gealpolitihkalaš rádi bokte, mii deaivvada jeavddalaččat. Mihttu rádiin lea joatkit ovttaskas barggu gaskal ráddehusa ja strategiijabeliid gealpolitihka čuovvuleami ja viidasat ovddideami birra. Sámedikkis lea dárkonstáhtus Gealpolitihkalaš rádis.

Okta mihttu Nationála gealpolitihkalaš strategiijas lea ahte bargofápmoárbbut sámi kultuvrras ja ealahusain galget leat karrieararávvejeddiid gelbbolašvuodas, ja ahte Kompetanse Norge galgá movttiidahttit geavahit Kompetanseplussortnega sámi bargoeallimis. *Kompetansepluss barggu* bokte sáhttet doaimmahagat ohcat doarjgiid vuodđogálggaid oahpahepmái ja dárogiela ja sáme giela oahpahepmái iežaset bargiide. Jagi 2020 juolludii Kompetanse Norge eambo go 2,9 milj. ruvnnu *Kompetansepluss Arbeid – Samisk satsing*:i 11 fitnodahkii gulli 185 oassálasti oahpahušii. Dán ángirusšama geažil ožžot dál 18 giehta bargi Kulturcompagniet AS nammasaš fitnodagas Plassjes bargui čadnon oahpahuša vuodđogálggain, ja Rørosnett fas oážžu sáme gieloahpahuša. Deanu giela ja Guovdageainnu suohkan maid ožžo prošeavttaid Kompetanseplussa *Arbeid-Samisk satsing* siskabealde.

Nord universitehtas, UiT – Norgga árktaš universitehtas ja Sámi allaskuvllas leat oktiibuot mánga njuovžilis oahppofálaldaga neahttavuodot čovdosuiguin ja báikkalaš bargohárehallamiin. Dat guoská earret eará vuodđoskuvlaoahpaheaddjiohppui, mánáidgárdeoahpaheaddjiohppui, buohcedivššárohppui, suodjedivššárohppui ja paramedisiinna ohppui.⁴

Strategiija lávdaduvvon ja heivehahti oahpu várás fágaskuvllain, allaskuvllain ja universitehtain lea ráddehusa guhkesáigásaš bargu dahkat oahpu eambo olámuddui olbmuid beroškeahhtá sin ássanbáikkis ja eallinmutter. Ráddehusas lea mihttu lasihit fágaskuvllaid, allaskuvllaid ja universitehtaid bokte vejolašvuoda oážžut njuovžilis ja lávdaduvvon alladássásaš oahppofálaldagaid mat leat heivehuvvon bargoeallima ja ovttaskas olbmuid iešguđet dárbbuide. Strategiijain háliida ráddehus maid nannet ovttaskas barggu gaskal oahppo- ja bargoeallima doaimmaheddiid ja ovtastit fálaldaga ja jearaheami buorebut.

8.1.3 Eanet válljenvejolašvuodát joatkkaoahpahušas

Ráddehus lea evttohan addit stuorát vejolašvuoda fállat gáiddusoahpahuša, gč. Meld. St. 21 (2020–2021) *Fullføringsreformen – med dører for fremtiden* ja Prop. 145 L (2020–2021) *Endringer i opplæringslova, friskulelova og barnehagelova (behandling av personopplysninger, fjernundervisning o.a.)*.

Stuorát vejolašvuotta oahpahallat gáiddusoahpahuša bokte olles fágaid dahje fágaid osiid addá buot ohppiide eanet válljenvejolašvuodaid. Váldonjuolggadus lea ain ahte oahppit galget oážžut gáiddusoahpahuša skuvllas, go dat láhčá dan vejolašvuhtii ahte oahppit ožžot ollašuhthojuvvot dan vuogiatvuoda ahte oahpahuš lea nuvttá, oadjebas ja buori fysalaš ja psykososiála skuvlabirrasis, heivehuvvon bargosadjái ja sosiála gullelašvuoda vejolašvuhtii jna. Gáiddusoahpahuš sáhtta addit ohppiide sámi gielddain viidasat fágafálaldaga lagamus joatkkaskuvllas, ovdamearkka dihtii go skuvllas váilot gelbbolaš oahpaheaddjit dahje go leat menddo uhcci ohppiidvuoddu joatkkaoahpahušas.

Boksa 8.1 Sámi joatkkaskuvllat

Stáhta eaiggáduššá guokte sámi joatkkaskuvlla, Sámi joatkkaskuvla Kárásjogas (SJS) ja Sámi joatkkaskuvla ja bozodoalloskuvla Guovdageainnus (SJSBS). Dat guokte skuvlla leat organiserejuvvon oktan doaimmahahkan mas lea oktasaš stivra. Stivrajodiheadji nammada Oahpahušdirektoráhta, ja eará stivralahtuid fas nammadit Sámediggi, lágidangiellat ja fylkkagiela j.e. Skuvllat galget leat oppa riikka várás ja sáhttet váldit sámi ohppiid olles riikkas, sáhttet addit joatkkaoahpahušfálaldaga skuvllain ja gáiddusoahpahuša bokte. Skuvllaid oahpahuš čuovvu Oahpahušloktema sámi. Skuvllain lea viiddis oahpahušfálaldat ohppuiválbmejeaddji ja fidnofágalaš oahpahušprográmmain. Skuvllain lea sierra bargamuššan addit oahpahuša sáme gielas ja sáme giellii, sámi kultuvrras ja servodateallimis, ja sierra sámi kurssain ja fágain. Dasa lassin fállá Áarjelsaemien Vierhtiesáafoe gáiddusoahpahuša ja giellačoagganemiid sámi ohppiide joatkkadásis. Ulbmil daid stáhtalaš skuvllain lea ovddidit sámi identitehta, giela ja kultuvrra. Dat lea guovddáš veahkki ollašuhthit Norgga geatnegasvuodaid fuolahit álgoálbmotvuogiatvuodaid.

⁴ Meld. St. 9 (2020–2021)

8.2 Gealbo- ja oahppofálaldagat mat leat heivehuvvon báikkálaš bargomárkaniid dárbbuide

Regiovdnaodastusain ožžo fylkkagiieldat stuorat strategalaš ovddasvástádusa regionála gealbopolitihkas, gč. Meld. St. 6 (2018–2019). Dat fátmasta earret eará ovddasvástádusa kártet regionála gealbodárbbuid, gaskkustit dárbbuid fálliide ja láhčit dilálašvuodaid ohcaluvvon oahpahus- ja oahppodoaibmabijuide. Fylkkagiieldaid ollislaš ovddasvástádus oahpahus- ja oahppopolitihkas láhčá dilálašvuodaid bures dasa ahte lea vejolaš oktiivehit ja oktiordnet doaibmabijuid mat leat heivehuvvon regionála dárbbuide. Regionála gealbosearvevuodát ja plánat/strategiijat leat buorit váikkuhangaskaoamit dan ollašuhttimii.

Buot fylkkagiieldat leat ovddidan dahje leat ovddideamen, regionála gealbosearvevuodaid dahje -foraid maid bargoeallima guoimmit, NAV, giieldat, stáhtahálldašeaddji ja nationála ja regionála gealbo- ja oahpahusfállit servet (kárten, Gielda- ja ođasmahttindepartemeantta 2021). Romssa ja Finnmárkku fylkkagiielda ja Nordlándda ja Trøndelága fylkkasuohkanat čalmmustahttet erenoamážit bargofámu dárbbuid sámi kultuvrras ja ealáhuseallimis iežaset regionála gealbooplánain.

Buorre ja ođasmahttojuvvon máhttovuoddu sámi guovlluin ge eaktuda ovttasbarggu dán hárrái gealbosearvevuodas. Dasa lassin lea ráđdehus nannen ovttasbarggu gaskal fylkkagiieldaid ja riikkálaš dási diehtovuodu birra gealbopolitihka várás. Gealbodárbolávdegoddi (KBU) mii galgá nammaduvvot áigodahkii 2021–2026, oázžu bargo-

mearrádussan ásahtit boahhteáiggi gealbodárbbuid guorahallamiid. Fylkkagiieldat leat ovddastuvvon lávdegottis.

8.3 Návccaid čohkket gealboovddideapmái

Boahhteáiggi vuorddehahtti árvalusat (SSB) čájehit veahkadatovdáneami mas leat eanet vuorrasat ja unnit nuorat sámi guovllus. Ahkejoavkku 20–66 jahkásaččaid lohku maid galgá njiedjat, masa gullet eanaš bargit. Boađusin šaddá bargofámu mearkkašahtti váilun sámi guovllus. Jahkásaččat šaddet sullii golbma proseantta easkka oahppan olbmot riikka bargomárkanii. Eatnašat sis ásaiduvvet dan regiovdnii mas sii oahpu válde. Go dilli lea nu ahte váilu doarvái ja gullelaš bargofápmu, de lea dárbu fuolahit ahte dan bargofámu mii báhcá, lea dat gealbu maid ealáhus- ja bargomárkan váilla. Báikkálaš bargofámu gealboovddideapmi ja dasa lasse- ja joatkkaoahpu addin šaddet dehálaččat. Eallinguhkkosaš oahppama nanosmahtta digitála ovdáneapmi, mii váikkuha buot fidnosurggiide ja ealáhusaide.

Ráđdehus atná návccaid árijalaš čohkken ángiruššamii oahpuin ja gealboovddidemiin áibbas dehálažžan háhkan dihtii bargofámuid fidnema mii ohcaluvvo ja mii dál ja boahhteáiggi dárbbasuvvo.

Gealbobuorideaddji doaibmabijuid jearaheapmi erenoamážit smávvaftinodagain doaresbeliin lea unni.⁵ Smávvaftinodagain ja ovttaskas olbmuid doaresbeliin dávjá ii leat nácka eai ge resurssat guorahallat bargiid dárbbuid ja gávdat gullelaš gealbofálaldagaid. Dárbu lea láhčit dilálašvuodaid nu ahte smávvaftinodagaid ja oktagasaid erenoamážit boaittobeliin lea vejolaš oaččohit čohkket návccaid ja daidda lágídit oktavuoda gealbodoaibmabijuiquin ja lasse- ja joatkkaoahpu fálaldagaiquin maid báikkálaš ja regionála bargomárkanat ohcalit.

Ráđdehus čielggada digitála gealbovuogádaga eallinguhkkosaš ohppui mii earret eará galgá buorebut čatnat oktii gelbbolašvuoda fálaldaga ja jearaheami.

8.3.1 Fitnodagaid siskkáldas oahpahus

Fitnodagaid siskkáldas oahpahus (BiO) lea bargomárkandoaibmabidju mii ođđajagemánu 1. b. 2020 sirdojuvvui NAV:s fylkkagiieldaide. Áigumuš doaibmabijuin lea váikkuhit permitere-

Boksa 8.2 Gelbbolašvuodafora Arktis

Romssa ja Finnmárkku fylkkagiielda lea ásahtan *Gelbbolašvuodafora Arktis*. Forai servet bargoeallima ja ealáhuseallima, fidnosuorgeorganisašuvnnaid, UiT – Norgga ártalaš universitehta, Bargo- ja čálgoetáhta (NAV), Sámi allaskuvlla ja nuoraid fylkkaráđiid ovddasteaddjit. Fora galgá ovttasbarggu ja oktiordnema bokte gávnnaht mat duohta dárbbut regiovnna iešgudet surggiin leat. Dan vuodul galget oktasaš mihtut ja doaibmabijut ásahtuvvot, ja dasa gullá maid ođđa strategiija karriearárvvema, oahpahusa ja gelbbolašvuoda duodašteami várás.

⁵ Berge, 2018

miid ja eretcealkimiid vuostá, ja seammás lámhit gealboovddideapmái fitnodagain. dat geat eai leat ollásit permiterejuvvon, sáhttet searvat oahpahušdoaimbajuide dan áiggi go leat barggus. váikkuhan dihtii permiteremiid ja eretcealkimiid koronapandemiija geažil, ja seammás váikkuhit gealboloktemii, leat fylkkagiieldat ožžon 300 milj. ruvnnu fitnodagaid siskkáldas oahpahušsii jagi 2021. Dat 300 milj. ruvnnu bohtet lassin dasa mii juolluduvvui salderejuvvon bušehtas jahkái 2021.

8.3.2 Návccaid čohkken fitnodagaid gealbobuorideapmái

Doarjun dihtii unna fitnodagaid lea Giella- ja ođasmahttindepartemeanta álggahan Gealbopilohtaid (2020–2022). Ulbmil lea dovdát oáčohit boaittobeliid unna fitnodagaid čohkket návccaideaset gelbbolašvuoda buorideaddji doaimbajuide, lámhit oktavidaid ja lámhit heivehuvvon joatka- ja lasseoahpahušoahppofálaldagaid bargái doppe gos son ássá. Fylkkagiieldain lea ovddasvástáduš prošeavttain 20 doaresbeale guovllus, ja prošeavttat leat čadnon regionála gealbosearvevuodaide. Ovddasmanni pilohtaid máhttu addá buori vuodu ovddidit doaimbajui viidáseappot ja ovttasbargomáliid mat váikkuhit nuppástuhttimii ja árvoháhkamii go bargosaji bargiid gealbu lassána.

Boksa 8.3 Gealbopilohtat Nordlánddas

Nordlándda fylkkasuohkan čadaha guokte gealbopilohtaprošeavtta Sálttus ja Siskkit Helgelánddas. Ulbmiljoavku leat almmolaš ja priváhta doaimmahaga dan guovtti oassergiovnna. Nordlándda vuoruhá bargiid fidnosurggiin, industriijas, mearradoalus, mátkeláhusain mat deattuhit vásáhusaid, ja almmolaš bálvalusfálaldagas. Mihtuin okta lea háhkat eanebuid joatka- ja lasseohppui mas leat sámi fáttáid ja guhkit oahppan mat leat guoskevaččat sámi ealáhusaide ja beroštusorganisašuvnnaide, ášahusaide ja daidda regiovnaide main lea sámi giellahálddašeapmi. Áigumuš lea ahte buoret gelbbolašvuodda sámi gielas, kultuvrras ja servodagas galgá nannet innovašuvnna ja adnojuvot árvoháhkamin sámi ealáhusain ja kultuvrras eanet go ovdal.

Vásáhusat gealbopilohtain dássáži lea ahte lea dárbu árijalaččat movttiidahttit ja arvvosmahttit ealáhusaid, almmolaš suorggi ja álbmoga muđui gullelaš gealbofálaldagaide. Ángiruššan movttiidahttit gealbobuorideapmái – ja váldit fálaldagaid atnui – lea áibbas dehálaš buoridan dihtii gelbbolaš bargiid fidnema Guovlo-Norggas. Muhto dat ii dáhpáhuva iešalddis. Ráđdehus áigu árvvoštallat mo lea vejolaš nannet vel eambo ángiruššama movttiidahttit daid oahpahuš- ja gealbofálaldagaid atnui váldima maid báikkálaš ja regionála bargoeallin váilla. Dat galgá dahkkojuvot earret eará gealbopilohtaid vásáhusaid vuodul.

8.3.3 Rávven virggis ovdáneami hárrái

Rávven virggis ovdánit fáallet sihke priváhta ja almmolaš doaimmaheaddjit. Almmolaš karriearávven sáhtta fálojuvot skuvllain, universitehtain ja allaskuvllain ja studeantaovttastusain, oahpahušasahusain ja bargomárkanbálvalusain, bargosajis, eaktodáhtolaš ja priváhta suorggis. Giieldain, fylkkagiieldain ja NAV:s lea ovddasvástáduš karriearáđiid addimis sámi guovlluin.

Fylkkagiieldain lea láhkageatnegas geatnegašvuodda fállat karriearávvenma iežaset álbmogii. Buot fylkkagiieldain lea maid karriearaguovddáš masa álbmot sáhtta oktavuoda váldit. I tillegg skal elever i videregående opplæring få nødvendig rådgivning. Mánge fylkkagiielda leat maiddái mielde bargamin nationála digitála karriearávvenbálvalus karriereveiledning.no, mii almmuhuvvui čakčat 2020. Dat sihkkarastá fitnolaš karriearávvenma ja váikkuha dasa ahte gealbobirrasat riikka miehtá geavahuvvojit. Čuovvulanbálvalus čuovvula ja addá ráđiid nuoraide geain lea vuogatvuodda joatkaohpahušsii ja geat eai leat oahpahušas dahje barggus. NAV fálla maid ráđdeaddima muhtumiidda iežas áššehasain. Jus ássit galget oázžut buori rávvema, de fertejit buot bálvalusat mat fáallet rávvema, bargat ovttas.

Dárbu lea oainnusmahttit gealbodárbbuid ja boahpteáiggi vejolašvuodaid sámi kultuvrras ja ealáhusain. Dehálaš lea ahte karriearávvejeaddjit ja ráđdeaddit besset geavahit áigáduvvon diehtovuoddu fitnodagaid ja ealáhusaid dárbbuid birra sámi guovlluin.

8.4 Nuorra eallin olggobealde

Oahppodási váikkuha ealáhusovddideami ja gelbbolaš bargofámu fidnema vuoddu sámi servodagain ge. Nuorat geat eai čadat joatkaohpa-

Boksa 8.4 Karriera Romssas ja Finnmarkus

Romssa ja Finnmarkku fylkkas goziha Karriera Romsa ja Finnmarku, mas lea kantuvra-báiki Álttás ja Čáhcesullos, sámi perspektiivva. Karriere Finnmark lea Kompetansefora Arktis oassi.

Ásahuvvon lea ovttasbargu gaskal karrerarávvenbálvalusa ja sámi máhtto-, ealahus- ja politihkalaš birrasa. Ovttasbarguin ulbmil lea buoret gelbbolašvuohta karrerarávvenma birra sámi álbmoga várás.

husa, sis lea maid stuorra vejolašvuohta gártat bargomárkana olggobeallái maŋŋil eallimis. Nuorain geat fertejit fárret eret ruovttus 16-jahkásažžan vázzin dihtii joatkkaskuvlla, lea maid stuorát várra heaitit skuvllas.

Diedáhusas Meld. St. 21 (2020–2021) *Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden* lea ráđdehus evttohan odda ollašuhhtinodas-tusa. Ráđdehus háliida čadahit historijálaš viiddideami vuoigatvuođas joatkkaoahpahussii, nu ahte oahppit ožžot vuoigatvuođa oahpahussii gitta dassáži go sis lea oahppo- dahje fágagelbbolašvuohta. Viiddiduvvon vuoigatvuohta mearkkaša ahte fylkkagielddat áigot váldit badjelasaset stuorát ovddasvástádusa addit ohppiide eambo fágalaš doarjaga, eanet vejolašvuođaid ja buorebut heivehuvvon skuvlavázzima. Nuppástusat galget addit buot ohppiide joatkkaskuvllas eambo heivehuvvon mátkki sin oahppanáiggi čađa, muhto erenoamážit galget dat oahppit ožžut buoret fáladaga geain leat hástalusat. Evttohus addá eambo seammalágan vejolašvuođaid skáhppot alcesesaset buori vuodu eallimiin maŋŋil.

Riikarevišuvdna čujuha dasa ahte váilu diehtu daid ohppiid oahppanávkki birra geat ožžot oahpahusa sámegeielas ja sámegeillii.⁶ Muhtun áiggi leat leamaš unnit oahppit golmma davimus fylkkas

geat leat čadahán ja ceavzán joatkkaoahpahusa go dat mii lea riikka gaskamearri.

Máhttu heaitima, čadaheami ja oahpaheaddji-gelbbolašvuođa birra lea dárbbalaš go áigumuš lea hábmet sámi oahppopolitihka. Ráđdehus oaivvilda ahte joatkkaoahpahusa boahhtevaš dutkan ferte váikkuhit eanet máhttui sámi ohppiid birra go dat lea gullevaš. Ráđdehus áigu maid árvoštallat mo lea vejolaš ožžut buoret dieđuid daid ohppiid oahppanávkki birra geain lea oahpahus sámegeielas ja sámegeillii.

Nuorat leat vuoruhuvvon ulbmiljoavku NAV:s. Ásahuvvon leat nuoraidbargojoavkkut ja fágaidrastásaš bargojoavkkut mat čuovvulit nuoraid. Ja nu lea maid sámi guovlluin. Buot fylkkakantuvrain NAV:s lea bajimus ovttasbargošiehtadus áššái gulli fylkkagielddain ja ulbmil lea láchit diliid nannejuvvon ja vuogádatlaš ovttasbargui juksan dihtii bargomárkanpolitihkalaš ja oahppopolitihkalaš mihtuid.

Čuovvulanbálvalus addá rádiid ja rávvagiid daid nuoraide geat leat gaskal 15 ja 20 jagi geat eai leat barggus, joatkkaoahpahusas dahje oahpahallamis. Čuovvulanbálvalus lea sámi guovlluid giieldain.

8.4.1 Nuorra gamerat bargoeallima resursan

Joatkkaskuvllas heaitán ohppiid lohku lea ain stuoris ja bargonávccahis nuoraid oassi lassána. Dan láchkai gártet nuorra olbmot bargoeallima olggobeallái jo árrat eallimis. Seammás lea dain nuorain ollugiin gelbbolašvuohta mii ohcaluvvo servodagas. Sii leat nuorra olbmot geat leat šaddan bajás digitála áigebajis ja leat interakšuvna ja spealuid bokte ovddidan dakkár digitála gealbbu maid galggašimmet šaddat čeahpibut ávkin geavahit ja ovddidit viidáseappot. Smávva ja gaskageardán fitnodagat – erenoamážit boaittobeliin – dárbbasit seammás bargiit main lea digitála gelbbolašvuohta. Nuorat leat maid heivehahttit ja sáhttet bures doaibmat smávva ja gaskageardán fitnodagaid boahhtevaš ovddideamis. Nuorat geat leat bajásšaddan gamingiin ja buriin digitála gealbbuin, sáhttet šaddat resursan bargoeallimis. Ráđdehus áigu álggahit barggu čatnan dihtii daid nuoraide geat leat bargoeallima olggobealde, oktavuodaid smávva ja gaskageardán fitnodagai- guin mat dárbbasit gelbbolaš bargiit.

⁶ Riksrevisjonen. Dokument 3:5 (2019–2020)

9 Ekonomalaš ja hálddahaslaš čuovvumušat

Doaibmabijut mat buktojuvvojit ovdan dán stuorradiggedieđáhusas ja main leat ekonomalaš čuovvumušat, ruhtaduvvojit gustojeaddji bušeahrtarámmaid siskkabealde. Stuorradiggedieđáhus válddahallá ráđdehusa mihtuid ja áigumušaid ja bidjá rájáid ja háltti ráđdehusa viidásat sámepolitihkkii.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta

r á v v e :

Gielda- ja ođasmahttindepartemeantta rávven geassemánu 18. b. 2021 Sámi giella, kultuvra ja servodateallin birra, sáddejuvvo Stuorradiggái.

Referansalistu

- Angell, E., Eikeland, S., Grünfeld, L.A., Lie, I., Myhr, S., Nygaard, V., Pedersen, P. (2012): *Til-takssonen for Finnmark og Nord-Troms – utviklingstrekk og gjennomgang av virkemidlene*. Rapport 2012:2, Norut.
- Berge, T. (2018). *Kunnskapsoppsummering om markedet for etter- og videreutdanning*. Kompetanse Norge.
- Eriksen, F. (2012): *Jakten på Tanaidentiteten: En sosiokulturell studie av det relativt nyetablerte kommunesenteret Tana bru*. Universitetet i Tromsø.
- Forskningsrådet (2019): *Samisk kunnskapsgrunnlag*
- Gaup Eira, I. M. og Sara, M. N. (2017) *Reindriftnæringens erfaringsbaserte kunnskap om reindrift og rovvilt*. Samisk høgskole.
- Gyene, M., Norberg-Schulz, M., Røtnes, R. og Walbækken, M.M. (2020): *Tilgang på boliger i distriktene og rekruttering av arbeidskraft*. Samfunnsøkonomisk analyse AS. Rapport 35-2020
- Holen, D. et al (2015): *Interdependency of subsistence and market economies in the Arctic*. Glomsrød S., Duhaime G., Aslaksen I. (2015): *The Economy of the North 2015*. Statistical analyses 151. SSB
- Innovasjon Norge (2021): *Nasjonal reiselivsstrategi 2030 – Sterke inntrykk med små avtrykk*. Strategi.
- Johansen, T.J., Hykkerud, A.J., Uleberg, E., Mølmann, J.A.B. (2018): *Arktisk kvalitet – En beskrivelse av nordlige natur- og klimaforhold og virkning på egenskaper hos nordnorske matprodukter*. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO). NIBIO-rapport nr. 4 (40) 2018
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2018): *Regionale utviklingstrekk 2018*. Rapport.
- Kulturdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet (2019): *Strategi for kultur og reiseliv – Noreg som attraktiv kulturdestinasjon*. Strategi.
- Landbruks- og matdepartementet (2021): *Opplevingar for ein kvar smak*, strategi, Landbruks- og matdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet (2021): *Matnasjonen Norge*. Strategi.
- Landbruksdirektoratet (2020): *TOTALREGNSKAP FOR REINDRIFTSNÆRINGEN*, Regnskap 2019 og budsjett 2020, RAPPORT NR. 39/2020
- Landbruksdepartementet (2019): *Ressursregnskap for reindriften*.
- Landbruksdepartementet (2020): *Reindriftsavtale 1. juli 2020 – 30. juni 2021*
- Landbruksdirektoratet (2020): *Gjennomgang av beitekrisen i reindriften*. Rapport fra arbeidsgruppe. Rapport nr. 45/2020
- Lærings- og omsorgstjenester i reindriften (2020): *Ut på vidda – læring og omsorg i reindriftsfamilier*. Strategiplan 2020–2021
- Markussen, E., og Seland, I. (2012): *Å redusere bortvalg – bare skolens ansvar? En undersøkelse av bortvalg ved de videregående skolene i Akershus fylkeskommune skoleåret 2010–2011*. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU). NIFU-rapport 2012:6.
- Meld. St. 25 (2015–2016) *Kraft til endring – Energipolitikken mot 2030*. Olje- og energidepartementet
- Meld. St. 32 (2016–2017) *Reindrift – Lang tradisjon – unike muligheter*. Landbruks- og matdepartementet
- Meld. St. 6 (2018–2019) *Oppgaver til nye regioner*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet
- Meld. St. 5 (2019–2020) *Levende lokalsamfunn for fremtiden – Distriktmeldingen*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet
- Meld. St. 14 (2019–2020) *Kompetansereformen – Lære hele livet*. Kunnskapsdepartementet
- Meld. St. 20 (2019–2020) *Helhetlige forvaltningsplaner for de norske havområdene*. Nærings- og fiskeridepartementet
- Meld. St. 28 (2019–2020) *Vindkraft på land – Endringer i konsesjonsbehandlingen*. Olje- og energidepartementet
- Meld. St. 9 (2020–2021) *Mennesker, muligheter og norske interesser i nord (nordområdemeldingen)* Utenriksdepartementet

- Meld. St. 20 (2020–2021) *Nasjonal transportplan 2022–2033*. Samferdselsdepartementet
- Meld. St. 21 (2020–2021) *Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden*. Kunnskapsdepartementet
- Meld. St. 22 (2020–2021) *Data som ressurs – Data-drevet økonomi og innovasjon*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet
- Meld. St. 28 (2020–2021) *Vår felles digitale grunnmur – Mobil-, bredbånds- og internettjenester*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet
- Noot og Reiding AS (2019): *Samisk kunstnerundersøkelse*. Situasjonsanalyse. Sametinget/Samisk kunstnerråd.
- Norges institusjon for menneskerettigheter (2020): *En menneskerettighetsbasert tilnærming til samisk statistikk i Norge*.
- NOU 2008: 5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark*. Kystfiskeutvalget.
- NOU 2013: 4 *Kulturutredningen 2014*. Offentlig utvalg som utredet utviklingen i norsk kulturpolitikk.
- NOU 2016: 18 *Hjertespråket*. Samisk språkutvalg.
- NOU 2018: 5 *Kapital i omstillingens tid – Næringslivets tilgang til kapital*. Kapitaltilgangsutvalget.
- NOU 2020: 12 *Næringslivets betydning for levende og bærekraftige lokalsamfunn*. Distriktnæringsutvalget.
- NOU 2020: 15 *Det handler om Norge – Utredning om konsekvenser av demografiutfordringer i distriktene*. Distriktdemografiutvalget.
- NVE (2018): *Nasjonal ramme for vindkraft*. Tema-rapport om reindrift og annen samisk utmarksbruk. Rapport 58/2018
- Olli, A.M., Aira, H., Andersen, S., Isaksen, K., Joks, S. (2021): *Maadtoej aerpie bætijen aajkan Máttøj árbbie boahhteájggáj Máttuid árbi boahhteáigái*. Sametinget.
- Oslo Economics (2020): *Kartlegging og vurdering av lokale ordninger for å beholde og rekruttere arbeidskraft i Nord-Norge*. Rapport utarbeidet for Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- Protect Sápmi (2020): *Analyse av virkningen for reindriften ved planlagt gruvedrift i Nussir og Ulveryggen i Kvalsund kommune*, på oppdrag for Sametinget
- Prop. 116 L (2017–2018) *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet
- Prop. 137 L (2019–2020) *Lov om Endringer i deltakerloven og havressursloven*. Nærings- og fiskeridepartementet
- Prop. 86 L (2020–2021) *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet
- Prop. 145 L (2020–2021) *Endringer i opplæringslova, friskulelova og barnehagelova (behandling av personopplysninger, fjernundervisning o.a.)* Kunnskapsdepartementet
- Riksrevisjonen (2019) *Undersøkelse av samiske elevers rett til opplæring i og på samisk*. Dokument 3:5 (2019–2020)
- Riksrevisjonen (2020): *Undersøkelse av kvotesystemet i kyst- og havfisket*. Dokument 3:6 (2019–2020)
- Sametinget (2013): *Kreativ næring – et uforløst potensial*. Sametingsrådets handlingsplan for kulturell- og kreativ næring
- Sametinget (2016): *Sametingsmelding om reindrift*.
- Sametinget (2017): *Sametingsrådets handlingsplan for kulturell- og kreativ næring 2017–2019*.
- Sametinget (2018): *Gieledutnjeme – Giellalápptim – Giellalokten*. Sametingets strategier for samiske språk.
- Sametinget (2018): *Sametingsmelding om duodji som næring*.
- Sametinget (2019a): *Sametingsmelding om næringsutvikling*.
- Sametinget (2019b): *Šattolaš Sápmi – Bærekraftig næringsutvikling – Sametingsmelding om næringsutvikling*.
- Sametingsrådet (2017): *Muohčačalmmiterklæringen*. Sametingsrådets tiltredelseserklæring for perioden 2017–2021.
- St.prp. nr. 73 (2005–2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*. Utenriksdepartementet.
- Sønstebø, A. (2020): *Samiske tall – faste tabeller. Samiske tall forteller 13*. Faglig analysegruppe for samisk statistikk.
- Telemarksforskning (2020) *Norsk kulturindeks 2020*.
- Tovmo, P. (2018): *Verdiskapning i STN-området. Samiske tall forteller nr. 11*. Faglig analysegruppe for samisk statistikk.
- UNDRIP (2020): *Indigenous navigator – data by Indigenous Peoples: Where are Indigenous Peoples' Rights in the Sustainable Development Goals?*
- UNWTO (World Tourism Organization) (2018) *Tourism and culture synergies*.
- Vareide, K., Vareide D. (2020): *Regional analyse for Samisk område 2020*. Telemarksforskning

Vareide, K., Vareide D., Miland K.P. (2019): *Regional analyse for Samisk område 2019*. Telemarksforskning, TF-rapport nr. 508

Wright, R. J., (2014): *Samisk reiseliv & salg av kulturuttrykk – Autenistet, integritet og den store fortellingen*. Universitetet i Tromsø

Aall C., Aamaas B., Aaheim A., Alnes K., van Oort B., Dannevig H., Hønsi T. (2019): *Oppdatering av kunnskap om konsekvenser av klimændringer i Norge*. Oppdragsrapport nr. M-1209, Cicero, Vestlandsforskning

Miellodus 1**Addosat guoddevašvuodamihtuide**

Tabealla čájeha muhtun ráje diedáhusa addosiin ON guoddevašvuodamihtuide.

Mihttu	Oassemihttu	Addosat diedáhusas (kapihttalat)
 <p>Govus 1.1</p>	<p>4.4 2030 rádjai galgá olahuvvot mearkkašáhtti lassáneapmi nuorain ja rávisolbmuiin geain lea gelbbolašvuolta, earret eará teknihkalaš ja fidnofágalaš gelbbolašvuolta, mii lea relevánta sihke barggu oázžumii, ávdđalaš bargui ja fidnohuttukálašvuhtii.</p>	<p>8. Oahpu ja gelbbolaš bargofámu fidnen (gč. máinnašumi kapihttaliin 8.1.1, 8.1.3, 8.3.1, 8.3.1. 8.3.2 ja 8.3.3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lávdaduvvon struktuvra alit oahpu várás. • Giellaovttasbargu gaskal Sámi allaskuvlla, UiT – Norgga árktalaš universitehta ja Nord universitehta ja sámi giellaguovddážiid. • Strategiija lávdaduvvon ja heivehahtti oahpu várás fágaskuvllain, allaskuvllain ja universitehtain. • Strategiija alit fidnofágalaš oahpu várás (fágaskuvlaoahppu). • Nationála gealbpolitihkalaš strategiija. • Kompetansepluss Arbeid – Sámi ángiruššan. • Evttohus addit stuorat vejolašvuoda fállat gáiddusoahpahusa. • Guokte stáhtalaš joatkkaskuvlla (Kárásjogas ja Guovdageainnus). • Joatkkadási gáiddusoahpahus ja giellačoagga-neamit sámi ohppiid várás Áarjelsaemien Vierhtiesáafoe/Sørsamisk Kunnskapspark nammaš ásašusas. • Regionála gealbosearvevuolta dahje -fora mas fylkkagielddat leat ásahan ovttasbarggu mas leat mielde bargoeallima bealit, NAV, gielddat, stáhtahálddašeddji ja nationála ja regionála gealbo- ja oahppofállit. • Čielggadit digitála gealbovuogádaga eallinguhkkosaš oahppamii. • Fitnodaga siskkáldas oahpahus. • Gealbpilohtat (2020–2022). • Karrierarávven.
 <p>Govus 1.2</p>	<p>5 a) Álggahit reformmaid mat addet nissonolbmuide seamma vuoigatvuodaid ekonomalaš resurssaide ja vejolašvuoda háhkat, eaiggáduššat ja mearridit eatnamiid ja eará opmodaga badjel, ja háhkat ruđalaš bálvalusaid, árbbi ja luondduriggodagaid, nationála lágaid mielde.</p>	<p>4.3 Mariidna ealáhusat (gč. máinnašumi kapihttaliin 4.3.1 ja 4.3.3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Láhčit dasa ahte eanet nissonat sáhttet bargat guolástusas. <p>4.1 Boazodoallu (gč. máinnašumi kapihttalis 4.1.6)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Merkejuvvon ruđat mat leat várrejuvvon boazodoallošiehtadusas doaibmabijuide nissoniid várás.

Mihttu	Oassemihttu	Addosat diedáhusas (kapihttalat)
	<p>7.1 2030 rádjai galgá sihkkarastojuvvot ahte buohkain leat luohitehahti ja odđaáigásaš energiijabálvalusat olámuttos, mat eai leat badjelmeare divrasat.</p>	<p>4.1 Boazodoallu (gč. máinnašumi kapihttalis 4.1.1)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bieggafámu konsešuvdnaproseassaid buorre báikkálaš ja regionála hálddašeapmi. • Energiijarusttegiid huksen ja eará lágan huksemat mat gáibidit areálasisabahkkemiid boazodoalloguovlluide, árvoštallojuvvojit stáhta geatnegasvuodaid ektui sámiide álgoálbmogin.
Govus 1.3		
	<p>7.3.4 Dálkkádatnuppástusat ja eambo vahátvuloš infrastruktuvra</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dulve- ja uđasvahágiid eastadanbargu sihkkarastin dihtii energiijaháhkama. 	<p>7.2.3 Digitála vuoddogeadggi nannen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nannejuvnon ekom bokte ožžot erenoamážit váravuloš gielddat earret eará golmma jándora liigerávnnji go elrávdnji jávká guhká.
	<p>8.3 Ovddidit politihka mii doarju produktiiva doaimma, ávdđalaš bargosajiid ásaheami, fidnohuttikkálašvuoda, hutkáivuoda ja innovašuvnna, ja maiddái doarjut ahte eambo smávva ja gaskasturrosaš fitnodagat áshuvvojit ja formaliserejuvvojit, earret eará dan bokte ahte fuolahit ahte ruhtadambálvalusat leat olámuttos.</p>	<p>4.4 Sámi giella ja kultuvra vuodđun ealáhusovddideapmái (gč. máinnašumi kapihttalis 4.4.1 Hutkás ealáhusat)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sámedikki ohcanvuodot doarjjaortnegat hutkás ealáhusaide. • Sámedikki iešguđet fitnodatovddidan-programmat. • Duoji ealáhusšiehtadus gaskal duodjeorganisašuvnnaid ja Sámedikki. • Šoop Šoop–Sámi design days – ostiid ja sámi designeriid deaivvadansadji.
Govus 1.4		
		<p>4.5 Digitaliseren ja teknologijja – odđa vejolašvuodát ahtanuššamii ja árvoháhkamii (gč. máinnašumi kapihttalis 4.5.3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eanedit dáhtajuogadeami gaskal almmolaš ja priváhta suorggi. • Buoridit vejolašvuoda háhkat IKT-gelbbolašvuoda sámi guovlluin. • Hálddahušlaš ja byrokráhtalaš álkideamit ja digitaliseren galgá dahkat álkibun álggahit, nuppástuhttit ja doaimmahit smávva ja gaska sturrosaš fitnodagaid.
		<p>5.1.3 p doaimma</p> <ul style="list-style-type: none"> • Veahkehit ovttaskas fitnodagaid ovddidanbarggus ja álggahit ja jođihit ovddidanprošeavttaid mat bohtet buorrin mángga fitnodahkii regiivnnas.

Mihttu	Oassemihttu	Addosat diedáhugas (kapihttalat)
		<p>6.5 Persovdnávastesáš váikkuhangaskaoamit</p> <ul style="list-style-type: none"> • Viidáseappot bisuhit Finnmárkku ja Davvi-Romssa doaibmabidjoavádaga. • Geahpeduvvon persovdnavearru. • Sihkkut elfápmo divada dálldoaluid ja almmolaš hálddašeami várás. • Oahppoloanaid geahpedeapmi. <p>7.2 Ovttasbargu ovddideami várás (gč. máinnašumi kapihttaliin 7.2.1, 7.2.2, 7.2.3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sámedikki ja fylkkagielddaid gaskasaš ovttasbargošiehtadusat. • Regionála searvevuodát main lea mihttu movttiidahttit ealáhusovddideapmái. • Regionála davviguovlofora. • Oassálastin Interreg Aurorai, oassái Aurora Sápmi (EU-programmain okta mii lea regionála viidodatlaš ovttasbarggu várás áigodahkii 2021–2027). • Sámi ovttasbargu riikarájaid rastá.
	<p>8.6 2020 rádjai galgá nuoraid lohku mat eai leat barggus eai ge oahpus, njiedjat mearkkašáhtti olu.</p>	<p>8.4 Nuorra eallin olggobealde (gč. máinnašumi kapihttalis 8.4.1)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Čađahanodastus. • Álggahit barggu viidásat ovddidahttin dihtii ja geavahan dihtii gameriid gealbbu geat leat bargoeallima olggobealde, ja lágidity sidjiide oktavuodaid fitnodagaide mat dárbbasit digitála gelbbolašvuoda.
	<p>8.9 2030 rádjai hábmet ja johtui bidjat politihka mii ovddida guoddevaš turistaaláhusa mii háhká bargosajiid ja ovddida báikkálaš kultuvrra ja buktagiid.</p>	<p>4.4 Sámi giella ja kultuvra vuodđun ealáhusovddideapmái (gč. máinnašumi kapihttalis 4.4.2 Sámi kultuvra mátkaaláhusa vuodđun)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Strategiija kultuvrra ja mátkaaláhusa várás – Norga geasuheaddji kulturmátkegeahčín. • Innovašuvdna Norgga nátionála mátkaaláhusstrategiija. • Vahca – ovttasbargoprošeakta gaskal Sámedikki ja Romssa suohkana. • Johtit – sámi vásáhusfitnodagaid fierpmádat.

Mihttu	Oassemihttu	Addosat diedáhusas (kapihttalat)
 <p data-bbox="161 510 277 539">Govus 1.5</p>	<p data-bbox="405 271 759 607">9.1 Ovdánahttit luohte- hahti, guoddevaš ja nanu infrastrukturrra mas lea buorre kvalitehta, maiddái regionála ja rájiidrasttil- deaddji infrastrukturrra, doarjun dihte ekonomalaš ovdáneami ja eallinárvvu mii ii leat badjelmeare divrras ja lea olámuttos buohkaide.</p> <p data-bbox="405 1144 759 1518">9.2 Ovddidit searvadahti ja guoddevaš industrialise- rema ja ealáhusovdánaht- tima. 2030 rádjai galget industriijas leat mearkkašahti eambo bargosajit ja alit brutto- nášionálabuvtta iešgudetge riikkaid dili hárrái, ja unnimusat ovdánan riikkain galgá dát duppalastojuvvot.</p> <p data-bbox="405 1541 759 2045">9.5 2030 rádjai galgá diedalaš dutkan nanusmahttojuvvot ja buot riikkaid ealáhussuorggi teknologalaš návccat ja kapasitehta galgá odastuvvot, erenomážit ovdánahttinriikkain. Oláhan dihte dán galgá innovašuvdna movttiidahttojuvvot ja dutkan- ja ovdánahttin- doaimmain galget juohke millijovvna ássi nammii leat eambo virggit, ja almmolaš ja priváhta dutkamii ja ovdánaht- timii galgá juolluduvvot mearkkašahti eambo ruhta.</p>	<p data-bbox="788 271 1398 371">4.5 Digitaliseren ja teknologijja – odđa vejolašvuodát ahtanuššamii ja árvoháhkamii (gč. máinnašumi kapihttaliin 4.5.1 ja 4.5.1)</p> <ul data-bbox="788 371 1430 674" style="list-style-type: none"> • Mihttun ahte galgá leat uhcimusat 100 Mbit/s viežžanleaktu ja uhcimusat 10 Mbit/s sáddenleaktu buot Norgga bearragottiin ja doaimmain ovdal jagi 2025 loahpa. • 5G huksen. • Joatkit stáhta doarjagiid govdaádehukseami doaresbeliin. • Digitála vuodđovuogádagaid ovddideapmi sámegillii. <p data-bbox="788 712 1246 779">6.4 Gáiddusbargama láchin addá gealbobargosajit</p> <ul data-bbox="788 779 1437 981" style="list-style-type: none"> • Rahpat vejolašvuodaid eambo sáhttet čadahit barggu vaikko gos riikkas eai ge bargoaddi kantuvrrain. • Láchit dasa ahte stáhtabargit sáhttet gullat báikkálaš kantuvrraide mas leat eará stáhtabargit dahje priváhtadoaimmaheaddjit. <p data-bbox="788 1019 1302 1048">7.2.3 Digitála vuodđogedggi nannen</p> <ul data-bbox="788 1048 1437 1115" style="list-style-type: none"> • Doarjagiiguin veahkehit hukset govdaátti dakkár govvluide main ii leat gávppálaš vuodđu. <p data-bbox="788 1144 1054 1173">4.3.2 Mearradoallu</p> <ul data-bbox="788 1173 1390 1308" style="list-style-type: none"> • Fuolahit sámi beroštusaid dakkár áššiiin main plánejuvvo ásahtit akvakulturrusttegiid, vai daidda sáhtta sihkkarastit ovtasdoaimbama vejolaš odđa geavaheami oktavuodas. <p data-bbox="788 1346 1406 1413">7. Láchin ealáhusovddideapmái (gč. máinnašumi kapihttaliin 7.1.1 og 7.1.3)</p> <ul data-bbox="788 1413 1353 1514" style="list-style-type: none"> • Konsultašuvvnnat Sámedikkiin ja eará sámi beroštusaiguin. • Nannet almmolaš plánagelbbolašvuoda. <p data-bbox="788 1541 1294 1570">2.1 Mo galgá defineret sámi govvlun?</p> <ul data-bbox="788 1570 1437 1738" style="list-style-type: none"> • Jahkásaš juolludeami Dutkanrádi prográmmii sámi dutkama várás. • Sámediggi lea geahčadišgohtán mo sáhtta čadahit sámi álbmoga eaktodáhtolaš, indiviidavuodot registrerema buoridan dihtii statistihkkavuodu. <p data-bbox="788 1776 1198 1805">4.1.2 Guoddevaš boazodoallu</p> <ul data-bbox="788 1805 1414 1906" style="list-style-type: none"> • Dutkanprošeavttat galget addit eanet máhtu areálasabahkkemiid váikkuhusain, vuoruhuv- von boazodoalu ovddidanfoandda bokte. <p data-bbox="788 1944 1086 1973">4.5.3 Dáhta resursan</p> <ul data-bbox="788 1973 1430 2045" style="list-style-type: none"> • Láchit vuodu bargguide main lea alla árvoháhkkan máhtu, dutkama ja innovašuvvna bokte.

Mihttu	Oassemihttu	Addosat diedáhusas (kapihttalat)
		<p>5. Váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideapmái sámi servodagain (gč. máinnašumi kapihttaliin 5.1, 5.1.2, 5.2.3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Máhttovuoddu ealáhusa, innovašuvdna- ja dutkandoaimma birra 25 välljejuvvon gielddas, maid Dutkanráđdi, Innovašuvdna Norga ja Sámediggi leat hábmen. • Lasihit riikkalaš dutkanbirrasiid mat barget sámi gullelaš fáttáiguin. • Váikkuhangaskaoapmedoaimmaheddjiid rolla ja ovttasbargu ovddidan dihtii sámi ealáhusaid. Ásahuvvon lea áššedovdiid joavku. • N2 – ovttasbargu vidjeláhkiid ovddideami oktavuodas. • SkatteFUNN-ortnega geavaheapmi.
	<p>11.1 2030 rádjái galget buorit ja oadjebas ásodagat ja vuodđobálvalusat mat eai leat badjelmeare divrasat leat olámuttos buohkaide, ja dilálašvuodat šlummaguovluin galgá buoriduvvot.</p>	<p>6.1 Buorre lea eallit sámi guovlluin</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta lea gohččon Viessobánkku fuolahit ahte vejolašvuohta geavahit guovlopolitihkalaš vuhtiváldimiid loatnaaddimis galgá šaddat eambo oahpis olbmuid ja maiddá dat mo ortnet doaimá. • Viessobánkku váikkuhangaskaoamit geavahuvvojit buoremusat go gielddain lea aktiivvalaš viessopolitihkka.
<p>Govus 1.6</p>	<p>11.2 2030 rádjái galget dorvvolaš ja guoddevaš johtolatvuogádagat leat olámuttos buohkaide, eai ge leat badjelmeare divrasat, ja buoridit sihkarvuoda geaidnojohtolagas, erenoamážit kollektiivasáhtu bokte, ja erenomážit galget hearkkes olbmuid dárbbut fuolahuvvot, nu go nissonolbmuid, mánáid, doaimmashehttejuvvon olbmuid ja vuorrasiid dárbbut.</p>	<p>7.3 Infrastruktuvrra huksen (gč. máinnašumi kapihttaliin 7.3.1, 7.3.2 ja 7.3.3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nasionála fievrerádušplánas 2022–2033 vuoruhuvvojit: <ul style="list-style-type: none"> – Ođđa R6 huksen gaskii Megården-Murgosvuodna Nordlánddas. – Ođđa geainnu huksen E10/rv. 85 Dielddanuorri-Gollevuonbahta-Langvassbukta (Hålogalánddageaidnu) Nordlánddas ja Romssas ja Finnmárkkus. – Ruđat uđassihkkarastinprográmmii E45Ávžžis Álttá ja Guovdageainnu gaskkas Romssas ja Finnmárkkus. – Ruđat buoridangaskaide rv. 94 Skáiddi ja Hámárfeasta gaskkas (parseallat Mollstrand-Guohcanjárga ja Áhkárvuotna-Jansvannet). – Doarjagat fylkkageainnuide. – Jierpmálaš kollektiivačovdosat.

Mihttu	Oassemihttu	Addosat diedáhusas (kapihttalat)
	<p>12.2 2030 rádjai galgá olahuvvot luondduresurssaid guoddevaš hálddašeapmi ja effektiivva geavaheapmi.</p>	<p>5.3 Guovdilis váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideami ja innovašuvnna várás</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geahpeduvvon fitnodatvearuheapmi. • Geahpedeamit opmodatvearuheamis. • Vearuhit luondduriggodagaid nu ahte badjebáza boahdá searvevuhtii ávkin, seammás go fitnodagat besset ávkkástallat gánnáhahtti resurssaiguin. riggodagaiguin. • Ođđa investerenofoanda stáhta ja priváhta kapitálain. • Arctic Investment Platform. <p>6.3 Smávvgávppogat ja čoahkkebáikkít fáilet bálvalusaid</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lávdaduvvon ássan addá lagasvuoda ja vejolašvuoda ávkkástallat árvvolaš luondduresurssaiguin.
Govus 1.7	<p>12.8 2030 rádjai galgá buot olbmuid máilmmis sihkkarastojuvvot relevánta diehtu guoddevaš ovdáneami birra ja juohkehaš galgá leat diđolaš ja eallit dáinna lágiin ahte ii vahágahte luonddu.</p>	<p>1.1.2 Kultuvrralaš norpmat ja árvvut – sámi fidnohutkama ofelaččat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Birgejuvvi lea jurdda agibeiperspektiivva, luonddu iežas odasmahttima návccaid, mearálašvuoda ja gierdoekonomiija birra.
	<p>13.1 Nannet buot riikkaid návccaid vuosttildit dálkkádatrievdamiid ja heivehit iežaset birasváraide ja luondduroasuide.</p>	<p>4.1.6 Dálkkádatrievdamiin leat stuorra váikkuhusat boazodollui</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doaimmabijut dan várás ahte čuovvulit boazodoalu guohtunroasu raportta rávvagiid. • Ásahit heahtegarggusvuodafoandda. <p>4.3.1 Riddoguoástus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geavahit buoret vejolašvuodaid biepmuid buvttadit mearas ja gáttis davvin. <p>5.2.4 Regionála dutkanfoanddat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rudat juolluduvvon prošeavttaide dálkkádatnuppástusaid váikkuheami birra. <p>6.2 Kultur- ja astoáigefálaldagat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Álgobmotovttasbargu Ártkisis earret eará vásáhuslonohallamiin dálkkádatnuppástusaid birra. <p>7.3.4 Dálkkádatnuppástusat ja infrastruktuvra</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dulve- ja uđasvahágiid nannejuvvon eastadanbargu ja geainnuid sihkkarastin.
Govus 1.8		

Mihttu	Oassemihttu	Addosat diedáhusas (kapihttalat)
	<p>14.b) Dahkat mariidna resurssaid ja gávpemárkaniid olámuddui smávvaskála guolásteddjiide mat bivdet smávit bivdoneavvuiguin.</p>	<p>4.3 Mariidna ealáhusat (gč. máinnašumi kapihttaliin 4.3.1)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Innovašuvdna Norgga geatnegahtta dien guokte áššebeali buoridit barggolašvuoda ja gánnáhahtivuoda mariidna ealáhusain. • Ráddeaddi lávdegoddi vuotnaguolástusaid hálddašeami várás Davvi-Norggas, erenoamáš deattuin sámi geavaheapmái ja dan geavaheami mearkkašupmái sámi báikkálaš servodagaide. • Konsultašuvnnat gaskal Norgga guolástuseiseválddiid ja Sámedikki riddoguolástuseriid sturrodaga birra.
Govus 1.9		
	<p>15.4 2030 rádjai galget várreguovlluid ekovuogádagat suodjaluvvot, maiddáid dáid guovlluid biologalaš valljivohta, vai dat šaddet nannoseappot ja sáhttet váikkuhit guoddevaš ovdáneapmái.</p>	<p>4.1 Boazodoallu (gč. máinnašumi kapihttaliin 4.1.1, 4.1.2, 4.1.5 ja 4.1.6)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Boazodoalloláhka. • Boazodoallošiehtadus. • Divatluven investeremiid oktavuodas ealáhusas. • Duoddari. • Lasihit máhtu ealáhusas earret eará plána- ja huksenlága birra. • Olámuddui lágidit boazodoalu areálageavaheami dynámalaš kárttaid. • Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta áigu ovttasrádiid Statistihkalaš guovddášdoaimmahagain geahčadit dárkileappot mo livččii vejolaš oazzut buoret dieduid boazodoalu areálaresurssaid ovddideami várás. • Hábmeneakto- ja indikáhtorevttohusa guoddevaš boazodoalu mihttui. • Sámedikki ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvvi nammadan lálkálávdegoddi galgá ollislaččat árvoštallat dálá boazodoalloága. • Searvvahit sámi beroštusaid bieggafámu. konsešuvdnameannudeapmái. • Nannet heahtegearggusvuoda boazodoalu várás dálkkádatrievdamiid váikkuhusaid geažil.
Govus 1.10		
		<p>4.2 Eanadoallu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Guoddevaš biebmovuogádat lea vuoddoeaktu nana biebmonašuvdnii: <ul style="list-style-type: none"> – Mátkealáhusstrategiija eanadoalu ja boazodoalu resurssaid vuodul, <i>Opplevingar for en kvar smak</i>. – Sámedikki prošeakta Máistu – Riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáža árkatalaš biebmolaboratoria – Boaššu • Guovlovuđot ángirusšan árkatalaš eanadoaluin (4 miljon ruvnnu eanadoallošiehtadusa bokte).

Diŋgomis publikašuvnna:

Departemeanttaid sihkkarvuoda- ja bálvalusorganisašuvdna

www.publikasjoner.dep.no

Telefovdna: 22 24 00 00

Publikašuvnnat leat maiddái gávdnamis

www.regjeringen.no

Dán jagi dáiddár lea Marte Lill Somby

Marte Lill Somby: Brytningstid 2016

Deaddileapmi: Departemeanttaid sihkkarvuoda- ja

bálvalusorganisašuvdna – 06/2021

